

VILNIAUS UNIVERSITETAS

SIMONA PETRAITYTĖ

**LIETUVOS AKADEMINIŲ BIBLIOTEKŲ VAIDMENŲ
KONSTRAVIMAS (DISKURSO ANALIZĖ)**

Daktaro disertacija

Socialiniai mokslai, komunikacija ir informacija (08 S)

Vilnius, 2013

Disertacija rengta 2009–2013 metais Vilniaus universitete

Disertacijos mokslinė vadovė – prof. dr. Elena Macevičiūtė (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai, komunikacija ir informacija – 08 S)

TURINYS

Paveikslų sąrašas	4
Pagrindinių sąvokų žodynelis	5
ĮVADAS	6
1. NAUJASIS INSTITUCIONALIZMAS: TEORINĖ STRUKTŪRA	18
1.1. Naujojo institucionalizmo teorijos užuomazgos, raida ir apibrėžtys	19
1.2. Pagrindinės naujojo institucionalizmo atšakos	25
1.3. Akademinės bibliotekos institucinės atramos	30
1.3.1. Reguluojamoji atrama	38
1.3.2. Normatyvinė atrama	39
1.3.3. Kultūrinė-kognityvinė atrama	41
1.4. Apibendrinimas	43
2. AKADEMINĖS BIBLIOTEKOS VAIDMUO	45
2.1. Akademinės bibliotekos vaidmens sąvoka	45
2.2. Akademinė bibliotekų vaidmenų tyrimų apžvalga	50
2.2.1. Bibliotekų atstovų požiūris į akademinės bibliotekos vaidmenį	51
2.2.1.1. Biblioteka kaip motininės organizacijos strateginė partnerė	51
2.2.1.2. Biblioteka kaip bendrų akademinė projektų dalyvė	57
2.2.1.3. Biblioteka kaip leidėja ir mokslinės komunikacijos proceso lyderė	60
2.2.1.4. Biblioteka kaip mokslinių duomenų saugotoja ir sklaidėja	62
2.2.2. Universiteto administracijos požiūris į akademinės bibliotekos vaidmenį	64
2.2.3. Universiteto mokslininkų požiūris į akademinės bibliotekos vaidmenį	65
2.3. Apibendrinimas	68
3. LIETUVOS AKADEMINIŲ BIBLIOTEKŲ VAIDMENŲ KONSTRAVIMAS: TYRIMAS	71
3.1. Tyrimo metodologija	71
3.2. Lietuvos valstybinių universitetų strateginių dokumentų analizė	83
3.2.1. Lietuvos akademinė bibliotekų veiklas veikiantys išorinės aplinkos veiksniai: strateginių dokumentų analizė	85
3.2.2. Lietuvos akademinė bibliotekų veikloms įtaką darantys veikėjai: strateginių dokumentų analizė	96
3.3. Lietuvos valstybinių universitetų metinių ataskaitų analizė	115
3.3.1. Lietuvos akademinė bibliotekų veiklas veikiantys išorinės aplinkos veiksniai: metinių ataskaitų analizė	115
3.3.2. Lietuvos akademinė bibliotekų veikloms įtaką darantys veikėjai: metinių ataskaitų analizė	121
3.4. Tyrimo rezultatų apibendrinimas	138
3.5. Tyrimo rezultatų aptarimas	152
IŠVADOS	159
Bibliografinių nuorodų sąrašas	164
Priedai	175
1 priedas. Lietuvos valstybinių universitetų santrumpos	175
2 priedas. Analizuojamų dokumentų sąrašas	175
3 priedas. Akademinė bibliotekų veiklos sričių ir aplinkos veikėjų ryšių matrica (strateginiai dokumentai)	177
4 priedas. Akademinė bibliotekų veiklos sričių ir aplinkos veikėjų ryšių matrica (metinės ataskaitos)	179
5 priedas. Akademinė bibliotekos vaidmenims priskiriamos veiklos ir joms įtaką darantys veikėjai	182

Paveikslų sąrašas

1 pav. Akademinės bibliotekos vaidmens sudėtinės dalys.....	11
2 pav. Akademinės bendruomenės ir bibliotekų direktorių atsakymai (Long, Schonfeld, 2010).	56
3 pav. Tyrimo schema.....	83
4 pav. Lietuvos akademinė bibliotekų veikloms įtaką darančių veikėjų tinklas (strateginiai dokumentai).....	114
5 pav. Lietuvos akademinė bibliotekų veikloms įtaką darančių veikėjų tinklas (metinės ataskaitos).....	137
6 pav. Akademinės bibliotekos kaip mokslo ir studijų erdvės vaidmens konstravimas.....	139
7 pav. Akademinės bibliotekos kaip elektroninės informacijos vartų vaidmens konstravimas	142
8 pav. Akademinės bibliotekos kaip informacijos ir žinių valdymo ekspertės vaidmens konstravimas	145
9 pav. Akademinės bibliotekos kaip informacijos tiekėjos vaidmens konstravimas	147
10 pav. Akademinės bibliotekos kaip technologinių inovacijų skleidėjos vaidmens konstravimas	150
11 pav. Akademinės bibliotekos kaip kultūros skleidėjos vaidmens konstravimas	151
12 pav. Akademinės bibliotekos kaip atminties saugotojos vaidmens konstravimas	151

Lentelių sąrašas

1 lentelė. Pagrindinės naujojo institucionalizmo atšakos ir jų institucijos apibrėžimai	28
2 lentelė. Trys institucinės atramos (Scott, 2001, p. 52)	33
3 lentelė. Strateginių dokumentų, naudojamų analizei, pasiskirstymas pagal universitetus	80
4 lentelė. Strateginiuose dokumentuose fiksuojami išorinės aplinkos veiksniai ir jų įtaka akademinė bibliotekų veiklos sritims.....	93
5 lentelė. Strateginiuose dokumentuose fiksuojamos akademinė bibliotekų veikloms įtaką darančių veikėjų grupės.....	97
6 lentelė. Metinėse ataskaitose fiksuojami išorinės aplinkos veiksniai ir jų įtaka akademinė bibliotekų veiklos sritims	118
7 lentelė. Metinėse ataskaitose fiksuojamos akademinė bibliotekų veikloms įtaką darančių veikėjų grupės	122

Pagrindinių sąvokų žodynelis

Akademinė biblioteka – šiame darbe akademinė biblioteka laikoma aukštajai mokyklai priklausanti biblioteka, kitaip tariant – universiteto biblioteka. Akademinė ir universiteto biblioteka darbe vartojama sinonimiškai.

Diskursas – artikuliacinių praktikų visuma, kuriai būdingas tam tikras vienijantis požymis. Pavyzdžiui, modernumo diskursas.

Ekvivalencijos grandinė – reikšmių seka, sumažinanti galimų subjekto pozicijų skaičių ir atskleidžianti vyraujančias reikšmių sistemas.

Institucija – socialinė struktūra, kurią sudaro ir palaiko įvairūs normatyviniai, reguliuojamieji ir kultūriniai-kognityviniai instituciniai elementai. Pavyzdžiui, biblioteka kaip informacijos institucija.

Institucinė logika – tam tikras dėsningumas, nurodantis pagrindinius institucijos veikimo principus.

Institucinės jėgos – visuma aplinkoje veikiančių veiksmų, kurie paremti institucionalizuotomis praktikomis, normomis, taisyklėmis, standartais, vertybėmis ir kitais institucijoms būdingais aspektais.

Institucinis izomorfiškumas – požymis, kai dėl stiprios išorinės aplinkos įtakos organizacijos ar jų veiklos supanašėja, kad išlaikytų legitimumą.

Legitimumas – išorinės aplinkos veikėjų pripažinimas ir patvirtinimas, kad tam tikras bibliotekos vaidmuo ar veikla yra socialiai priimtina ir teisinga. Legitimumas užtikrina vaidmenų stabilumą.

Mazginiai taškai – kalbos ženklai, aplink kuriuos esantys kiti ženklai įgauna savo reikšmes per ryšį su šiais mazginiais taškais.

Subjekto pozicija – veikėjo priskyrimas tam tikrai pozicijai, kuri turi nustatytus lūkesčius dėl elgesio, kalbos ir kitų veiklų. Subjekto pozicija yra konstruojamo vaidmens pagrindas.

Vaidmuo – tam tikrų išorinės aplinkos veikėjų lūkesčių rinkinys konkrečiam veikėjo elgesiui. Vaidmuo taip pat gali susiformuoti ilgainiui kaip tipizuota ir rutiniška veikla, priskiriama tam tikriems veikėjų tipams. Šiame darbe vartojamos abi vaidmens reikšmės.

Veikla – visuma akademinės bibliotekos atliekamų veiksmų ir darbų, teikiamų paslaugų. Veikla nuo vaidmens skiriasi tuo, kad yra sudėtinė vaidmens dalis, veiklos sritys, siejamos su išorinės aplinkos veiksniais ir veikėjais, apibendrina vaidmenų konstruktus, kurie koncentruotai atspindi institucinę akademinę bibliotekų prigimtį.

ĮVADAS

Temos iširtumas

Akademinių bibliotekų vaidmenų konstravimas kaip mokslinių tyrimų objektas nėra dažnas, tačiau pastaruoju metu Lietuvos ir užsienio mokslininkai daug dėmesio skiria šių bibliotekų paslaugų ir veiklos pokyčiams, kuriuos sąlygoja išorinės aplinkos įtaka. Per pastarąjį dešimtmetį Lietuvos bibliotekininkystės mokslų atstovai tyrinėjo daugelį akademinių bibliotekų veiklos sričių, akcentuodami naujų paslaugų kūrimą, tradicinių vaidmenų nykimą, įvairius išorinių veiksnių keliamus reikalavimus akademinių bibliotekų strateginei plėtrai.

Vienas iš Lietuvos mokslininkų tyrimus jungiančių bruožų – išorinių sociokultūrinių bei technologinių veiksnių įtakos akademinių bibliotekų veiklai fiksavimas. Aukštojo mokslo sistemos pokyčius, susijusius su mokymo(si) paradigmu kaita, akcentavo Jucevičienė ir Tautkevičienė (2004), Duobinienė ir Tautkevičienė (2002), Jucevičienė ir kt. (2010). Tyrėjų teigimu, ši paradigmu kaita lemia ir akademinės bibliotekos kaip įgalinančios mokymosi aplinkos sustiprėjimą. Informacinių technologijų plėtros lemiamą bibliotekos vaidmenų pokytį aptarė Lamanauskienė (2006), Pupelienė (2003), Glosienė (2006) ir kt. Naujų technologijų diegimas bibliotekose paaštrino informacinio raštingumo problemą ir atvėrė nišą akademinėi bibliotekai užimti mokytojos ir edukatorės vaidmenį. Informacinių technologijų svarba bibliotekų veiklai paskatino elektroninės, virtualios bibliotekos diskusijas: bibliotekos vietą institucinių talpyklų kūrimo procese aptarė Glosienė ir Viliūnas (2006), vaidmenis e. mokymosi procese nagrinėjo Pupelienė (2008), elektroninių informacijos išteklių valdymo tyrimą atliko Petrauskienė (2008).

Sociokultūriniai ir kiti išorinės aplinkos veiksniai atspindi ir akademinių bibliotekų kaip organizacijų struktūrų, jų valdymo bei bendradarbiavimo probleminius klausimus. Konstatuojama, kad hierarchinės bibliotekų valdymo struktūros nebėra veiksmingos žinių visuomenės kontekste, dėl to būtinos permainos: žinių, besimokanti organizacija matoma kaip tinkamiausia struktūra

akademinei bibliotekai (Pupelienė, 2002, 2003, 2007a, 2007b; Lymantaitė 2009, 2010). Tyrėjos akcentavo akademinės bibliotekos kaip žinių valdytojos vaidmenį, kuriam gyvuoti reikalinga nauja organizacinė kultūra, paremta ne tokiomis griežtai taisyklių reglamentuotomis ir standartizuotomis praktikomis. Galima teigti, jog siekiama keisti pačią akademinių bibliotekų kaip institucijų prigimtį, jos veikimo logiką. Pupelienė (2003) taip pat išryškino įvairių profesinių tinklų, asociacijų bei konsorciūmų kaip naujos rūšies organizacijų – dinamiškų žinių tinklų – svarbą akademinėms bibliotekoms.

Kituose tyrimuose dėmesys kreipiamas į akademinės bibliotekos ir universiteto kaip motininės institucijos ryšius. Biblioteka nėra nepriklausoma institucija, dėl to jos vaidmuo visų pirma apibrėžiamas per santykį su artimiausia aplinka – akademinė bendruomene ir kitais universitetų padaliniais. Akademinę biblioteką kaip vieną iš universiteto kokybės vertinimo kriterijų įvardijo Pociūtė (2005), biblioteką akademinės paramos sistemai ir akademinių paslaugų grupei priskyrė Bulajeva (2005), bibliotekos veiklos krypčių atitiktį universiteto strateginei vizijai ir misijai akcentavo Glosienė ir Krivienė (2005): jų įvardyti nauji akademinės bibliotekos vaidmenys – aktyvaus partnerio, žinių ir informacijos eksperto, konsultanto akademinėje bendruomenėje – apibrėžia bibliotekos kaip institucijos vietą ir paskirtį motininės institucijos struktūroje. Janavičienė (2001, 2003) nagrinėjo bibliotekos kaip sudėtinės universiteto informacijos infrastruktūros dalies reikšmę, teigdama, kad bibliotekos informacinės paslaugos daro įtaką viso universiteto veiklos kokybei, nes universitetas suprantamas kaip žinių mainų institucija, o bibliotekos veikla šios institucijos esmei labai artima. Janavičienė (1999) biblioteką laiko potencialia universiteto inovacijų skatintoja, nes ji išskiriama kaip stipriausia universiteto virtualios informacinės infrastruktūros grandis. Galima apibendrinti, kad akademinės bibliotekos reikšmė universiteto struktūroje didėja dėl aktyvaus bendradarbiavimo bei tam tikrų bibliotekai priskiriamų vaidmenų, kurie apibrėžia jos pamatines veiklas.

Akademinės bibliotekos tapatumo ir korporatyvinės reputacijos formavimo bei valdymo tyrimą atliko Konieczna (2011a; 2011b). Nurodoma,

kad akademinės bibliotekos tikrąją vertę atspindi jos sugebėjimas patenkinti suinteresuotųjų lūkesčius ir įsitvirtinti rinkoje. Toks rinkos filosofijos veikiamas išorinės aplinkos konstruktas iš dalies prieštarauja kitų tyrėjų teiginiams apie kokybės ir žinių kultūros svarbą aukštojo mokslo institucijoms.

Akademinės bibliotekos vaidmenų temos ištirtumą papildo bei praplečia ir užsienio mokslininkų tyrimai, patvirtinantys tiek Lietuvos tyrėjų įžvalgas, tiek nurodantys dar neanalizuotas sritis. Akademiųjų bibliotekų funkcijas, naujas paslaugas ir veiklos principus kintančioje aplinkoje apibendrina Buddas (2005), Brophy (2005), Alvite ir Barrionuevo (2011), Carras (2007) ir kt. Bendradarbiavimo su motinine institucija ir strateginės partnerės vaidmenį įvairiuose tyrimuose analizavo Campbell ir Wesley (2006), Greensteinas (2010), McNicol (2005), Longas, Schonfeldas (2010), Housewrightas (2009) ir kt. Strateginė partnerystė išskiriama kaip esminis veiksnys, galintis užtikrinti sėkmingą akademinės bibliotekos vaidmenų įtvirtinimą akademinėje bendruomenėje, o aktyvus dalyvavimas įvairiuose bendruose projektuose akcentuojamas kaip sąlyga bibliotekai likti universiteto dėmesio centre.

Konkrečiau mokslinėje literatūroje išsiskiria kelios pagrindinės temos, apimančios akademiųjų bibliotekų vaidmenų kaitą mokslinės komunikacijos procese (The Future of..., 2013; Borgman, 2007) bei vaidmenų transformacijas, kurias lemia atsirandančios ir pažangios informacinės technologijos (Li, 2009; Carr, 2007). Šios vyraujančios temos parodo, jog technologiniai veiksniai keičia bibliotekų vaidmenis, kurie atspindi ir pertvarkas bibliotekų prigimtyje bei veiklos logikoje. Bibliotekai atsiveria galimybės imtis technologinių procesų lyderės vaidmens (Gu, 2010; Wilson, McCarthy, 2010; Gilman, Kunkel, 2010, ir kt.) ir taip išlaikyti savo vertingumą akademinėje bendruomenėje. Akademinės bibliotekos pozicija mokslinės komunikacijos procese tyrinėjama įvairiais požiūriais, išskiriant bibliotekos kaip skaitmeninės leidėjos vaidmenį (Thomas, 2006; Xia, 2009, Carpenter et al., 2011, ir kt.), sutelkiant dėmesį į atvirosios prieigos iniciatyvas (Brown, 2013); bibliotekos vaidmenį analizuojant iš mokslinių duomenų saugotojos ir skleidėjos

perspektyvos (Lage, Losoff, Maness, 2011; Brown, 2013; Ogburn, 2010, Nicholson, Bennett, 2011, ir kt.).

Apibendrinant reikia pažymėti, kad akademinė bibliotekų veikla ir paslaugos daugiausia akcentuojamos kintančios aplinkos kontekste, daugeliui publikacijų ir tyrimų tipiškai informacines technologijas laikyti bibliotekų permainų priežastimi, o labiausiai aptariami bibliotekų vaidmenys susiję su mokslinės komunikacijos procesu, informacinio raštingumo ugdymu, mokslo ir studijų erdvės kūrimu. Tai lyg ir nurodo dominuojančias akademinė bibliotekų veiklos kryptis, tačiau nėra aišku, kodėl būtent šie, o ne kiti vaidmenys yra daugiausia tyrinėjami. Vis dėlto matyti, kad akademinė biblioteka aktyviai ieško savo vietos mokslinės komunikacijos ir informacijos grandinėje, svarstomi jos ateities scenarijai, dėl to šis darbas yra aktualus ir gali prisidėti prie vis gausėjančio tyrimų lauko naujomis įžvalgomis.

Darbo aktualumas taip pat grindžiamas nacionalinių bei tarptautinių politinių sprendimų įtaka akademinė bibliotekų motininėms institucijoms. Universitetai Lietuvoje ir pasaulyje išgyvena permainų laikotarpį: aukštojo mokslo masiškumas, konkurencija dėl studentų, veiklos kokybės vertinimo sistemos, standartizavimas, neformaliojo išsilavinimo populiarėjimas ir kiti veiksniai keičia universitetų kaip institucijų strategines kryptis ir institucinę logiką.

Lietuvos ir Europos aukštojo mokslo sistemoms įtaką daro tarptautiniai politinio lygmens sprendimai turėti bendrą Europos aukštojo mokslo erdvę (Svarbiausi Bolonijos proceso..., 2008), kuri užtikrintų aukštą studijų kokybę ir studijuojančiųjų bei mokslo ir pedagoginio personalo mobilumą. Europos Komisijos mokslinių tyrimų ir inovacijų programoje „Horizontas 2020“ (Komisijos komunikatas..., 2011, p. 5) numatyta ir toliau stiprinti atvirosios prieigos infrastruktūrą: *bus užtikrinta, kad pasaulinio lygio mokslinių tyrimų infrastruktūra (įskaitant e. infrastruktūrą) Europoje būtų prieinama visiems Europos ir kitų šalių mokslo darbuotojams.*

Lietuvos valstybiniai universitetai taip pat yra veikiami nacionalinių reformų, tokių kaip Lietuvos Respublikos mokslo ir studijų įstatymo keitimas,

universitetų tapimas viešosiomis įstaigomis ir pan. Pastaraisiais metais pastebimos ir universitetų jungimosi, pavadinimų keitimo tendencijos: Kauno medicinos universitetas ir Lietuvos veterinarijos akademija tapo Lietuvos sveikatos mokslų universitetu, Lietuvos kūno kultūros akademija – Lietuvos sporto universitetu, Vilniaus pedagoginis universitetas – Lietuvos edukologijos universitetu, ir pan. Šie pokyčiai rodo, kad įvairūs veiksniai, apimantys ekonominę, politinę, technologinę ir socialinę švietimo bei mokslo institucijų aplinką, verčia universitetus keisti tiek institucinę logiką efektyvumo ir racionalumo linkme, tiek kovoti dėl legitimumo, paremto teisiniais valstybės sprendimais ar tradicinių klasikinių aukštojo mokslo vertybių akcentavimu.

Akademinė biblioteka, priklausanti universiteto struktūrai, taip pat patiria šias permainas, dėl to tyrinėjimas, kaip tokioje neramioje aplinkoje konstruojami akademinų bibliotekų vaidmenys, yra atliekamas laiku, aktualus ir bibliotekininkystės mokslų sričiai, ir aukštojo mokslo bei švietimo tyrimų laukui.

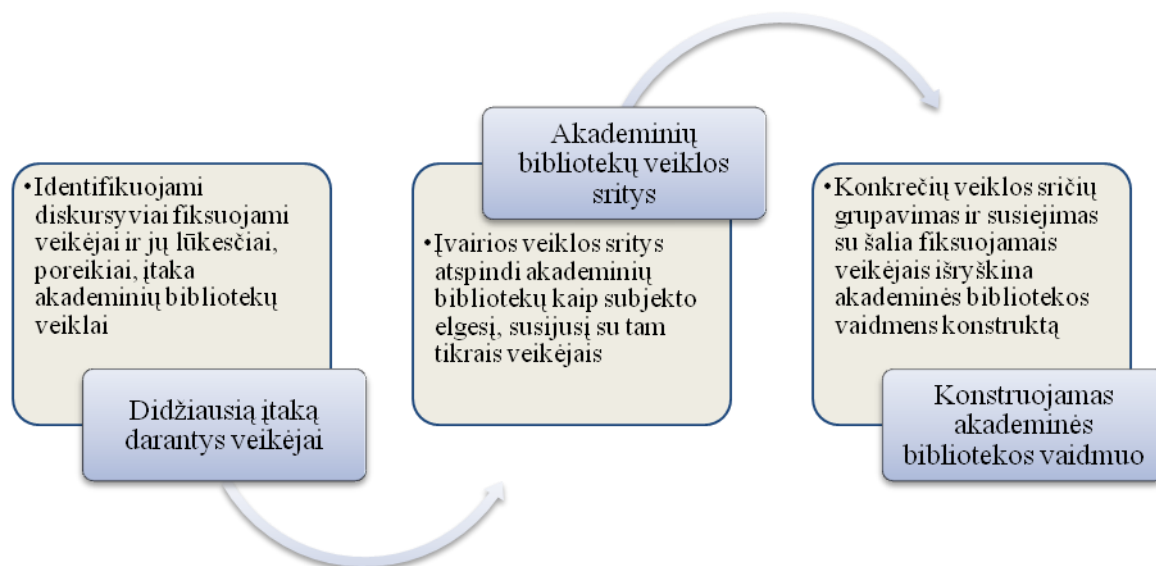
Darbo problema

Mokslininkų susidomėjimas šia tema patvirtina, kad akademinėse bibliotekose vykstantys procesai ir išorinės aplinkos pokyčiai, darantys jiems įtaką, yra aktualus tyrimų objektas, dėl to šio disertacinio darbo tema įsilieja į bendrą tyrimų lauką ir atneša savo indėlį. Temos iširtumas rodo, kad veikiausiai imamasi analizuoti akademinų bibliotekų veiklą, funkcijas, o ne pačius vaidmenis. Jei kalbama apie vaidmenis, tai jie atspindi tam tikrą bibliotekos veiklos sritį. „Plaukiojanti“ ir moksliniuose tyrimuose neužfiksuota vaidmens sąvokos reikšmė, suplakant į vieną veiklas, paslaugas, funkcijas, vietą, vertę ir kitas sąvokas, įneša daugiau painiavos nei aiškumo. Šiame disertaciniame darbe siekiama išgryninti vaidmens sąvoką ir teoriškai ją paaiškinti.

Remiantis naujojo institucionalizmo teorija, vaidmuo gali būti suprantamas dvejopai. Iš vienos pusės, vaidmuo yra tam tikrų išorinės aplinkos veikėjų lūkesčių rinkinys konkrečiam veikėjo elgesiui (Scott, 2001), iš kitos pusės, vaidmuo susiformuoja ilgainiui kaip tipizuota ir rutiniška veikla,

priskiriama tam tikriems veikėjų tipams (Berger, Luckmann, 1999). Šiuos skirtumus nurodo skirtingos institucinės atramos, atspindinčios institucinę organizacijų ar išorinės aplinkos veiksmų prigimtį. Svarbi vaidmens traktuotė, išskirianti šį darbą iš kitų, yra ta, kad vaidmenys palaiko institucines struktūras ir jas reprezentuoja, dėl to akademinė bibliotekų vaidmenų konstravimo tyrimas įgalina atskleisti ne tik fiksuojamų vaidmenų ypatumus, bet ir už jų slypinčių institucinių galių įtakos sritis.

Kadangi sudedamosios vaidmens sąvokos dalys yra veikėjai, lūkesčiai, veikla (arba elgesys), pagal tai sudaroma ekvivalencijos grandinė, leidžianti supaprastinti patį vaidmens konstrukta. Šiame darbe laikomasi pozicijos, kad akademinės bibliotekos vaidmuo sukonstruojamas per jos paslaugų ir veiklų bei pagrindinių veikėjų, kurie daro įtaką toms veikloms, sąsają. Veikėjų lūkesčiai, poreikiai, nurodymai, nukreipti į tam tikras akademinė bibliotekų veiklos sritis ir paslaugas, sudaro pagrindą fiksuoti vaidmenį, kurį biblioteka turi atlikti (1 pav.).

1 pav. Akademinės bibliotekos vaidmens sudėtinės dalys

Veiklos sąvoka šiame darbe traktuojama kaip tam tikras veikimas, darbas (Dabartinės lietuvių kalbos..., 2000, p. 917) ir atspindi visumą akademinės bibliotekos daromų operacijų, veiksmų ir teikiamų paslaugų. Skirtumas tarp

veiklos ir vaidmens sąvokų grindžiamas tuo, kad veikla – tai tik viena iš vaidmens dalių. Veiklos sritys, siejamos su išorinės aplinkos veiksniais ir veikėjais, apibendrina vaidmenų konstruktus, kurie koncentruotai atspindi institucinę akademiųjų bibliotekų prigimtį.

Moksliniai tyrimai neatsako, kodėl tyrinėjami ir aprašomi vieni, o ne kiti vaidmenys, kodėl vienos bibliotekų veiklos sulaukia didesnio palaikymo nei kitos, kas lemia tų veiklų įsitvirtinimą ir sėkmę, dėl to šiame darbe formuluojama mokslinė problema remiasi tokiu pamatiniu klausimu: **kokios institucinės jėgos ir kokiais būdais nulemia tam tikrų akademiųjų bibliotekų vaidmenų įsitvirtinimą ir stabilumą bei kaip užtikrinamas jų legitimumas?**

Darbo naujumas. Šiame darbe pirmą kartą Lietuvos bibliotekininkystės moksluose tiriant akademiųjų bibliotekų vaidmenis taikoma naujojo institucionalizmo teorija. Šiuo teoriniu požiūriu aiškinama vaidmens sąvoka, taip pat nagrinėjamos išorinės institucinės aplinkos atramos, darančios įtaką akademiųjų bibliotekų vaidmenims, jų stabilumo bei kaitos mechanizmams.

Disertacijos naujumą lemia ir pasirinktas diskurso analizės metodas Lietuvos akademiųjų bibliotekų vaidmenų konstravimo nagrinėjimui. Diskurso analizė kaip tyrimo įrankis leidžia atskleisti diskursyviai fiksuojamas akademiųjų bibliotekų vaidmenų reikšmes ir nustatyti jų ryšius su pagrindiniais išorinės aplinkos veikėjais bei veiksniais.

Darbe siūlomas originalus metodologinis įrankis, jungiantis Scotto (2001) institucinių atramų schemą su Laclau ir Mouffe (2001) diskurso analizės principais. Tokia metodologinė pozicija iki šiol nebuvo išbandyta nei Lietuvos, nei užsienio šalių bibliotekininkystės mokslininkų tyrimuose, dėl to disertacinio tyrimo rezultatai suteikia naujų įžvalgų ir gali pasitarnauti akademiųjų bei kitų tipų bibliotekų vaidmenų tyrimams ateityje.

Darbo objektas – Lietuvos akademiųjų bibliotekų vaidmenys.

Darbo tikslas – atskleidus pagrindines išorinės aplinkos institucines jėgas, veikiančias Lietuvos akademines bibliotekas, nustatyti Lietuvos akademių bibliotekų vaidmenų konstravimo ypatumus ir šio proceso įtaką akademių bibliotekų stabilumui bei kaitai.

Pagrindiniai uždaviniai:

1. Nustatyti išorinės aplinkos institucinius veiksnius, stipriausiai veikiančius akademių bibliotekų vaidmenų įsitvirtinimą ir stabilumą.

2. Apibrėžti pagrindinių išorinės aplinkos veikėjų įtakos pobūdį akademių bibliotekų vaidmenims.

3. Paaiškinti vyraujančių diskursų ribose konstruojamų akademių bibliotekų vaidmenų institucinę logiką, legitimumo ir izomorfiškumo ištakas/šaltinius, kartu jų kaitos mechanizmą.

Ginamieji teiginiai:

1. Institucinių atramų schemas (Scott, 2001), detalizuojančios reguliuojamąją, normatyvinę ir kultūrinę-kognityvinę institucijų prigimtį, naudojimas akademių bibliotekų vaidmenų tyrimuose yra tinkamas, nes leidžia atpažinti skirtingas institucines jėgas ir jų įtakos pobūdį konstruojamų akademių bibliotekų vaidmenų stabilumui bei kaitai.

2. Konstruojamų akademių bibliotekų vaidmenų įsitvirtinimas ir stabilumas priklauso nuo to, kiek jis yra remiamas ir palaikomas institucinių jėgų. Lietuvos akademių bibliotekų vaidmenų tvirtumui didžiausią įtaką daro įvairių profesinių tinklų ir autoritetinių finansinių veikėjų palaikymas, kultūriškai susiformavęs tipizuotas tam tikros bibliotekų veiklos vaizdinys.

3. Vyraujančių modernumo, rinkos ir kokybės diskursų ribose konstruojami akademių bibliotekų vaidmenys atspindi akademių bibliotekų institucinę logiką, kuri grindžiama naudingumo ir efektyvumo kriterijais, o tų pačių veikėjų dominavimas rodo egzistuojančią bendrą institucinę aplinką, ribojančią naujų vaidmenų įsitvirtinimo galimybes.

Darbo struktūra ir tyrimo metodai

Darbą sudaro įvadas, trys dėstomosios dalys, išvados, bibliografinių nuorodų sąrašas, priedai, pagrindinių sąvokų žodynas.

Pirmojoje darbo dalyje „Naujasis institucionalizmas: teorinė struktūra“ išsamiai aptariama naujojo institucionalizmo teorinė prieiga ir svarbiausios jos koncepcijos. Naudojant mokslinės literatūros analizės, sintezės, lyginimo ir apibendrinimo teorinius metodus akcentuojama trijų institucinių atramų schema (Scott, 2001), pagal kurią toliau darbe struktūruojami ir interpretuojami atlikto tyrimo rezultatai. Didžiausias dėmesys skiriamas reguliuojamosios, normatyvinės, kultūrinės-kognityvinės institucinių atramų aiškinimui, iliustruojant jas pavyzdžiais iš akademinų bibliotekų aplinkos. Nors darbo pradžioje pateikiamas pagrindinių sąvokų žodynas, tačiau pirmojoje dalyje siekiama plačiau paaiškinti visame darbe vartojamą terminologiją.

Antrojoje darbo dalyje „Akademinės bibliotekos vaidmuo“ koncentruojamasi į vaidmens sąvoką, jos sudėtinės dalis, ryšį su akademinų bibliotekų veiklomis ir paslaugomis. Siekiant giliau ištyrinėti šiandieninę akademinų bibliotekų vaidmenų situaciją, atliekama teorinė naujausių mokslinių tyrimų sintezė, apimanti pastarųjų metų tarptautinio lygmens tyrimus, nagrinėjančius įvairias akademinų bibliotekų veiklos sritis, vaidmenų kaitą, naujas jų formas, bibliotekų santykius su motininės institucijos mokslo personalu bei administracija ir pan.

Trečioji darbo dalis „Lietuvos akademinų bibliotekų vaidmenų konstravimas: tyrimas“ skirta atliktam empiriniam tyrimui aprašyti. Pagrindinis tyrimo tikslas –išanalizuoti diskursyviai konstruojamus akademinų bibliotekų vaidmenis Lietuvos valstybinių universitetų oficialiuose dokumentuose: ilgalaikiuose ir trumpalaikiuose strateginiuose veiklos planuose bei metinėse ataskaitose. Šie dokumentų tipai pasirinkti analizei po konsultacijų su akademinų bibliotekų vadovais ir išsiaiškinus, kokie dokumentai jų bibliotekų veiklai yra svarbiausi ir daro didžiausią įtaką. Dokumentai analizuojami kaip tekstai remiantis Laclau ir Mouffe (2001) diskurso analizės principais:

identifikuojami veiksniai ir veikėjai, kurie fiksuojami tekstuose šalia akademių bibliotekų, nagrinėjamas jų ryšių pobūdis, sąsajų stiprumas ir įtakos sritys akademių bibliotekų veikloms. Diskurso analizė leidžia išskirti vyraujančius diskursus ir jų ribose konstruojamus akademių bibliotekų vaidmenis. Tyrimo rezultatai apibendrinami remiantis naujojo institucionalizmo teorija ir diskurso analizės teoriniais konstruktais. Trečioji dalis baigiama skyriumi „Tyrimo rezultatų aptarimas“, skirtu nustatyti šio tyrimo vietą ir reikšmę akademių bibliotekų tyrimų lauke ir išryškinti pagrindinius naudojamo teorinio požiūrio privalumus gautiems rezultatams ir mokslinės problemos sprendimui. Plačiau tyrimo metodai ir visa tyrimo eiga aprašyti 3.1. skyriuje „Tyrimo metodologija“.

Teorinis ir praktinis darbo reikšmingumas

Teorinė darbo reikšmė siejama su dviejų kompleksišku teorinių požiūrių jungimu siekiant įgyvendinti užsibrėžtą tikslą. Naujojo institucionalizmo teorija įgalina tyrėją nustatyti ir paaiškinti tam tikrą institucinės aplinkos spaudimą organizacijoms ar jų veiklos būdams, tokį kaip reguliuojamosios valdžios sprendimų, normatyvinių standartų ar profesinių asociacijų ir konsorcių veiklos, tradicinių veikimo principų ir laikomų savaime suprantamais scenarijų įtaka. Šiame darbe laikomasi nuostatos, kad būtent toks teorinis požiūris geriausiai paaiškina tiriamo dalyko – Lietuvos akademių bibliotekų vaidmenų – ypatumus.

Kitas teorinis požiūris yra Laclau ir Mouffe (2001) diskurso analizės teorija, kurios pagrindu sudaryta šio darbo tyrimo metodologija. Nors Laclau ir Mouffe siekia atskleisti įvairių politinių procesų, kovos tarp skirtingų politinių jėgų raišką ir dominuojančius diskursus, tačiau šiam darbui naudojami tik kai kurie šių mokslininkų suformuluoti kalbos analizavimo konceptai (mazginiai taškai, dominuojantys diskursai, ekvivalencijos grandinės ir pan.). Kita vertus, tokia diskurso analizės pozicija artima naujojo institucionalizmo teorijai tuo, kad leidžia tyrėjui nustatyti institucinės aplinkos veikėjus ir jų daromą įtaką tam tikrų ženklų reikšmės fiksavimui.

Šis darbas gali būti naudingas tiek akademių bibliotekų atstovams, visų pirma – jų vadovams, tiek šio tipo bibliotekas tyrinėjantiems mokslininkams. Nors konkrečių praktinių rekomendacijų nėra formuluojama, tačiau reikėtų pabrėžti atlikto tiriamojo darbo svarbą akademių bibliotekų plėtros strategijoms. Viena iš diskurso analizės užduočių yra iširti, kaip tam tikri veikėjai ar asmenys yra kategorizuojami, kaip jie išreiškiami, o tai daro įtaką jų realioms veiklos galimybėms (Jørgensen, Phillips, 2002). Taigi akademių bibliotekų vaidmenų konstravimo ypatumai universitetų oficialiuose dokumentuose gali išplėsti arba apriboti akademių bibliotekų plėtros scenarijus ar galimybes imtis naujų vaidmenų ir pan.

Disertacijos aprobacija

Pagrindiniai disertacijos ir atlikto tyrimo teiginiai publikuoti šiuose straipsniuose:

1. Petraitytė, Simona (2011). Организационные основы работы университетской библиотеки: теоретический подход. *Вестник Санкт-Петербургского государственного университета культуры и искусств*, 2011, no 4, p. 60-62. ISSN 2220-3044.
2. Petraitytė, Simona (2012). Skirtingų akademių grupių požiūris į akademių bibliotekų vaidmenis: mokslinių tyrimų sintezė. *Informacijos mokslai*, 2012, t. 60, p. 135-151. ISSN 1392-0561.
3. Petraitytė, Simona (2014). Framing of Academic Libraries' Roles in the Strategic Documents of Universities: a Map of Factors and Agents. *Advances in Library Administration and Organization*, 2014, vol. 32, ISSN 0732-0671. (priimta publikuoti 2013 m. spalio mėn.).

Pagrindiniai disertacijos ir atlikto tyrimo teiginiai pristatyti šiose konferencijose:

1. Petraitytė, Simona. Institutional pillars of the academic library: a theoretical approach. Konferencija „60th scientific conference of postgraduates and students“. Sankt Peterburg state university of

culture and arts, Library and information faculty. 2011 m. balandžio 13–14 d., Sankt Peterburgas, Rusija.

2. Petraitytė, Simona. University library as an institution: a theoretical approach. Tarptautinė Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto konferencija „Komunikacijos ir informacijos mokslai tiklaveikos visuomenėje: patirtys ir įžvalgos“, 2011 m. birželio 16–17 d., Vilnius.
3. Petraitytė, Simona. Akademinės bibliotekos ekspertinių žinių legitimavimas: Vilniaus universiteto bibliotekos atvejis. Tarptautinė konferencija „Sugrąžinta praeitis: prof. Levo Vladimirovo fenomenas ir mokslinių idėjų sklaida“, 2012 m. lapkričio 15–16 d., Vilnius.
4. Petraitytė, Simona. Constructing institutional roles through official discourse: Lithuanian academic libraries and their parental institutions. Tarptautinė konferencija „NORDISCO 2012: 2nd Nordic and Baltic interdisciplinary conference on discourse and interaction“, 2012 m. lapkričio 21–23 d., Linšioopingas, Švedija.

1. NAUJASIS INSTITUCIONALIZMAS: TEORINĖ STRUKTŪRA

Šioje dalyje bus aptariama naujojo institucionalizmo teorija, kuri disertaciniame darbe naudojama kaip pamatinė teorinė struktūra. Nors naujasis institucionalizmas nėra nauja teorinė kryptis politikos, ekonomikos, istorijos ar socialiniuose moksluose, tačiau bibliotekininkystės srityje tai yra gana retai naudojama teorija: daugiausia tirtos viešosios bibliotekos ir jų normų bei vertybių įtaka pokyčių valdymui (Audunson, 1999), jungtinių (angl. joint-use) bibliotekų institucinės tapatybės ir suderinamumo klausimai (Hansson, 2006; 2010), nagrinėta, kaip susidorojama su dvigubu spaudimu vadovautis katalogavimo standartais ir kartu patenkinti vartotojų lūkesčius (Hoffman, 2010), kokie yra nacionalinių bibliotekų įkūrimo motyvai ir įvairių veikėjų interesai (Kawalya, 2009). Lietuvoje naujasis institucionalizmas labiau taikomas politikos moksluose (žr., pavyzdžiui, Barcevičius, 2008), o Lietuvos bibliotekininkystės ir informacijos mokslų atstovų, pritaikiusių šią teoriją savo tyrimuose, iki šiol nėra.

Pirmosios dalies skyriuose plačiau bus aptariami naujojo ir senojo institucionalizmo skirtumai, naujojo institucionalizmo rūšys, pagrindinės institucijos bei agento sąvokų apibrėžtys, taip pat siekiama išsamiai paaiškinti pagrindines šios teorijos sąvokas: institucinį izomorfiškumą, institucines logikas, legitimumą ir kt., nes remiantis jomis bus kalbama apie akademinės bibliotekas ir visose kitose disertacinio darbo dalyse. Antrojoje dalyje pristatomų tyrimų rezultatai taip pat interpretuojami pasitelkiant naujojo institucionalizmo sąvokas ir vaidmens sampratą.

Reikia pažymėti, kad vieno bendro naujojo institucionalizmo teorijos apibrėžimo nėra. Teigiama, jog *esama tiek „naujųjų institucionalizmų“, kiek pačių socialinių mokslų atšakų* (DiMaggio, Powell, 1998, p. 1), dėl to šiame darbe svarbu atskirti pagrindines teorijos rūšis ir aptarti svarbiausius skirtumus. Dažniausiai teorija skaidoma į politinę, ekonominę, istorinę bei normatyvinę (arba organizacinę, sociologinę) atšakas, kurioms priskiriami skirtingi bruožai. Disertacijoje pasirinkta taikyti normatyvinį (organizacinį) institucionalizmą,

kuris institucijas traktuoja daug plačiau negu politinės ar ekonominės krypties institucionalizmas. Apie šias skirtingas teorijas atšakas išsamiau kalbama 1.2. skyriuje.

1.1. Naujojo institucionalizmo teorijos užuomazgos, raida ir apibrėžtys

Greenwoodas ir kt. (2010) naujojo institucionalizmo raidą apibendrina keliais etapais: 1977–1983 m. išskiria kaip pamatus; 1983–1991 m. – kaip ankstyvuosius metus; 1991–2007 m. – kaip horizonto plėtotę.

Pamatai: 1977–1983 m.

Naujojo institucionalizmo pradžia laikomi 1977 metai, kai mokslininkai Meyeris ir Rowanas paskelbė straipsnius, kuriuose apibrėžtos pagrindinės neoinstitucionalistų koncepcijos. Svarbu pažymėti, kad iki to laiko jau egzistavo institucinė teorija (Selznick ir kt.), kuri po minėtų straipsnių pasirodymo pradėta vadinti „senoju institucionalizmu“.

Meyeris, aprašęs švietimo kaip institucijos efektus, teigė švietimą esant ne sistemą, nuodugniai rengiančią specialistus, bet greičiau institucionalizuotų ritualų sistemą, kuri transformuoja socialinius vaidmenis ir kuria naujas darbuotojų pozicijas, įtvirtinančias ekspertines žinias (Meyer, 1977). Pavyzdžiui, remiantis švietimo sistema konstruojama tiek šiuolaikinė vadybos ideologija, tiek ir verslo administravimo magistro studijų programos ir pan. Meyeris ir Rowanas (1977) taip pat išplėtojo formalių struktūrų kaip racionalių mitų kūrimo temą. Autoriai ginčijo tuo metu dominavusį požiūrį, kad formali struktūra yra racionali ir efektyviausiai pritaikyta koordinuoti ir kontroliuoti šiuolaikinius organizacijų tinklus bei technines veiklas. Formaliomis struktūromis laikomi organizacijų skyriai, tam tikros pareigybės ir pozicijos, įvairios atliekamų procesų taisyklės ir t. t. Meyerio ir Rowano teigimu, daugelis šių struktūrų yra *susiformavusios iš viešosios nuomonės, svarbių rinkėjų požiūrio, žinių, kurias įteisino švietimo sistema, socialinio prestižo, teisinės sistemos* <...> *šie formalių struktūrų elementai yra akivaizdus pavyzdys galingų institucinių taisyklių, kurios funkcionuoja kaip stipriai*

racionalizuoti mitai, susiejantys tam tikras organizacijas (Meyer, Rowan, 1977, p. 343). Kadangi organizacijos siekia išlikti, tai šie racionalizuoti mitai tampa tinkamo elgesio savoje aplinkoje nurodymais. Tokiu būdu organizacijos paklūsta savo institucinei aplinkai – taip įrodydamos savo tinkamumą svarbiausioms interesų grupėms. Naujojo institucionalizmo teorijoje ši prisitaikymą ir supanašėjimą su institucine aplinka atspindi izomorfiškumo sąvoka, apie kurią plačiau bus kalbama kituose skyriuose.

Svarbus įnašas į organizacinio institucionalizmo teoriją šiuo laikotarpiu buvo DiMaggio bei Powello (1983) suformuluoti mechanizmai, kuriais remiantis vyksta institucionalizacija. Šie mechanizmai – tai prievartos (dažniausiai žymintis valstybės galią bei reguliuojamąją teisinę bazę), normatyvinis (visų pirma siejamas su profesionalizacijos plitimu) bei mimezinis (arba pamėgdžiojantis, kai organizacijos kopijuoja ir pritaiko kitų organizacijų praktiką) – paaiškina, kaip ir kodėl organizacijos prisitaiko savo institucinėje aplinkoje.

Pirmieji naujojo institucionalizmo atstovai išreiškė pagrindines šios teorijos koncepcijas, tačiau jų darbuose pasigendama „institucijos“ sąvokos aiškinimo ar apibrėžimo, nors galima nuspėti, jog turima omenyje *laikomus savaimė suprantamais racionalizuotus mitus* (Greenwood *et al.*, 2010, p. 4). Taip pat reikia pažymėti, kad tai buvo daugiau teorinio pobūdžio darbai, kuriuose suformuotos koncepcijos reikalavo jas patvirtinančių ar paneigiančių empirinių tyrimų.

Apibendrinant galima teigti, jog pirmieji nagrinėjamos teorijos atstovai daugiausia išskyrė šiuos elementus ir sąvokas (išskirta kursyvu) (Greenwood *et al.*, 2010, p. 6):

1. organizacijas veikia jų *instituciniai ir tinklų kontekstai*;
2. *institucinis spaudimas* turi įtakos visoms organizacijoms, tačiau yra ypač stiprus toms, kurioms sunku įvertinti savo rezultatus;
3. organizacijos tampa *izomorfiškos* su savo instituciniu kontekstu, nes turi gauti visuomenės patvirtinimą (*legitimumą*), kuris suteikia daugiau galimybių išlikti;

4. kadangi prisitaikymas prie institucinio spaudimo gali kenkti efektyvumui, tai prisitaikymas gali būti *formalus (ceremonialinis)*, tokiu būdu simbolines struktūras atskiriant nuo techninės veiklos;
5. *institucionalizuota* veikla dažniausiai yra laikoma savaime suprantama, plačiai priimtina ir atspari pokyčiams.

Ankstyvieji metai: 1983–1991 m.

Šiame etape daugėjo tyrimų ir pirmųjų teorijos atstovų idėjų tikrinimų, nors pats institucionalizmo terminas vis dar nebuvo tvirtai nustatytas (kai kurie autoriai savo darbuose jo net nevartojo), o institucijos sąvoka buvo vartojama gana atsainiai ir abejingai (Greenwood et al., 2010). Kita vertus, empiriniais tyrimais siekta patikrinti, kaip institucinė teorija veikia tarpdisciplininuose, tarpkultūriniuose sluoksniuose bei organizacijų procesuose.

Pavyzdžiui, Tolbert ir Zucker (1983) atliko pirmą plataus masto kiekybinį tyrimą, siekdami išsiaiškinti, kaip laikui bėgant kito įdarbinimo į valstybės tarnybą praktikų sklaida ir pritaikymas Jungtinėse Amerikos Valstijose. Jie nustatė, kad praktikų pritaikymas (angl. adoption) gali būti dvejopas, tai priklauso nuo motyvavimo pobūdžio: ankstesnius pritaikyti kitų idėjas ir praktikas motyvuoja veiklos gerinimo galimybė, savo ruožtu vėlesnieji tai daro siekdami užtikrinti socialinį legitimumą ir atrodyti tinkami, racionalūs visuomenei, nepaisant to, ar tai duoda naudos organizacijų efektyvumui. Tyrimas patvirtino teiginį, kad tam tikros *praktikos ar programos pritaikymą organizacijoje nulemia institucionalizavimo mastas – ar tai vyksta per teisinį reguliavimą, ar laipsnišką legitimaciją* (Tolbert, Zucker, 1983, p. 22).

Dauguma kitų tyrimų, nagrinėjančių skirtingų sektorių organizacijų veiklą, patvirtino Meyerio ir Rowano (1977) mintį, kad *ne pelno siekiančios organizacijos yra ypač jautrios institucinėms įtakoms* (Greenwood et al., 2010, p. 9). Pavyzdžiui, Tolbert (1985) teigė, kad akademinių įstaigų išteklių priklausomybė nuo valstybės ar privačių finansuotojų lemia tai, kaip formuosis formali finansų administravimo struktūra organizacijoje. Reikia pažymėti, kad tiriant organizacijų veiklą skirtingose šalyse dažniausiai buvo fiksuojami ir kultūriniai skirtumai (Greenwood et al, 2010).

Artėjant dešimtajam dešimtmečiui, naujojo institucionalizmo atstovai ėmėsi plėsti tyrimų lauką, nes iki tol teorija vis dar negalėjo paaiškinti esminių organizacijų pokyčių ir atsakyti į šiuos svarbius klausimus: *kaip kuriamos ir legitimuojamos naujos organizacijų formos? Kas turi galios legitimuoti naują formą? Kas yra „instituciniai antreprenieriai“? Kaip delegitimuojamos „pagrindinės institucijos“ (angl. core institutions)?* (Greenwood et al., 2010, p. 13). Atliekami tyrimai susilaukdavo kritikos, kad organizacijos traktuojamos kaip pasyvios ir suvaržytos institucinėje aplinkoje. Powello teigimu, *egzistuoja labai platus institucinių įtakų laukas, o vidinės [organizacijų] reakcijos į šį spaudimą yra daug įvairesnė nei siūlo mūsų pirminiai argumentai* (Powell, 1991, p. 194).

Taigi, baigiantis devintajam dešimtmečiui, naujasis institucionalizmas jau buvo įsigalėjęs ir taikomas įvairiuose tyrimuose, kurie apėmė ne tik pavienių organizacijų procesus, bet ir tarpkultūrines bei tarpdisciplinines praktikas. Šis etapas, skirtas patikrinti pirmąsias neoinstitucionalistų idėjas empiriškai, atvėrė kelią naujoms koncepcijoms ir platesniam institucinių procesų suvokimui: instituciniam izomorfiškumui, instituciniams kontekstams ir organizacijų pokyčiams.

Horizonto plėtotė: 1991–2007 m.

Šiame etape vėl atsigręžiama į teorines koncepcijas, daugiausia nagrinėjamos ir plėtojamos izomorfiškumo, legitimumo, institucinių pokyčių bei institucinių logikų idėjos. Nors susidomėjimas naujuoju institucionalizmu neslūgo, tačiau institucijos sąvoka taip ir nesulaukė bendro apibrėžimo, nes daugelis tyrėjų arba traktuodavo ją skirtingai, arba išvis nesiimdavo aiškinti. Greenwoodas apibendrina, kad kai kurie tyrėjai kaip institucijas nurodydavo *kultūrinius modelius, kiti valstybę ar jos politiką, dar kiti tiesiog vengdavo šio termino ir vietoj to pabrėždavo numanomus institucinius efektus* (Greenwood et al., 2010, p. 14).

Kita vertus, šiuo laikotarpiu Scotto (2001) suformuluotas institucinių atramų (angl. pillars) modelis pripažįstamas kaip vienas svarbiausių įnašų į naujojo institucionalizmo teoriją. Pagal Scottą, institucijas palaiko trys

tarpusavyje susijusios atramos: reguliuojamoji, normatyvinė ir kultūrinė-kognityvinė. Reguliuojamoji susijusi su taisyklių nustatymu bei įvairiomis sankcijomis; normatyvinę įtvirtina vertybės, normos bei tam tikri vaidmenys; kultūrinė-kognityvinė atrama pabrėžia sutartų scenarijų, įsitikinimų ir modelių svarbą institucinių veikėjų elgesiui. Šis modelis plačiau aptariamas 1.3. skyriuje ir bus naudojamas kaip pamatinis teorinis modelis šiame disertaciniame darbe.

Apžvelgus naujojo institucionalizmo raidos etapus galima daryti išvadą, kad ši teorija nuo pat pradžių buvo daugiasluoksni, nagrinėjanti įvairius procesus ir jų dalyvius, organizacijų ir jų aplinkos santykį, ieškanti dažnai akivaizdžiai neišreikšto institucijų egzistavimo ir jų veikimo. Teorija rutuliojama ir toliau, suburdama mokslininkus, besigilinančius į įvairias visuomenės sritis ir teikiančius naujus rezultatus bei išvadas. Naujojo institucionalizmo dinamiškumą rodo vis dar neapibrėžti pagrindiniai terminai (pvz., institucija) arba jų apibrėžimų įvairovė. Bibliotekininkystės ir informacijos srityje ši teorija taip pat buvo pritaikyta, tačiau daugiausia Skandinavijos šalių mokslininkų (Audunson, 1999; Hansson, 2006; 2010). Kaip jau buvo minėta, Lietuvos bibliotekose tyrimų, paremtų naujuoju institucionalizmu, iki šiol nebuvo atlikta. Dėl to šiame darbe svarbu išsamiai aprašyti teorijos pagrindą ir esmines sąvokas, jų tarpusavio ryšius. Taip pat svarbu suprasti, kuo naujasis institucionalizmas skiriasi nuo „senojo“ institucionalizmo.

Senasis ir naujasis institucionalizmas nėra dvi visiškai skirtingos teorijos, dažnai diskutuojama, ar naujuoju pavadintas institucionalizmas išties daug nutolęs nuo senojo, kad jį reikėtų vadinti kitu vardu, o ne tiesiog viena institucionalizmo teorija. Tačiau dauguma autorių sutaria, kad naujasis institucionalizmas radikaliai nesiskiria nuo senojo (Selznick, 1996), jis žymi ankstyvosios teorijos tęstinumą, taip pat ir tam tikrą progresą bei pokytį (Scott, 2001). Scotto teigimu, dauguma ankstyvųjų institucionalizmo darbų buvo riboti, nes mažai dėmesio skyrė organizacijoms: *kai kurie teoretikai analizavo platesnes institucines struktūras – sandarą ir politines sistemas, kalbines ir*

teisines sistemas, giminystės ir religines struktūras <...> tačiau nedaug kas organizacijos laikė institucinėmis formomis ar atkreipė dėmesį į būdus, kaip platesnės institucijos formuoja organizacijų sambūrius (collections) (Scott, 2001, p. 18).

Lowndes (1996) pažymi, kad naująjį institucionalizmą labiau bandoma apibrėžti remiantis tuo, kuo ši teorija nėra, negu tuo, kuo pasižymi, dėl to geriausia įvardyti skirtumus nuo kitų teorijų ir taip išryškinti naujojo institucionalizmo požymius. Naujoji teorija tarsi dekonstruoja biurokratinę organizacijų sampratą ir įveda kelias naujas tyrimų kryptis: legitimumą ir su juo susijusį izomorfiškumo aspektą, taip pat dėmesio centre atsiduria organizacijų nenuoseklumas (Selznick, 1996). Senasis institucionalizmas institucijas traktavo kaip objektyvias struktūras, kurios veikia nepriklausomai nuo žmogaus valios ir veiksmų, o naujoji teorija *mato žmonių sukurtas taisykles ir procesus kaip pagrindinius institucijų pamatus* (Meyer, Rowan, 2006, p. 6). Dėl to institucijos tampa nebe išorinės objektyvios aplinkos dalis, o vidinis, subjektyviai suformuotas dalykas. Iš šios pozicijos Meyeris ir Rowanas (2006, p. 6) konstruoja institucijos apibrėžimą: *institucijos yra pažintinių schemų, laikomų savaime suprantamomis, talpyklos, formuojančios žmonių supratimą apie pasaulį, kuriame jie gyvena, ir siūlančios scenarijus, kurie pataria kaip elgtis*. Taip pat teigiama, kad daugiau dėmesio reikia skirti konkretiems veikėjams, kurie istoriškai formuoja vieną ar kitą instituciją, ir neatmesti galios konfliktų galimybės šių institucijų konstravimo procese (Meyer, Rowan, 2006).

Nors DiMaggio ir Powellas (1998) ir teigė, kad abi teorijas vienija bendras skeptiškas požiūris į racionalius organizacijų modelius ir nuostata, jog organizacijas veikia jų aplinkos, tačiau kai kuriais aspektais teorijos skirtingos. Pavyzdžiui, ankstyvoji teorija linkusi politiškai traktuoti grupių konfliktus ir organizacijų strategijas, savo ruožtu naujasis institucionalizmas *sumenkina interesų konfliktus tarp organizacijų ir jų viduje arba pažymi, kaip organizacijos reaguoja į tokius konfliktus vystydamos labai sudėtingas administracines struktūras* (DiMaggio, Powell, 1998, p. 12). Drauge

organizacijų racionalumo apribojimas grindžiamas ne asmeninių interesų organizacijose svarba, bet legitimumo ir stabilumo siekiu.

Skiriasi ir aplinka, kurioje veikia organizacijos. Senasis institucionalizmas akcentavo vietines bendruomenes, o naujoji teorija pabrėžia platesnę – dažniausiai organizacijų lauko, sektoriaus – aplinką, kuri dažnai tapatinama su profesijų ar pramonės šakų ribomis (pavyzdžiui, švietimo sistema). Svarbus atotrūkis ir tas, kad ankstyvoji teorija organizaciją traktavo kaip organišką visumą, o naujasis institucionalizmas organizacijas tarsi išskaido į atsietas standartinių elementų dalis (įvairias formalias struktūras). Pagrindinės pažinimo formos, pagal ankstyvuosius teoretikus, buvo vertybės, normos ir požiūriai, kurie formuodavo dalyvaujančiųjų nuostatas. Institucionalizacija vykdavo tuomet, kai dalyviai pereinavo „socializacijos“ procesą, jo metu įdiegdami pagrindines normas ir požiūrius. Naujoji teorija atsiriboja nuo šių moralinių aspektų ir teigia, kad *ne normos ir vertybės, o laikomi savaimė suprantamais scenarijai, taisyklės ir klasifikacijos yra medžiaga, iš kurios pagamintos institucijos* (DiMaggio, Powell, 1998, p. 15).

Šie pagrindiniai skirtumai tarp naujosios ir senosios institucionalizmo teorijų parodo, jog tai nėra visiškai atskiri požiūriai, bet veikiau išryškina skirtingus atspirties taškus, iš kurių tiriamos organizacijos ir institucijos.

1.2. Pagrindinės naujojo institucionalizmo atšakos

Kaip jau buvo minėta, naujasis institucionalizmas apima daug disciplinų ir turi keletą atšakų. Plačiau verta aptarti pagrindines šios teorijos atšakas, vyraujančias politikos, ekonomikos, istorijos moksluose, bei šiame darbe naudojamą sociologinį (organizacinį) institucionalizmą.

Politikos moksluose naujasis institucionalizmas dar papildomai yra skaidomas į keletą porūšių: tai istorinis institucionalizmas, racionalaus pasirinkimo teorija (arba pozityvistinė teorija) bei režimo (arba santvarkos) teorija, taikoma tarptautinių santykių tyrimuose.

Istorinis institucionalizmas siekia nustatyti institucijų formas ir jų kilmę, nes jos daro didelę įtaką individų elgesiui, formuodamos tam tikras tvarkas, preferencijas ir veiklos būdus. Pabrėžiama, kad *politinės sistemos nėra neutralios erdvės, kuriose varžosi išoriniai interesai, bet veikia sudėtinės formos, kurios generuoja nepriklausomus interesus ir palankias aplinkybes* (Scott, 2001, p. 34). Istorinio institucionalizmo tikslas – dekonstruoti šias erdves ir struktūras, kurios susidarė ilgai ir yra laikomos savaime suprantamomis.

Jeigu istorinis institucionalizmas pabrėžia makrolygmens perspektyvą, tai racionalaus pasirinkimo teoretikai labiau linkę tyrinėti mikrolygmens institucijų kūrimą ir veiklą, keldami klausimą, *kaip yra suformuotos institucijos, kurios turi išspręsti individų patiriamas kolektyvinės veiklos problemas* (Scott, 2001, p. 36). Taigi pozityvistinė teorija daugiausia dėmesio skiria politinių sprendimų priėmimo procesui ir būdams, kuriais politinės struktūros formuoja politinius sprendimus ir užtikrina stabilumą. Šiuo atveju politinės struktūros ir yra institucijos, tokios kaip, pavyzdžiui, daugumos ar proporcingo atstovavimo rinkimų sistema.

Tarptautinių santykių erdvėje santvarkos teorijos atstovai tiria sąlygas, kurioms esant atsiranda tarptautinis bendradarbiavimas, ir institucijas (režimus), kurios skatina tą kooperaciją (DiMaggio, Powell, 1998). Šios institucijos gali būti tiek formalios (pavyzdžiui, Jungtinių Tautų Organizacija ar Pasaulio bankas), tiek neformalios (pavyzdžiui, inicijuotas Prekybos susitarimas dėl kovos su klastojimu – ACTA): tai yra bendros taisyklės, standartai ar nutarimai. Tokios institucijos *formuoja, homogenizuoja ir atkuria standartinius lūkesčius, tokiu būdu stabilizuodamos tarptautinę tvarką* (DiMaggio, Powell, 1998, p. 7).

Ekonomikos moksluose naujasis institucionalizmas labiausiai gilinasi į mikrolygmenį, tirdamas organizacijų ekonominius sandorius ir jų sąnaudas. Institucijos čia nėra traktuojamos kaip išoriniai kintamieji, veikiantys ekonominį elgesį. Šios srities atstovams rūpi išsiaiškinti, kaip institucijos, veikiančios sandorius, atsiranda, yra išlaikomos ir transformuojamos (Scott,

2001). Taip pat teigiama, kad institucijų išlikimui svarbi yra inercija: *net kai institucijos nepaklūsta savo aplinkos reikalavimams, jos vis tiek gali išlikti, nes tikėtina nauda įgyvendinus pokytį yra nusverinama sąnaudų dydžio, kurių reikalaus pats pokytis* (DiMaggio, Powell, 1998, p. 4).

Kita vertus, Northas (2003) linkęs plačiau analizuoti ekonominius procesus, įtraukdamas ir kultūrinių, politinių bei teisinių sistemų poveikį šiems procesams ir jų formoms. Pasak jo, *informacija kainuoja ir dėl to atsiranda transakciniai kaštai: juos sudaro mainomų gėrybių atributų vertės nustatymo ir teisių apsaugos kaštai bei sandorių priežiūros ir įtvirtinimo kaštai. Šie kaštai yra socialinių, politinių ir ekonominių institucijų atsiradimo šaltinis* (North, 2003, p. 43). Institucijos reikalingos tam, kad užtikrintų tam tikrą sandorių struktūrą, jos skiriasi savo aprėptimi ir sudėtingumu (pavyzdžiui, valstybės teisinė bazė rinkai reguliuoti).

Įdomus ir evoliucinės ekonomikos požiūris, kurį suformulavo Nelson ir Winter (cit. iš Scott, 2001). Pagal šį požiūrį, įmonės įvesta tvarka (arba „rutina“) lyginama su biologijos moksle ekvivalentišku augalo ar gyvūno genu: rutinos sudarytos iš sąmoningų arba neišreikštų žinių ir gebėjimų, kuriuos turi organizacijos užduotis vykdantys veikėjai. Vadinasi, *kad išliktų, organizacija turi gebėti atkurti ir modifikuoti savo rutinas besikeičiančiose situacijose* (Scott, 2001, p. 32).

Taigi matyti, jog taip pat ir atskirose ekonomikos mokslo srityse nėra bendro sutarimo, ką tyrinėja naujasis institucionalizmas.

Organizacinis institucionalizmas, kilęs sociologijos disciplinoje, buvo sukonstruotas ant pažinimo psichologijos, etnometodologijos, fenomenologijos teorijų pamato. Kitaip nei ekonominis ar politinis požiūris į institucijas, šis turi kitą atspirties tašką: tai nuostata, kad institucijos kyla iš individų veiklos, tačiau nebūtinai yra jų sąmoningos konstrukcijos rezultatas (DiMaggio, Powell, 1998, p. 8). Be to, organizacinio institucionalizmo atstovai daugiau dėmesio skiria ne normoms ir taisyklėms, bet pažintinėms ir kultūrinėms sistemoms, susidariusioms organizacijų aplinkoje. Scotto teigimu, nors visos

organizacijos yra veikiamos institucinių ir techninių jėgų, tačiau ne visos yra veikiamos vienodai stipriai (Scott, 2001).

Svarbus požymis yra ir tai, kad organizacinis institucionalizmas analizei renkasi makrolygmenį, dažnai apimantį plačią teritoriją: tai gali būti atskiros šeimos susitarimų, racionalizuotų mitų ar pasaulinių sistemų pažangos analizė (DiMaggio, Powell, 1998). O ekonomikos ir politikos sričių institucionalistai, kaip buvo minėta, dažniausiai domisi ekonominėmis ar politinėmis „žaidimo taisyklėmis“.

Šių pagrindinių naujojo institucionalizmo atšakų skirtumai ryškėja pažvelgus į jų atstovų pateikiamus institucijos apibrėžimus ir analizės lygmenis. 2 lentelėje pabandyta išskirti apibrėžimus, tiksliausiai apibūdinančius vieną ar kitą atšaką.

1 lentelė. Pagrindinės naujojo institucionalizmo atšakos ir jų institucijos apibrėžimai

Atšaka	Institucijos apibrėžimas	Analizės lygmuo (iš dalies pagal Scott, 2001, p. 87)
<i>Politikos mokslai:</i>		
a) Istorinis institucionalizmas	Institucijos jungia tiek formalias struktūras, tiek neformalias taisykles ir procesus, kurie struktūruoja elgesį (Thelen, Steinmo, cit. iš Scott, 2001, p. 33).	<i>Makro:</i> visuomenė; organizacijų laukas ar populiacija.
b) Pozityvistinė teorija	Institucijos yra valdymo arba taisyklių sistemos, kurios reprezentuoja individų racionaliai sukonstruotas sistemas, taip siekiant paremti ar apginti jų interesus (Scott, 2001, p. 34).	<i>Mikro:</i> organizacijų laukas ar populiacija; organizacija.
c) Režimo teorija	Institucijos yra numanomų ar išreikštų principų, normų, taisyklių ir sprendimų priėmimo procesų rinkinys, apie kurį tam tikroje tarptautinių santykių arenoje susisieja veikėjų lūkesčiai (Krasner, cit. iš DiMaggio ir Powell, 1998, p. 8).	<i>Makro:</i> pasaulinė sistema; visuomenė.
<i>Ekonomikos mokslai:</i>		
a) Ekonomikos istorija	Institucijos yra visuomenės žaidimo taisyklės, arba, formaliau, jos yra žmonių sukurti apribojimai, formuojantys žmogiškąją sąveiką. Jos apibrėžia	<i>Makro:</i> pasaulinė sistema; visuomenė.

	žmogiškųjų mainų – politinių, socialinių ar ekonominių – paskatų struktūrą (North, 2003, p. 13).	
b) Evoliucinė ekonomika	Institucijos yra elgesio dėsningumai, suprantami normų, taisyklių ir rutinų sąvokomis (Langlois, cit. iš Scott, 2001, p. 32).	<i>Mikro:</i> organizacija ar jos posistemės.
c) Naujoji institucionalistinė ekonomika	Institucijos yra valdančiosios struktūros, socialiniai susitarimai, pritaikyti sumažinti transakcijų sąnaudas (Williamson, cit. iš DiMaggio ir Powell, 1998, p. 8).	<i>Mikro:</i> organizacija ar jos posistemės.
<i>Sociologijos mokslas:</i>		
a) Organizacinis (sociologinis) institucionalizmas	Institucijos yra labai lanksčios socialinės struktūros, kurias sudaro kultūriniai-kognityviniai, normatyviniai ir reguliuojamieji elementai, kurie kartu su įvairiomis veiklomis ir ištekliais užtikrina visuomenės stabilumą ir prasmę (Scott, 2001, p. 48).	<i>Makro:</i> pasaulinė sistema; visuomenė; organizacijų laukas ar populiacija.

Šioje lentelėje minimi šeši analizės lygmenys, kuriuos formuluoja Scottas (2001): tai pasaulinė sistema, visuomenė, organizacijų laukas ir populiacija, organizacija ir jos posistemės. Šie lygmenys parodo tyrinėjamo reiškinio apimtį, *ar tai būtų matuojama erdve bei laiku, ar kiekiu žmonių, kuriuos paveikia [institucijos]* (Scott, 2001, p. 83). Kai kurie jų yra aiškūs, tačiau svarbu paaikškinti organizacijų lauko ir populiacijos sąvokas.

Organizacijų lauku DiMaggio ir Powellas laiko tas organizacijas, kurios *bendrai sudaro tam tikrą institucinio gyvenimo erdvę: tai pagrindiniai tiekėjai, išteklių ir produktų vartotojai, reguliuojamieji organai ir kitos organizacijos, kurios teikia panašias paslaugas ar produktus* (DiMaggio, Powell, 1983, p. 148). Akademinės bibliotekos atveju organizacijų lauką galėtų sudaryti kitos to paties tipo bibliotekos, taip pat universitetai, leidyklos, įvairios bibliotekų asociacijos ir sąjungos, teisinė bazė, reguliuojanti bibliotekų veiklą, vartotojai ir pan.

Organizacijų populiaciją galima apibūdinti kaip *visumą organizacijų, kurios yra panašios koku nors aspektu: konkrečiau, tai organizacijų klasės, kurios yra palyginti homogeniškos kalbant apie aplinkos pažeidžiamumą* (angl. environmental vulnerability) (Hannan, Freedman, cit. iš Scott, 2001, p. 84).

Akademinės bibliotekos atveju organizacijų populiaciją galima būtų laikyti bibliotekų visumą ar įvairias bibliotekų asociacijas ar konsorciumus. Žinoma, nėra įmanoma tiksliai nubrėžti šių laukų ar populiacijų ribų, nes kiekviena organizacija į aplinkos pokyčius reaguoja skirtingai, be to, organizacijų lauko dalyviai gali dažnai keistis, atsirasti vis naujų.

Iš lentelės taip pat matyti institucijos sąvokos apibrėžimų įvairovė. Vieni atstovai pabrėžia įvairaus tipo taisyklių (formalių ir neformalių) egzistavimą, kiti daugiau dėmesio skiria kultūriniais visuomenės aspektams, užtikrinantiems jos stabilumą ar skatinantiems pokytį. Galima pastebėti ir tam tikrų bendrumų – visos naujojo institucionalizmo stovyklos mini struktūras ir sistemas, kurios yra sudarytos iš visuotinai priimtų taisyklių bei normų. Šių struktūrų – institucijų – atsiradimo, gyvavimo ir kaitos nagrinėjimas įvairiuose lygmenyse ir yra naujojo institucionalizmo teorijos uždavinys.

Aptarus pagrindinius šios teorijos aspektus, toliau darbe palaipsniui bus pereinama prie akademinės bibliotekos kaip institucijos ir agento aptarimo bei Scotto institucinių atramų modelio aiškinimo. Taip pat išsamiau bus nagrinėjamos svarbiausios teorijos sąvokos: izomorfiškumas, legitimumas, institucinė logika ir kt.

1.3. Akademinės bibliotekos institucinės atramos

Šiame skyriuje siekiama toliau plėsti institucijos sąvokos ribas ir nagrinėti akademinė bibliotekų institucinę prigimtį bei išorinėje aplinkoje egzistuojančias institucines jėgas. Kaip jau minėta, institucija yra daugialypis terminas, kurį kiekvienas naujojo institucionalizmo atstovas apibrėžia nevienodai. Norisi akcentuoti, kad kasdienėje kalboje sąvoka „institucija“ yra dažnai vartojama kaip sinonimas žodžiui „organizacija“, siekiant nurodyti fizinę struktūrą, įmonę ar viešojo sektoriaus organizaciją (pavyzdžiui, valstybės institucija kaip valstybinė įstaiga, Europos Parlamentas kaip ES institucija ir pan.). Šiame darbe takoskyra tarp institucijos ir organizacijos turi likti ryški, nes, kaip pažymi Northas, organizacijos turi būti suprantamos *kaip*

institucinės kaitos agentai (North, 2003, p. 15). Organizacijos (agentai, arba kitaip veikėjai) gali būti sukonstruotos instituciškai, t. y. savyje „nešioti“ ir „talpinti“ institucines taisykles, normas bei kultūrinius įsitikinimus. Tačiau pamatinės institucijos nėra nepajudinamos – jas galima rekonstruoti, nepaklusti priimtinioms normoms ir taisyklėms.

Bibliotekininkystės srityje apie bibliotekas kaip institucijų agentus jau 1970 m. diskutavo J. Sherra (1970), kuris teigė, jog jo brėžiamas skirtumas tarp institucijos ir agento nėra įprastas antropologams ar socialinių mokslų atstovams. Pasak jo, *institucija yra socialinis darinys, socialinė priemonė kultūrai veikti, kad išsilaikytų. Tai yra pagrindinė sudedamoji visuomenės struktūros dalis, ir ypač kultūrinės struktūros. Šios institucijos yra itin galingos* (Sherra, 1970, p. 58). Nors ryškiausias akcentas šiuo atveju reiškiamas per kultūrinę struktūrą, tačiau galima pastebėti tam tikrų sąsajų su jau aptartais institucijos apibrėžimais: tai tam tikra struktūra, kuri egzistuoja visuomenėje ir turi galių. Remiantis šiuo mokslininku, galima teigti, jog biblioteka yra agentas, „įkūnijantis“ žinių, komunikacijos, švietimo, informacijos koncepcijas kaip platesnes ir neapčiuopiamas institucines struktūras. Analogiškai, pavyzdžiui, teisingumo instituciją susiejame su teismais ar kalėjimais, santuokos ar tikėjimo – su bažnyčia ir pan. Institucija galima laikyti tiek rankos paspaudimą ar kasmetines atostogas, tiek prezidento ar universiteto rektoriaus kadenciją arba kariuomenę. Šiuos pavyzdžius galima traktuoti kaip tam tikras institucines struktūras, įtvirtintas visuomenėje ar platesnėje pasaulinėje sistemoje ir laikomas daugiau ar mažiau savaime suprantamomis.

Būtent *laikymas savaime suprantamu* (angl. taken-for-grantedness) nusako institucijų įsigalėjimą ir stabilumą. Pasak Jeppersono, *laikomi savaime suprantamais dalykai yra tie, kurie traktuojami kaip išoriniai ir objektyvūs apribojimai* (Jepperson, 1998, p. 147), nepriklausomai nuo to, ar individai tai sąmoningai supranta, ar galbūt išvis apie tai negalvoja.

Nuspręsti, kas laikoma institucija, nėra paprasta. Čia svarbų vaidmenį atlieka kontekstas, kuris susijęs su keliais aspektais (Jepperson, 1998, p. 146):

- *Bet kokioje sistemoje, turinčioje keletą valdymo lygmenų, pirminiai organizacijos lygmenys gali veikti kaip institucijos, veikiančios antraeilis lygmenis.* Geriausiai tai iliustruoja universiteto kaip pirmajės organizacijos įtaka universiteto bibliotekai. Universiteto idėja, nuostatai, akademinė struktūra veikia kaip institucionalizuojanti sistema, nurodanti ir bibliotekos veiklos gaires.
- *Ar objektas yra institucija, priklauso ir nuo tam tikro santykio masto.* Pavyzdžiui, Vilniaus universiteto bibliotekos institucinė struktūra stipriau veikia sostinės studentus negu Klaipėdos ar Šiaulių universitetų atstovus.
- *Ar objektas yra institucija, priklauso ir nuo lemiamos svarbos, arba kitaip centrinės institucijos padėties.* Lietuvos mokslinių bibliotekų asociacija, kaip tam tikrų normų ir veiklos scenarijų įtvirtintoja, turės didesnės institucinės galios šios asociacijos narėms, bet ne kaimo bibliotekoms.

Vadinasi, institucijos egzistavimo ribas galima apibrėžti remiantis tam tikru lygmeniu ir kontekstu, įvardijant tai kaip organizacijų lauką ar populiaciją. Scotto teigimu, *institucijos yra daugiaspektės, ilgalaikės socialinės struktūros, susidedančios iš simbolinių elementų, socialinės veiklos ir materialiujų išteklių* (Scott, 2001, p. 49). Šio mokslininko siūlomas trijų institucinių atramų modelis (jau trumpai minėtas anksčiau) sujungia iš pirmo žvilgsnio skirtingus institucijų bruožus ir vaizduoja juos platesnėje teorinėje sistemoje, kurią autorius vadina *konceptualia schema* (Scott, 2009, p. 465). Pagal ją, institucijos gali būti sudarytos iš trijų atramų – reguliuojamosios, normatyvinės ir kultūrinės-kognityvinės – besiskiriančių tvarkos ir teisėtumo pagrindų, įvairiais rodikliais ar institucine logika (žr. 2 lentelę). Pagal tai, kokie elementai dominuoja, galima paaiškinti institucijas ir jų veikimą.

2 lentelė. Trys institucinės atramos (Scott, 2001, p. 52)

	Reguliuojamoji	Normatyvinė	Kultūrinė-kognityvinė
<i>Paklusnumo pagrindas</i>	Naudingumas, praktiniai sumetimai	Socialinė pareiga	Laikymas savaime suprantamu Bendras supratimas
<i>Tvarkos pagrindas</i>	Reguliuojamosios taisyklės	Privalomi, įpareigojantys lūkesčiai	Sudedamoji, esminė schema
<i>Mechanizmai</i>	Priverstinis	Normatyvinis	Mimezinis
<i>Logika</i>	Instrumentinė	Tinkamumo	Ortodoksija
<i>Rodikliai</i>	Taisyklės Įstatymai Sankcijos	Atestacijos (sertifikavimas) Akreditacijos	Bendri įsitikinimai Bendra veiksmų logika
<i>Legitimumo pagrindas</i>	Legaliai įtvirtintas	Moraliai valdomas	Suvokiamas Atpažįstamas Palaikomas kultūros

Iš lentelės matyti, kad institucijos išsilaiko ir egzistuoja, nes jos priimamos dėl įvairių priežasčių, tokių kaip socialinės pareigos ar bendro supratimo. Tvarkos pagrindas ir rodikliai nurodo, kokiais būdais institucijos palaikomos visuomenėje ar tam tikrose struktūrose, pavyzdžiui, lūkesčius simbolizuoja atestacijų, akreditacijų sistemos. Plačiau verta aptarti institucinės kaitos mechanizmų, logikos ir legitimumo sąvokas.

Institucinį izomorfiškumą ir jo mechanizmų (apie kuriuos trumpai buvo užsiminta šios dalies pradžioje) veikimą geriausiai apibūdina DiMaggio ir Powello (1998, p. 64) klausimas, *kodėl egzistuoja toks stulbinantis organizacijų formų ir veiklų homogeniškumas*. Būtent panašumą, o ne skirtingumą ir siekiama paaiškinti šia sąvoka. Čia svarbus vaidmuo tenka organizacijų laukui, kurį supanti aplinka ilgainiui pradeda varžyti organizacijų gebėjimą keistis ir pritaikyti naujas praktikas. Būtinybė įtikti aplinkai ir patenkinti visuomenės lūkesčius verčia organizaciją supanašėti su kitomis jos lauko dalyvėmis, taip užsitikrinant legitimumą ir visuomenės paramą. Galima išskirti dvejopą izomorfiškumą: tai *konkurentinis* ir *institucinis* (DiMaggio, Powell, 1998, p. 66). Konkurentinis izomorfiškumas įmanomas laisvoje rinkoje, kurioje egzistuoja varžymasis dėl nišų, pelno ar techninio pranašumo.

Atvirkščiai, institucinis izomorfiškumas parodo, jog *organizacijos konkuruoja ne tik dėl išteklių ir klientų, bet dėl politinės galios ir institucinio legitimumo, dėl socialinio bei ekonominio tinkamumo* (DiMaggio, Powell, 1998, p. 66). Tačiau paklusus instituciniam spaudimui, susiduriama su efektyvumo problema. Tokiu atveju organizacijos dažnai linkusios atskirti savo tikruosius veiksmus nuo oficialios struktūros, kad išlaikytų efektyvumą (angl. decoupling).

Kita vertus, organizacijos nėra visiškai priklausomos ir suvaržytos institucinių apribojimų, jos gali rinktis, kaip elgtis susidūrus su institucinės aplinkos spaudimu. Oliver (1991) išskyrė 5 galimus tokio atsako tipus: sutikimą, kompromisą, vengimą, ignoravimą ir manipuliavimą.

- Sutikimo taktika veda organizaciją į izomorfiškumą, nes yra paklūstama išoriniams instituciniams lūkesčiams ir spaudimui. Ši taktika gali būti trejopa: tai įprotis, imitacija arba paklusimas. Jei įprotis laikomas nesąmoningu institucionalizuotų vaidmenų atlikimu, tai imitacija susijusi su mimeziniu izomorfiškumo mechanizmu (jis bus aptartas 1.4.3. skyriuje), arba kitaip sakant, pamėgdžiojimu. Paklusimas jau yra sąmoningas veiksmas, kai organizacija mąsto strategiškai.
- Kompromisas dažniausiai atspindi organizacijų veiklos ir oficialiosios struktūros atskyrimą. Ši taktika naudojama tada, kai organizacija susiduria su vieni kitiems prieštaraujančiais instituciniais lūkesčiais, kuriuos turi įvairios suinteresuotųjų grupės. Tokiu atveju organizacijos gali balansuoti, siekti sutarimo arba derėtis. Pasak Oliver, nuo sutikimo taktikos ši skiriasi tuo, kad ji yra *tik dalinė, o organizacijos aktyviau viešina savo interesus* (Oliver, 1991, p. 154).
- Vengimo taktikos imamas tuomet, kai nesutinkama su instituciniais lūkesčiais ir norima maskuoti šį nepaklusimą bandant sušvelninti institucinį spaudimą, išsisukant nuo primestų taisyklių

bei lūkesčių ar galiausiai paliekant tą sritį, kurioje organizacija veikė.

- Ignoravimą organizacijos gali naudoti įvairiais atvejais: kai institucijų spaudimas nėra labai stiprus, vidiniai organizacijų įsitikinimai per daug skiriasi nuo išorinių lūkesčių ir pan. Tokiu atveju organizacijos gali atmesti joms peršamas taisykles, mesti iššūkį joms ar net agresyviai užsipulti, siekdamos *sumenkinti, stipriai pasmerkti institucionalizuotas vertybes ir išorinius veikėjus, kurie jas išreiškia* (Oliver, 1991, p. 157).
- Manipuliavimas – pati aktyviausia taktika, nes *siekiama tikslingai ir oportunistiškai įtikinti, paveikti ar kontroliuoti institucijų spaudimą ir vertinimą* (Oliver, 1991, p. 157). Šiuo atsaku įmanoma sąmoningai nukreipti ar pakeisti pačias institucijas, siūlant naujas taisykles, normas ir įsitikinimų sistemas.

Vadinasi, organizacijos, susidūrusios su institucinės aplinkos reikalavimais ir lūkesčiais, gali elgtis įvairiai. Jei jos pasirenka paklusti ar susiderinti, tuomet galima kalbėti apie izomorfiškumo mechanizmus (priverstinį, normatyvinį ar mimezinį, priklausomai nuo to, kokio pobūdžio yra institucinė įtaka). Kitomis taktikomis siekiama atsispirti kylantiems reikalavimams, prieštarauti siūlomoms institucinėms taisyklėms ar net pakeisti organizacijos institucinę aplinką.

Legitimumo pagrindu galima laikyti socialinį priimtinumą ir patikimumą. Suchman legitimumą apibrėžia kaip *generalizuotą supratimą ar manyimą, kad subjekto veiksmai yra pageidaujami, priderami ir tinkami tam tikroje socialiai sukonstruotoje normų, vertybių, įsitikinimų ir apibrėžimų sistemoje* (Suchman, cit. iš Scott, 2001, p. 59). Kitaip tariant, subjektas, ar tai yra organizacija, ar jos struktūra, darbo grupė, nustatyta taisyklė ar procesas, turi būti teisėtas ir laikomas priimtiniu platesnėje visuomenės struktūroje. Kaip tam tikra *sąlyga ar simbolinė vertė* (Scott, 2001, p. 59), legitimumas padeda išlikti organizacijoms ir institucionalizuotoms praktikoms. Pavyzdžiui, akademinės bibliotekos parengtas strateginis planas ar metinė ataskaita yra

vienas iš būdų patvirtinti savo legitimumą suinteresuotoms grupėms ir parodyti, jog biblioteka tinkamai atlieka savo vaidmenį ir suteikia savo aplinkos veikėjams kokią nors vertę.

Legitimumas stipriai susijęs su prieš tai aptartomis atsako į institucinės aplinkos reikalavimus strategijomis. Pirmosios dvi – sutikimas ir kompromisas – nesunkiai leis organizacijai užtikrinti jos socialinį priimtinumą, o jei organizacija bandys ignoruoti institucijų reikalavimus, ji gali prarasti savo teisėtumą ir patikimumą. Akademinė biblioteka metinę ataskaitą gali patvirtinti vien dėl to, kad to reikalauja viršesni universiteto nuostatai, tačiau gali imtis ir ignoravimo, teigdama universiteto atstovams, jog tokie dokumentai yra visiškai nereikalingi ir kenkia organizacijoms. Nesunkiai galima nuspėti, kuriuo atveju bibliotekos pozicija sulauktų palankesnių universiteto vertinimų.

Dažnai teigiama, kad legitimumas turi sąsajų su statuso ir reputacijos sąvokomis (Deephouse, Suchman, 2010). Anot šių autorių, visoms sąvokoms būdinga tai, kad jos susijusios su sėkme ir pabrėžiami kultūriniai veiksniai, o laikomi „objektyviais“ veiklos rodikliai nėra patys svarbiausi, nes egzistuoja *socialinis konformizmo supratimas* (Deephouse, Suchman, 2010, p. 60), kuris įvardijamas kaip pagrindinis organizacijos sėkmę lemiantis veiksnys. Tačiau legitimumas, reputacija ir statusas skiriasi savo ištakomis: *legitimumas atspindi prisitaikymą prie įvairių socialinių gairių, savo ruožtu statusas atspindi iš išorės priskiriamą vertę ir vietą kintamoje grupės struktūroje, o reputacija vaizduoja pasiekimus ir savęs pateikimą* (Deephouse, Suchman, 2010, p. 66). Verta pažymėti, kad dažnai šias sąvokas įvairių sričių atstovai susieja su akreditacijos, patikimumo, sertifikavimo, atskaitomybės ir kitais veiksniais, kurie gali žymėti konkretesnes legitimumo ar statuso išraiškas. Pavyzdžiui, Lietuvoje Studijų kokybės vertinimo centras (SKVC), užsiimantis studijų programų akreditavimu, gali patvirtinti naują universiteto studijų programą kaip patikimą, atitinkančią aukštojo mokslo reikalavimus bei tinkamą vykdyti. Tokiu būdu programa legitimuojama.

SKVC galima priskirti *legitimumo agentams* – tai tokios organizacijos, kurios atlieka oficialias akreditavimo, reguliavimo ir kitas funkcijas.

Legitimumo tarpininkais vadinami kiti veikėjai, dažniausiai *žiniasklaida, kuri kuria ar perteikia numanomus ar išreikštus legitimumo vertinimus kaip šalutinį savo įprastų veiklų efektą* (Deephouse, Suchman, 2010, p. 69). Žiniasklaida gali formuoti visuomenės suvokimą ir požiūrį į akademinę biblioteką per platinamos informacijos pobūdį – labiau teigiama informacija veikiau patvirtins bibliotekos kaip patikimos organizacijos veiklą, o neigiamą atspalvį turinti informacija gali kenkti bibliotekos vertinimui. Informacijos nebuvimas ar trūkumas taip pat gali rodyti, jog biblioteka laikoma savaime suprantama ir legitiuota.

Vadinasi, kalbant apie legitimumą, pirmiausia susiduriama su tinkamumo, patikimumo, teigiamo vertinimo sąvokomis, kurios taip pat susijusios su vyraujančia institucine logika.

Viena iš termino „logika“ reikšmių yra *mąstymas, samprotavimų eiga, sveikas protas, vidinis dėsningumas* (Tarptautinių žodžių..., 2001). **Institucinę logiką**, kuri yra svarbus institucijų veikimo ir kaitos veiksnys, galima sieti su tam tikru dėsningumu, kaip yra sudarytas socialinis pasaulis. Thornton ir Ocasio (2010, p. 101) nurodo, kad *kiekviena institucinė tvarka turi pagrindinę logiką, kuri nurodo organizavimo principus <...>*. Šia logika yra vadovaujamosi, ji formuoja veikėjų elgesį, nurodo pagrindinius veiklos principus. Pavyzdžiui, dažnai mokslinėje literatūroje (March, Olsen, 1989) supriešinama rezultatų ir tinkamumo logika (angl. consequentiality ir appropriateness), kurios skiriasi racionalumu: jei rezultatų logika reikalauja iš veikėjo įvertinti, kokios yra jo alternatyvos ir vertybės, ir tuomet pasirinkti alternatyvą, žadančią geriausius rezultatus, tai tinkamumo logika nurodo, kad veikėjas, suprasdamas situaciją ir savo vaidmenį joje, nusprendžia veikti taip, kaip yra tinkamiausia toje situacijoje. Skirtingos institucinės logikos išsamiau bus nagrinėjamos aptariant kiekvieną iš institucinių atramų.

Kita vertus, kaip jau buvo minėta aptariant legitimumo bei izomorfiškumo sąvokas, institucinę logiką taip pat įmanoma formuoti ir keisti tam tikrais mechanizmais: institucine antrepreneryste ar struktūriniu sutapimu (angl. structural overlap) (Thornton, Ocasio, 2010). Instituciniai antrepreneriai

yra agentai, kurie kuria naujas ar keičia senas institucijas, nes turi prieigą prie išteklių, kurie remia jų interesus (DiMaggio, cit. iš Thornton, Ocasio, 2010, p. 115). Kai organizacijos ar jų nariai yra priverčiami bendradarbiauti su kitomis organizacijomis ir susieti savo veiklas su skirtingomis kitų organizacijų praktikomis (struktūriškai sutampa), atsiranda nemažai prieštaravimų, kurie suteikia galimybę keisti institucines struktūras ir logiką.

Institucinė logika susijusi su legitimumu, ypač tuomet, kai norima legitimuoti naujas organizacijų formas, kurios neatitinka vyraujančios institucinės logikos. Tokiais atvejais bandoma modifikuoti logiką. Pasak Suddaby ir Greenwoodo (2005, p. 37), *tai pirmiausia pasiekama naudojant retoriką, arba kitaip, institucinius žodynus.*

Plačiau aptarus pagrindines naujojo institucionalizmo sąvokas ir procesus, kituose keliuose poskyriuose, remiantis Scotto (2001) pateikta schema, atskirai bus nagrinėjamos institucinės atramos.

1.3.1. Reguliuojamoji atrama

Reguliuojamoji atrama atspindi institucionalistų nuostatą, kad *institucijos varžo ir reguliuoja elgesį* (Scott, 2001, p. 51). Tai jos daro per įvairias taisykles ir įstatymus, stebėjimo ir sankcijų veiksmus, taip palaikydamos tvarką ir stabilumą. Naujojo institucionalizmo atstovai išskiria tiek formalias, tiek neformalias taisykles. Jos skiriasi tuo, kad *formalios taisyklės gali pasikeisti per vieną dieną dėl priimtų politinių ar juridinių sprendimų, tačiau neformalūs apribojimai, slypintys papročiuose, tradicijose bei elgesio taisyklėse, kur kas sunkiau pasiduoda tikslingos politikos poveikiui* (North, 2003, p. 17).

Pagal šios atramos akcentus, akademinė bibliotekų veikla taip pat reguliuoja tam tikri procesai. Formaliomis taisyklėmis galima būtų laikyti Lietuvos Respublikos bibliotekų įstatymą (Lietuvos Respublikos bibliotekų..., 2004), kuriame nurodoma, jog *valstybinėje aukštojoje mokykloje turi veikti biblioteka*; ne valstybiniu lygmeniu galima laikyti aukštosios mokyklos, kuriai

priklauso akademinė biblioteka, statutą. Pavyzdžiui, Vilniaus universiteto statute užfiksuota, kad *biblioteka yra valstybinės reikšmės biblioteka, veikianti pagal Senato patvirtintus nuostatus* (Vilniaus universiteto statutas, 2002). Lietuvos bibliotekininkų etikos kodeksą (Lietuvos bibliotekininkų etikos., 1999) galima traktuoti kaip neformalių taisyklių rinkinį, kurio pažeidimas būtų palydėtas ir neformalių sankcijų, tokių kaip viešas papeikimas, sugėdinimas ir pan.

Matyti, kad reguliuojamąją atramą dažniausiai atspindi „viršesnės“ institucijos, tokios kaip valstybė ir jos teisinė sistema, taip pat universiteto kaip akademinės bibliotekos motininės institucijos nuostatai ir kiti veiksniai, egzistuojantys išorėje, už organizacijos ribų. Šios institucijos yra labiau formalios, legaliai įtvirtintos. Kita vertus, priverstinis spaudimas paklusti gali būti ne tik įsakymo ar nurodymo forma, bet ir kilti *dėl išteklių priklausomybės, tokios kaip reikalavimas pritaikyti konkrečias apskaitos praktikas, kad [organizacija] būtų tinkama gauti valstybės dotacijas <...>* (Boxenbaum, Jonsson, 2010, p. 80). Galima teigti, jog priverstinai pritaikydamos įvairius standartus ir taisykles organizacijos panašėja, tampa izomorfiškos. Veikdamos bendroje teisinėje ir politinėje aplinkoje, akademinės bibliotekos taip pat panašėja: pritaikydamos funkcinę organizacinę struktūrą, kurdamos strateginius planus, diegdamos tuos pačius standartus ir programas ir pan.

Reguliuojamoje atramoje Scotto (2001) išskirta instrumentinė logika paremta racionalumu ir nuolankumu aukštesnėms institucijoms, dėl to teigiama, kad ši logika nėra sudėtinga, nes *vadovautis teisingomis taisyklėmis yra neabejotina ir privaloma* (Hirsch, 1997, p. 1713). Vadinasi, nustatytų taisyklių laikymasis ir institucionalizuotų praktikų pritaikymas organizacijose mažina netikrumą ir palaiko tvarką. Taisykles galima traktuoti kaip autoritetinę galią, kuriai reikia paklusti, nes kitaip sulaukiama sankcijų (formalių ir neformalių) arba prarandamas legaliai įtvirtintas legitimumas.

1.3.2. Normatyvinė atrama

Normatyvinę institucijų pobūdį dažniausiai pabrėžia sociologai, susikoncentruodami į pagrindines vertybių, normų bei vaidmenų sąvokas. Vertybės simbolizuoja patrauklumą ar tinkamumą, susiejamą su tam tikrais standartais, kad būtų galima vertinti ir palyginti (Scott, 2001). Normos nurodo, kaip tam tikras dalykas turėtų būti atliekamas, kitaip tariant, normos apibrėžia *legitimuotus būdus, kuriais galima pasiekti vertingus tikslus* (Scott, 2001, p. 55). Jei normos taikomos tik tam tikros srities veikėjams ar jų užimamoms pozicijoms, tuomet atsiranda vaidmenys, kuriuos Scottas apibrėžia kaip *atitinkamų tikslų ir veiklų, skirtų konkreitiems individams arba specialioms socialinėms pozicijoms, koncepcijas* (2001, p. 55). Vaidmuo yra tarsi nurodymas arba normatyviniai lūkesčiai, kuriuos dažniausiai kelia išorinės aplinkos veikėjai, taip formuodami tam tikras vaidmenį atliekančio veikėjo elgesio normas. Pavyzdžiui, akademinė bibliotekai universitetas nurodo rūpintis studijų proceso informaciniu aprūpinimu, vadinasi, biblioteka turi atitikti universiteto lūkesčius ir imtis informacijos tiekėjos vaidmens. Svarbu pažymėti, kad vaidmenys gali būti formuojami tiek formaliai, tiek susidaryti neformaliai bėgant laikui. Išsamiau vaidmens sąvoka bus nagrinėjama antrojoje darbo dalyje.

Normatyvinis izomorfiškumas dažniausiai siejamas su profesionalizacija ir pagrindiniais jos aspektais: formaliu išsilavinimui bei profesiniais tinklais (DiMaggio, Powell, 1998). Universitetai, koledžai ir kitos profesinio lavinimo mokyklos diegia standartus ir normas, kurias vėliau profesionalai taiko praktikoje. Ryškų panašumą galima pastebėti tarp skirtingų organizacijų tų pačių pareigybių, pavyzdžiui, bibliotekose pradėti kurti ryšių su visuomene skyriai, užsiimantys gana panašia veikla, tapo tam tikru standartu daugelyje įvairių organizacijų. Pasak DiMaggio ir Powello, tą patį išsilavinimą turintys darbuotojai *bus linkę problemas traktuoti panašiai, matys tas pačias strategijas, procedūras ir struktūras kaip normatyviškai sankcionuotas ir legitimuotas bei priims sprendimus beveik tokiu pat būdu* (1998, p. 72). Įvairūs profesiniai tinklai, asociacijos, draugijos ir konsorciumai taip pat daro įtaką organizacijų panašumams, nes per juos labai sparčiai ir plačiai sklinda įvairūs

profesiniai nurodymai, dalijamasi „gerąja praktika“, kurią skatinama pritaikyti ir kitose tinklui priklausančiose organizacijose.

Taigi normatyvinis spaudimas yra tarsi stabilizuojantį poveikį turintis organizacijos išorinės aplinkos signalas, nurodantis, kad *konkrečios praktikos ar struktūros pritaikymas yra teisingas moralinis pasirinkimas* (Boxenbaum, Jonsson, 2010, p. 80). Svarbią vietą normatyvinėje atramoje užima tinkamumo logika, kurią apibrėžė ir išplėtojo Marchas ir Olsenas (1989), nagrinėdami daugiausia politinius institucijų procesus. Tinkamumo logiką geriausiai atspindi šie klausimai, į kuriuos prieš priimdamas sprendimą turi sau atsakyti veikėjas: *kokio pobūdžio tai situacija? Kas aš esu? Kiek man tinkami yra skirtingi veiksmai šioje situacijoje?* (March, Olsen, 1989, p. 23). Pagal tai pasirenkama elgtis taip, kaip yra tinkamiausia, dažnai nepaisant efektyvumo ar gaunamos naudos. Didelis dėmesys skiriamas savęs tapatinimui su vaidmeniu ir lūkesčiais, kuriuos pildyti yra socialinė tam tikro vaidmens atlikėjo pareiga. Tinkamai elgtis, pasak Marcho ir Olseno, reiškia *veikti pagal institucionalizuotas bendras praktikas, paremtas savitarpio, dažnai neišreikšto žodžiais, supratimu apie tai, kas yra teisinga, priimtina, natūralu, teisu ir gera* (March, Olsen, 2008, p. 690).

1.3.3. Kultūrinė-kognityvinė atrama

Ši atrama didžiausią dėmesį skiria socialiai sukonstruotoms bendrų prasmų struktūroms, kurios pasireiškia per simbolines sistemas, įvairius veiklos modelius ar ženklus. Čia reikšmingas yra kognityvinis, arba pažinimo, aspektas, pagal kurį tam tikro veikėjo, individo ar organizacijos elgesį iš dalies lemia ir tai, kokioje aplinkoje jis yra ir kokią patirtį yra sukaukęs. Būtent įvairūs *simboliai – žodžiai, ženklai, gestai – daro įtaką formuojant prasmes, kurias mes priskiriame objektams ir veikloms* (Scott, 2001, p. 57). Jei kitos institucinės atramos išskyrė paklusimą taisyklėms ir normoms bei socialinę pareigą kaip svarbius stabilizuojančius veiksnius, tai kultūrinė-kognityvinė atrama paklusimo pagrindu laiko bendrą supratimą ir savaimę suprantamumą,

dėl to formalūs taisyklių rinkiniai nebeturi prasmės. Šioje atramoje skiriasi ir supratimas apie vaidmenį, kuris formuojamas tam tikrais modeliais ir scenarijais: *vaidmenys atsiranda plintant bendram supratimui, kad konkretūs veiksmai susiję su konkrečiais veikėjais* (Scott, 2001, p. 58).

Mimezinis, arba pamėgdžiojimo, mechanizmas veikia tuomet, kai organizacijos ar kiti veikėjai susiduria su netikrumu savo aplinkoje ar veikloje. Tokiais atvejais dažniausiai imamasi modeliavimo, kaip atsako į neapibrėžtumą: organizacija, pagal kurią yra modeliuojama, gali net nesuvokti to arba gali nenorėti būti kopijuojama, *ji tik atstoja tinkamą praktikos šaltinį, kuriuo gali pasinaudoti besiskolinanti organizacija* (DiMaggio, Powell, 1998, p. 69). Natūralu, kad kopijuojamos tos organizacijos, kurios atrodo sėkmingesnės arba yra labiau legitimuotos. Tačiau modeliavimas ne visuomet pavyksta, nes dažnai skiriasi organizacijų ir kitų veikėjų aplinkos, tradicijos ar kultūriniai aspektai. Pavyzdžiui, Lietuvos akademinėms bibliotekoms sunkiai pavyktų kopijuoti Japonijos ar Kinijos bibliotekas, nes šiose šalyse yra kitokia kultūra, tradicijos, valdymo bei darbo organizavimo principai.

Kultūrinėje-kognityvinėje atramoje išskiriama ortodoksinė logika, pagal kurią svarbus tam tikrų įsigalėjusių principų laikymasis. Veikėjų elgesiui įtaką daro *įsitikinimai, kurie per laiką tiek išsisklaido ir susilieja su veikėjų supančia aplinka ir jo subjektyviu tapatumu, kad sudaro rinkinį laikomų savaimė suprantamomis prielaidų, konstatuojančių „normalumą“, kuriam niekas negali įsivaizduoti alternatyvų* (Hirsch, 1997, p. 1715). Kitaip tariant, elgesį lemia stiprios tradicijos ir ilgai nusistovėjusi vidinė schema, kuria veikėjai neabejoja, nes taip visuomet elgiasi.

Taigi matyti, kad šios trys institucinės atramos apibūdina skirtingus institucijų polius: vieni gali būti paremti formaliomis taisyklėmis ir autoritetingų institucijų nurodymais, kiti akcentuoja profesijų ir joms atitinkamai reikalingų vaidmenų bei normų svarbą, tretieji nurodo, kad svarbiausi institucijų rodikliai užfiksuoti kultūrinėje aplinkoje, kurios institucionalizuotus bruožus įvairūs veikėjai (tiek individai, tiek organizacijos ar jų junginiai)

priima kaip savaime suprantamus ir neabejotinus. Šių atramų skirtumai iš dalies yra tik teoriniai, nes praktikoje dažniausiai vienu metu veikia visos atramos, tik kai kurios jų būna ryškesnės.

Institucinių atramų konceptuali schema, sukonstruota Scotto (2001), gali padėti tyrinėjant akademinę bibliotekų vaidmenų konstravimo procesą, nes pagal ją įmanoma nustatyti, kokios išorinės ir vidinės institucinės jėgos daro didžiausią įtaką vaidmenims.

1.4. Apibendrinimas

Pirmojoje dalyje siekta supažindinti su naujojo institucionalizmo teorija, kuri šiame darbe naudojama kaip pamatinė teorinė struktūra. Kadangi Lietuvoje mokslininkų, naudojančių šią teoriją savo tyrimuose, yra labai mažai, o bibliotekininkystės srityje iki šiol nėra, manyta, jog itin svarbu pateikti ne tik pagrindinius šios teorijos aspektus, bet ir nubrėžti platesnį kontekstą: naujojo institucionalizmo ištakas, skirtumus tarp pagrindinių jo atšakų ir tarp „senojo“ ir naujojo institucionalizmo ir kt.

Galima teigti, jog naujasis institucionalizmas yra daugiasluoksnė ir vis dar tebeplėtojama teorija, kuri gyvuoja praktiškai kiekvienoje socialinių mokslų disciplinoje: ekonomikoje, politikoje, istorijoje, sociologijoje. Teorijos atšakos atspindi skirtingus įvairių mokslininkų požiūrius į institucijas kaip į reguliuojamąsias tam tikro „žaidimo taisykles“ ar kultūroje užfiksuotą laikomą savaime suprantamą scenarijų. Tai, kad nėra bendros institucijos sąvokos įrodo, kad teorija yra dinamiška ir kintanti, o nauji tyrimai įvairiose disciplinose plečia jos ribas ir papildo naujomis įžvalgomis.

Šioje dalyje svarbus skirtumas brėžiamas tarp institucijos ir organizacijos sąvokų, organizaciją traktuojant kaip institucinių taisyklių ar kaitos agentą, t. y. tam tikrą veikėją, kuris gali tiek savyje „talpinti“ institucines taisykles, tiek būti veikiamas institucionalizuotos aplinkos. Akademinė biblioteka gali būti laikoma tiek agentu, perduodančiu informacijos, žinių, komunikacijos ir kitas

institucines praktikas, tiek kartu gali būti veikiama ir išorinių institucinių aplinkų, tokių kaip universiteto nuostatai ir taisyklės, įvairių profesinių tinklų nustatomi standartai ir pan. Institucinės aplinkos sudėtingumą konceptualioje schemoje apibrėžia Scottas (2001), kurio išskirtos trys institucinės atramos – reguliuojamoji, normatyvinė ir kultūrinė-kognityvinė – atspindi skirtingas institucines įtakas, kylančias iš nevienodų šaltinių ir besiskiriančias legitimumo, izomorfiškumo bei institucinių logikų pagrindu.

Šios sąvokos tarpusavyje susijusios: izomorfiškumas suprantamas kaip panašėjimas su savo institucine aplinka, kad jai įtiktų ir taip užsitikrintų šios paramą, patvirtinimą, jog yra tinkama. Taip legitimumas užtikrina organizacijų išlikimą ir sėkmingą veiklą. Kita vertus, ne visuomet organizacijos priverstos paklusti jas varžančiam instituciniam spaudimui. Įmanomos įvairios taktinio atsako rūšys (Oliver, 1991): sutikimas, kompromisas, vengimas, ignoravimas ir manipuliavimas. Nuo to, kokią taktiką pasirenka organizacija, priklauso ir jos izomorfiškumo laipsnis, legitimumo užtikrinimas bei institucinių aplinkų spaudimo stiprumas.

Naujojo institucionalizmo teorinė struktūra yra tinkama šiame darbe iškeltai mokslinei problemai spręsti, nes viena iš savybių, būdingų institucijoms, yra tam tikras stabilumas ir inertiškumas, kuris užtikrina institucijų ilgaamžiškumą, savaimę suprantamumą ir pan. Norint atsakyti į klausimą, kaip yra įtvirtinami akademinų bibliotekų vaidmenys ir kas užtikrina jų stabilumą bei legitimumą, visų pirma būtina gilintis į pamatines institucines struktūras, kurias atspindi tie vaidmenys ir kurios yra veikiamos kitų institucinių išorinių jėgų. Scottas (2001) trijų institucinių atramų schema leidžia tyrinėjant vaidmenis atpažinti skirtingas institucines jėgas ir jų įtakos pobūdį įvairiems akademinų bibliotekų vaidmenims. Naujasis institucionalizmas taip pat leidžia paaiškinti, kodėl dauguma vaidmenų gali būti panašūs, kodėl vieni vaidmenys akcentuojami daugiau nei kiti, kaip kinta bibliotekų veiklos dėsniumai, institucinė logika ir kaip tai pasireiškia per konstruojamus vaidmenis.

2. AKADEMINĖS BIBLIOTEKOS VAIDMUO

Šioje darbo dalyje keliamas tikslas – plačiau paaiškinti vaidmens sąvoką pagal naujojo institucionalizmo teoriją ir nustatyti pagrindinius skirtumus tarp sinonimiškai vartojamų vaidmens, funkcijos ir reikšmės koncepcijų.

Taip pat siekiama išsiaiškinti, kaip traktuojamas akademinė bibliotekų vaidmuo užsienio mokslininkų tyrimuose, kokiais būdais jis tiriamas ir nustatomas, kokie svarbiausi akcentai skiriami bibliotekai. Dėl to šioje dalyje bus apžvelgiami naujausi užsienio mokslininkų tyrimai, kuriuose nagrinėjamas akademinė bibliotekų vaidmuo artimiausioje – universiteto ar akademinės bendruomenės – aplinkoje.

2.1. Akademinės bibliotekos vaidmens sąvoka

Vaidmens sąvoka kasdienėje kalboje nėra suprantama kaip tam tikrų lūkesčių ir nurodymų, kylančių iš išorinių aplinkų, konstruktas. Įprasta vaidmenį sieti su funkcijos sąvoka, kuri sociologijos moksle apibrėžiama kaip *vaidmuo, kurį atlieka tas ar kitas socialinės sistemos elementas, jo organizacija, įgyvendinant socialinių grupių interesus* (Leonavičius, 1993, p. 60), o vaidmenį laikyti *dalyvavimo reikšme, svarba, poveikiu* (Dabartinės lietuvių kalbos..., 2000, p. 903). Svarba sinonimiška su reikšmės, prasmės sąvokomis (Lyberis, 2002). Matyti, kad šie apibrėžimai konstruoja gana siaurą vaidmens, kaip dalyvavimo tam tikroje veikloje ir atliekant svarbią funkciją, vaizdą, užkertantį kelią platesniam instituciniam kontekstui, kuriuo vadovaujasi naujojo institucionalizmo atstovai.

Pirmojoje darbo dalyje jau buvo trumpai paminėta, kad naujasis institucionalizmas savaip apibrėžia vaidmens sąvoką, kuri dar ir skirtingose institucinėse atramose (normatyvinėje ir kultūrinėje-kognityvinėje) turi nevienodas reikšmes. Iš normatyvinės pozicijos, vaidmuo atspindi tam tikrus lūkesčius, kuriuos turi išorinės aplinkos veikėjai, o kultūrinė-kognityvinė

atrama akcentuoja per laiką susiformuojančius savaime suprantamais laikomus vaidmenų scenarijus.

Marchas ir Olsenas (1989) vaidmenį apibūdina visų pirma kaip socialinį darinį, kuris susideda iš taisyklių ir normų, nurodančių tinkamus veiksmus tam tikram veikėjui. Vadinasi, konkretus vaidmuo ir nustatytos institucinės pareigos daro įtaką veikėjų elgesiui. Pavyzdžiui, akademinė biblioteka kaip universiteto padalinys turi vykdyti informacijos ir žinių kaupimo bei sklaidos pareigą, kuri tiesiogiai ar netiesiogiai užfiksuota oficialiuose nuostatuose, nurodymuose ir pan. Vadovaujamosi tinkamumo logika, kai *taisyklių laikomasi ir vaidmenys atliekami* (March, Olsen, 1989, p. 161), tuo patvirtinant bibliotekos tinkamumą, legitimumą, bet nebūtinai ir efektyvumą.

Kaip jau minėta, vaidmenis dažnai suformuoja išorinės aplinkos spaudimas ir lūkesčiai, kuriuos turi pildyti tam tikrą vaidmenį atliekantis veikėjas (tai gali būti tiek organizacija, pozicija, tiek pareigybė ar profesija apskritai). Vaidmuo gali būti sukonstruojamas formaliai, suteikiant prieigą prie tam tikrų išteklių ir nustatant konkrečias teises bei įsipareigojimus. Vaidmenys taip pat iškyla neformaliai, kai *bėgant laikui ir bendraujant, kyla skirtingi lūkesčiai, valdantys elgesį* (Scott, 2001, p. 55). Ryšių su visuomene skyriaus akademinėje bibliotekoje įsteigimas gali būti atsakas į tam tikrą naujų vadybos tendencijų plitimą kitose panašiose organizacijose, tokiu būdu šio skyriaus ar pareigybės vaidmuo – vidinės ir išorinės bibliotekos komunikacijos valdymas – įtvirtinamas formaliai. Kita vertus, tas pats vaidmuo gali susiformuoti ir neformaliai, jeigu bėgant laikui pastebima, jog organizacijoje trūksta grandies, atsakingos už veiklos viešinimą ir komunikaciją.

Iš kultūrinės-kognityvinės perspektyvos, vaidmenys simbolizuoja tam tikrus visuotinai priimtus modelius ir scenarijus, kaip veikėjai turėtų elgtis. Skirtingi vaidmenys rutuliojasi *lokaliuose kontekstuose, kuomet pasikartojantys veiksmų deriniai palaipsniui habitualizuojami ir objektyvuojami* (Scott, 2001, p. 58), tačiau teigiama, jog svarbūs ir platesni instituciniai kontekstai, kurie suteikia tam tikrus iš anksto sukonstruotus scenarijus. Bergeris ir Luckmannas (1999, p. 97) vaidmenis laiko *veikėjų*

tipais. Pasak jų, vaidmenys atsiranda, kai tik pradeda formuotis bendras žinojimo bagažas, apimantis abipuses elgesio tipizacijas <...> Kai tik veikėjai tipizuojami kaip vaidmenų atlikėjai, ipso facto galima versti juos elgtis tam tikru būdu. Laikytis ar nesilaikyti socialiai apibrėžtų vaidmenų standartų nebėra pasirinkimo dalykas (Berger, Luckmann, 1999, p. 98). Pavyzdžiui, akademinės bibliotekos katalogavimo skyriaus darbuotojas priklauso konkrečiam veikėjų tipui, pagal kurį modeliuoja savo darbinę veiklą. Atlikdamas žinių ir informacijos organizatoriaus ir klasifikatoriaus vaidmenį, toks darbuotojas vadovaujasi ir platesniu instituciniu kontekstu, kurį sudaro įvairūs nacionaliniai ar tarptautiniai standartai, normos ir taisyklės, reguliuojančios jo kasdienį darbą. Vadinasi, tam tikra institucinė tvarka yra reprezentuojama per vaidmenis, kurie institucijas palaiko ir leidžia joms reikštis realioje patirtyje (Berger, Luckmann, 1999, p. 99).

Taigi galima teigti, jog vaidmenys atspindi tam tikrą tipišką elgesį, būdingą konkrečiam veikėjui. Viena vertus, vaidmenis gali formuoti taisyklės ir nurodymai, kokio elgesio tikimasi iš veikėjo. Kita vertus, vaidmuo gali susiformuoti dėl nuolat kartojamų veikėjo veiksmų, kurie ilgainiui tampa objektyvia tikrove ir yra laikomi savaime suprantamais ir tapatinamais su konkrečiu vaidmeniu. Tačiau svarbu pažymėti ir tai, kad tas pats veikėjas gali susidurti su konfliktuojančiomis išorinėmis aplinkomis, kurios gali reikalauti atlikti skirtingus vaidmenis. Tokiu atveju, pavyzdžiui, akademinė biblioteka imasi informacinio raštingumo ugdytojos vaidmens, kurio tikisi akademinė bendruomenė, o kartu atlieka ir mokslinių duomenų saugotojos vaidmenį. Vis dėlto vaidmuo, kuris nurodo elgesio kryptį ir būdus, ne visuomet suvaržo veikėjų veiksmus. Pasak Barnetto, *veikėjai nepriima jiems kitų suteikiamų vaidmenų pasyviai, nes patys yra aktyviai įsitraukę į savęs kategorizavimą ir klasifikavimą; tai yra jie dažnai paaiškina savo elgesį nurodydami konkretų vaidmenį (Barnett, 1993, p. 276). Vadinasi, galima teigti, kad veikėjai dažnai patys konstruoja savo vaidmenis.*

Vaidmenų tipai. Naujojo institucionalizmo atstovai, nagrinėjantys vaidmenis, išskiria keletą skirtingų vaidmenų tipologijų. Scottas (2008),

nagrinėdamas profesijas kaip pagrindines institucines agentes ir svarbiausias institucinių elementų kūrėjas, interpretuotojas bei perteikėjas, išskiria tris profesijų grupes. Jos yra susijusios su institucinėmis atramomis ir nurodo, pavyzdžiui, kad kultūrinės-kognityvinės atramos profesiniai agentai daugiausia rūpinasi idėjų kūrimu, realybės apibrėžimais ir ontologija (Scott, 2008) ir pan. Autorius išskiria tris profesijų grupes (Scott, 2008, p. 227):

1. *kūrybingi specialistai* (angl. creative professionals);
2. *specialistai-pernešėjai* (angl. carrier professionals);
3. *nešališki specialistai* (angl. clinical professionals).

Kūrybingi specialistai užsiima kūrybiniu, moksliniu darbu ir naujovių kūrimu, nešališkais specialistais laikomi tie, kurie pritaiko savo profesinės praktikos žinias įvairių problemų sprendimui ir tokiu būdu netiesiogiai įtvirtina naujas tendencijas, metodus ir pan. (Scott, 2008). Išsamiau verta aptarti specialistų-pernešėjų tipą, kuriam priskiriami vertėjai, teisininkai, misionieriai, bibliotekininkai ir kt. Pernešėjai yra atsakingi už tam tikrą tarpininkavimą ir žinių perdavimą, tačiau jie *niekada nėra neutralūs perteikėjai, nes turi pritaikyti ir išversti žinias taip, kad jos atitiktų konkrečius reikalavimus ir įvairias vietas aplinkybes* (Scott, 2008, p. 228). Vadinasi, išlieka tam tikra subjektyvaus informacijos ar žinių interpretavimo galimybė. Pavyzdžiui, kataloguojant dažnai susiduriama su klasifikavimo dilemomis, reikalavimais kuo tiksliau apibrėžti turimus išteklius, kad vartotojas rastų visą jam reikalingą informaciją. Plačiąja prasme bibliotekininkas taip pat laikomas tarpininku tarp informacijos ir vartotojo – šis bendras supratimas nusako vieną iš pamatinių bibliotekos vaidmenų.

Searingas (1991) ir Barnettas (1993) išskiria kitokius vaidmenų tipus: tai pozicijos vaidmuo (angl. position role) ir preferencijos vaidmuo (angl. preference role). Jie skiriasi įsipareigojimo lygiu bei institucinio suvaržymo laipsniu. Pasak Searingo (1991, p. 1249), *pozicijos vaidmenys susiję su pozicijomis, kurios reikalauja daugelio specifinių pareigų ir įsipareigojimų atlikimo. Tokiu būdu pozicijos vaidmenys yra aiškiai apibrėžti ir labai suvaržyti institucijų*. Atvirkščiai, preferencijos vaidmenys nėra tokie suvaržyti,

nes iš šių vaidmenų atlikėjų reikalaujama tik kelių specifinių įsipareigojimų, tačiau svarbiau tai, kad yra labai daug įsipareigojimų, kurių vaidmens atlikėjas galėtų imtis. Taip suteikiama didesnė veiksmų laisvė interpretuoti vaidmens prasmę, nes elgesio *scenarijai yra tik iš dalies parašyti* (Searing, 1991, p. 1250). Vadinasi, pozicijos vaidmenys geriau užtikrina stabilumą ir sumažina nesusipratimų riziką, tačiau būna ne tokie lankstūs konfliktinėse vaidmenų situacijose, nes nėra veiksmų laisvės priimant svarbius sprendimus. Savo ruožtu preferencijos vaidmenys leidžia lengviau išspręsti vaidmenų konfliktus, nes turima daugiau laisvės nuspręsti, koks elgesys suderinamas su konkrečiu vaidmeniu (Barnett, 1993). Nors šie vaidmenų tipai labiau taikytini politikos ir tarptautinių santykių arenose, tačiau pavyzdžių galima rasti ir akademinėse bibliotekų aplinkoje. Akademinės bibliotekos direktoriaus pozicija yra aiškiai apibrėžta ir asmuo, einantis šias pareigas, turi daug konkrečių įsipareigojimų, pagal kuriuos privalo modeliuoti savo elgesį: dalyvauti universiteto posėdžiuose, valdyti biblioteką, priimti sprendimus ir pan. O eilinis darbuotojas, aptarnaujantis vartotojus, nėra suvaržytas konkrečių pareigų ir turi didesnę pasirinkimą, kokia veikla galėtų užsiimti: tapti informacinio raštingumo instruktoriumi, dirbti su bibliografinėmis užklausomis, imtis tarpbibliotekinio abonemento užduočių ir pan., nes *kiekvienas iš šių pasirinkimų leidžia gilesnę specializaciją* (Saalfeld, Müller, 1997, p. 10). Kaip matyti, griežčiau apibrėžti dažniausiai būna aukštesnių pareigų vaidmenys.

Įvairūs sociologijos žodynai bei enciklopedijos apibrėžia vaidmens sąvoką iš dalies panašiai kaip ir institucionalizmo teorija, tačiau yra svarbių skirtumų. Nors vaidmuo visų pirma kildinamas iš socialinės sąveikos tarp visuomenės narių, tačiau neišryškinamos institucinės vaidmenų savybės kaip institucinės tvarkos atstovų ar institucijų agentų: vaidmuo *pabrėžia socialinius lūkesčius, priskirtus konkrečioms statusams ar socialinėms pozicijoms, ir analizuoja šių lūkesčių veikimą* (A Dictionary of Sociology..., 1998, p. 570). Akcentuojamas ir vaidmenų tarpusavio priklausomumas, nes vaidmenys neegzistuoja atskirai: *kiekvienam vaidmeniui, kuris atliekamas situacijoje, yra kontravaidmuo, su kuriuo jis yra susijęs* (Stets, 2010, p. 649). Pavyzdžiui,

akademinės bibliotekos kaip tarpininkės vaidmuo prarastų prasnę, jei studentai nebeatliktų savo vaidmens kaip vartotojai ir skaitytojai.

Aptarus įvairias vaidmenų koncepcijas galima apibendrinti, kad kasdienėje kalboje vartojamos vaidmens prasmės skiriasi nuo naujojo institucionalizmo atstovų suformuluotos vaidmens sąvokos. Šiame darbe svarbu pabrėžti platesnį socialinį vaidmens kontekstą ir suvokti, jog vaidmenys palaiko institucijas ir jas reprezentuoja. Į vaidmenį šiame darbe žiūrima iš dviejų pozicijų: pirma, kaip į normų, lūkesčių ir su jais susijusių pareigų vykdymą; ir antra, kaip į socialinio pažinimo suformuotą veikėjų tipizavimą ir veikimą pagal egzistuojančius scenarijus. Kita vertus, akcentuojami ir vaidmenų konfliktai, kai *veikėjas apibrėžia savo vaidmenį vienaip, o kiti, atliekantys susijusius vaidmenis, apibrėžia šį vaidmenį skirtingai* (The Penguin Dictionary of..., 1994, p. 363). Vaidmenų konfliktai gali kilti dėl skirtingų ar skirtingai suvokiamų lūkesčių, nevienodos kultūrinės aplinkos ir kitų svarbių veiksnių. Akademinė biblioteka, veikdama sudėtingoje aplinkoje, kurią sudaro ne tik vietinė akademinė bendruomenė, bet ir platesnė institucinė aplinka, gali susidurti su savo vaidmens sunkumais bei iššūkiais.

2.2. Akademiųjų bibliotekų vaidmenų tyrimų apžvalga

Kintant aukštojo mokslo sistemai, mokslininkų informacinei elgsenai ir poreikiams, aukštojo mokslo organizacijų finansavimo ir valdymo modeliams, informacinėms technologijoms, akademinė bibliotekai iškyla poreikis užtikrinti savo tradicinių vaidmenų tvirtumą bei imtis naujų vaidmenų. Dėl to šiame skyriuje siekiama apžvelgti naujausius užsienio akademiųjų bibliotekų vaidmenų tyrimus bei publikacijas ir apibendrinti išryškėjusias akademiųjų bibliotekų vaidmenų formas bei transformacijas remiantis naujojo institucionalizmo teorine struktūra. Šia vaidmenų tyrimų apžvalga siekiama suformuluoti prielaidas, kaip konstruojami akademiųjų bibliotekų vaidmenys ir kokios tendencijos šiame procese vyrauja. Prielaidos bus aptariamoms lyginant

jas su šiame darbe atliktu Lietuvos akademinių bibliotekų vaidmenų konstravimo tyrimu (3 dalis).

Akademinių bibliotekų vaidmuo jau ne pirmus metus svarstomas daugelyje publikacijų. Dažniausiai vaidmuo nėra įvardijamas tiesiogiai, tačiau tyrinėjant bet kurį akademinių bibliotekų veiklos aspektą, galima išvelgti ir bibliotekos vaidmens tam tikroje struktūroje įvardijimą. Pavyzdžiui, informacinio raštingumo ugdymo praktikos ar naujausių technologijų taikymo bibliotekose tyrimai netiesiogiai nurodo bibliotekos kaip edukatorės ar novatorės vaidmenį. Šiame skyriuje stengtasi atsiriboti nuo tokių plačių akademinės bibliotekos vaidmens paieškų ir publikacijos atrinktos tikslingai pagal tai, kiek jose analizuojamas ir aptariamas akademinės bibliotekos vaidmuo. Nagrinėjami tik anglų kalba publikuoti tyrimai, tačiau dėl bibliotekas jungiančių tinklų ir įvairių tarptautiškumą skatinančių projektų daroma prielaida, jog akademinės bibliotekos daugelyje pasaulio šalių taiko panašias veiklos praktikas ir atlieka daugiau ar mažiau vienodus vaidmenis.

Kituose šio skyriaus poskyriuose akademinių bibliotekų vaidmens tyrimai bus apžvelgiami iš kelių perspektyvų: tai vaidmenys, kuriuos siūlo bibliotekų atstovai, ir mokslininkų bei universitetų administracijos požiūriai į bibliotekos vaidmenį.

2.2.1. Bibliotekų atstovų požiūris į akademinės bibliotekos vaidmenį

Akademinių bibliotekų vaidmuo dažniausiai išryškinamas ir tiriamas publikacijose, kuriose nagrinėjami bibliotekų strateginiai veiksmai ir planavimas, santykiai su universiteto bendruomene, įsitraukimas į bendrus projektus, taip pat informacinių technologijų aspektai, mokslinės komunikacijos procesai.

2.2.1.1. Biblioteka kaip motininės organizacijos strateginė partnerė

Akademinės bibliotekos publikacijose dažnai aptariamos iš strateginės pusės, svarstomi bibliotekos ir universiteto, bibliotekos ir mokslininkų santykių klausimai, labai dažnai keliami diskusijai klausimai, ar biblioteka gali apskritai būti dialogo partnere, ar ji yra pasirengusi imtis labiau įtraukiančio vaidmens universiteto misijoje, ar šis įsitraukimas labiau matomas kaip partnerio, ar kaip asistento ir padėjėjo (Campbell, Wesley, 2006). Tokiu būdu tarsi ieškoma bibliotekos veiklą legitimuojančio pagrindo ir siekiama pozicionuoti biblioteką kaip lygiavertį partnerį. Šiaurės Kentukio universiteto bibliotekos organizuotoje diskusijoje išryškėjo, kad akademinės bendruomenės apibendrinti ugdymo tikslai ir bibliotekos atstovų tikslai stublinamai sutampa. Pasak straipsnio autorių (Campbell, Wesley, 2006, p. 98), *mes aiškiai matome bibliotekos potencialą tapti esminiu katalizatoriumi viso universiteto bendradarbiavime. Dėl unikalios bibliotekos padėties tarp kitų universiteto padalinių ir dėl jos gebėjimo jungti skirtingas disciplinas ir akademinis siekinius mes pasiruošę paversti biblioteką energinga universiteto širdimi.*

Greensteinas (2010) siūlo akademinėms bibliotekoms naują poziciją, kai kolekcijų valdymo, katalogavimo ir technines paslaugas biblioteka imtųsi tik koordinuoti, o jas vykdytų tretieji dalyviai, tokiu būdu atsisakant tradicinių vaidmenų ir pabrėžiant naują, svarbesnę vietą motininės organizacijos struktūroje: *bibliotekos gali imtis platesnių institucinių vaidmenų – valdyti institucijos informacinę infrastruktūrą (kuri gali apimti leidybą, informacinių technologijų ir transliavimo paslaugas) arba imtis didesnio vaidmens strateginėje komunikacijoje, pavyzdžiui, viešinti tyrimų ir mokymo rezultatus, taip propaguojant instituciją <...>* (Greenstein, 2010, p. 125). Žinoma, čia autorius institucijos sąvoką vartoja įprasta reikšme, nurodydamas organizaciją, tačiau matyti, jog netiesiogiai siekiama įteisinti naujas vaidmens formas, kurios pakeistų tradiciškas ir nebe tokias tinkamas akademinėi bendruomenei. Šiuo atveju akademinės bibliotekos pačios turi būti aktyvios ir iš veiklų vykdytojų tapti veiklų koordinatorėmis, neatsižvelgdamos į išorinės aplinkos lūkesčius.

Šiek tiek skirtingas strategines pozicijas išreiškia Chiware (2010), kalbėdama apie technikos universitetų bibliotekos pozicijas Afrikoje ir kituose

besivystančiuose regionuose. Veikiančios kitokioje kultūrinėje ir ekonominėje aplinkoje, universitetų bibliotekos prisiima daugybę vaidmenų ne tik universitete, bet ir už jo ribų. Nurodoma daug vaidmens formuluočių, kuriomis bandoma apibrėžti bibliotekos poziciją universitete, jai priskiriama daug funkcijų, kurias reikėtų plėsti. Matyti, kad vaidmuo daugiausia išreiškiamas siekiamybės leksika (t. y. modaliniais veiksmažodžiais ir jų junginiais): *biblioteka turi išlikti tinkama remti mokslinės informacijos akademikų projektus* (Chiwari, 2010, p. 329); *bibliotekos turėtų pozicijuoti save techninės informacijos centrais, teikiančiais daug informacijos paslaugų, padedančių plėtoti inovacijoms ir verslumui* (Chiwari, 2010, p. 399–400) ir pan. Šie teiginiai atspindi tam tikrą spaudimą modeliuoti veiklą pagal kitas bibliotekas, perimti jų sėkmingai pritaikytas veiklos praktikas. Siekiama aktyviai dalyvauti biblioteką supančioje institucinėje aplinkoje: bendradarbiavimas su nevyriausybinėmis organizacijomis bei pramonės atstovais laikomas vienu iš būdų, kaip lengviau susidoroti su įvairiu išoriniu spaudimu.

Housewrightas (2009) lygina korporacijų ir akademinės bibliotekas, parodydamas, kaip bibliotekos vaidmuo gali būti skirtingai suvokiamas, kaip šioje plotmėje funkcionuoja tradicijų (kultūriniai-kognityviniai) ir aplinkos įtakos (išorinės aplinkos spaudimo) veiksniai. Supriešinama efektyvumo ir tinkamumo logika, kuri vyrauja skirtingo tipo bibliotekose: *korporacijų bibliotekų pavyzdys parodo rizikos rimtumo laipsnį, jei akademinė biblioteka nesiima strateginių pokyčių. <...> Toks pat netarpininkavimo ir finansinio spaudimo scenarijus korporacijų pasaulyje dažnai reiškė, kad bibliotekos, kurios nesugebėjo pademonstruoti savo nuolatinio tinkamumo ir dinamiškumo, paprasčiausiai liaudavosi egzistavusios* (Housewright, 2009, p. 268). Institucinė logika kildinama iš organizacijos prigimties ir pagrindinių tikslų. Akademinės bibliotekos vaizduojamos kaip esančios lėtesnės kaitos, labiau tradiciškai statiškoje aplinkoje (kaip ir visa akademinė bendruomenė), kurioje yra mažiau vertinimo, įtampos, tačiau dėl to panaikinamas spaudimas, kuris inspiruotų didesnes pastangas imtis pokyčių. Kita vertus, teigiama, kad

akademinių bibliotekų tikslai yra *sudėtingesni ir mažiau aiškūs negu tie, kurie vyrauja pelno siekiančiose organizacijose, dėl to akademinėms bibliotekoms tampa sunkiau nustatyti, kur link nukreipti savo jėgas ir kaip įvertinti savo sėkmę* (Housewright, 2009, p. 263).

Įdomu tai, kad norėdamos sėkmingai egzistuoti ir patvirtinti savo vertę motininei organizacijai, korporacijų bibliotekos pačios *atsargiai renkasi savo vaidmenis* (Housewright, 2009, p. 261) ir atlieka aiškia vertę suteikiančias veiklas. Tokiu būdu atsisakoma nebevertingų tradicinių vaidmenų ir imamasi funkcijų, kurios atneša daugiau naudos. Galima teigti, jog korporacijų bibliotekos veikia ne tokioje sudėtingoje aplinkoje ir dėl to joms yra lengviau keisti bei įtvirtinti naujas vaidmens formas, o akademinės bibliotekos yra labiau suvaržytos įvairių institucinių įtakų, todėl tradicinių vaidmenų, kurie laikomi savaime suprantamais, atsisakymas nėra toks paprastas. Tačiau matyti, jog akademinės bibliotekos imasi vis aktyvesnio savo naujų vaidmenų propagavimo.

McNicol (2005) akademinių bibliotekų strateginio planavimo tyrimo klausimai buvo susiję su bibliotekos indėliu į institucinio planavimo procesą, taip pat siekta išsiaiškinti, kaip artimai bibliotekos tapatinasi su platesniais motininės organizacijos tikslais ir rezultatais, kaip yra komunikuojami bibliotekos tikslai ir veikla ir kaip tai galėtų būtų pagerinta. Prieita prie išvados, kad šiuo metu bibliotekos *jaučia ne tokį stiprų spaudimą įrodyti savo vertę ar atsiskaityti viršesniems vadovams savo pasiekimus ar rezultatus* (McNicol, 2005, p. 507). Panašiai kaip ir Housewrighto (2009) požiūriu, čia taip pat teigiama, kad bibliotekos aukštojo mokslo organizacijose nesusiduria su tokiu pačiu spaudimu kaip tokios pačios bibliotekos kitose srityse (t. y. privačiame sektoriuje). Tačiau tvirtinama, jog dabar bibliotekos jau aktyvesnės bendrame planavimo procese: *didžioji dauguma bibliotekų direktorių įsitikinę esminiu faktu, kad bibliotekos turi būti matomos kaip aktyviai įsitraukusios į formalesnį planavimo procesą ir kad bibliotekų prioritetai turi būti susieti su institucijos tikslais* (McNicol, 2005, p. 507–508). Vadinasi, akademinės bibliotekos, nors ir nesulaukdamos itin stipraus spaudimo iš išorinės aplinkos,

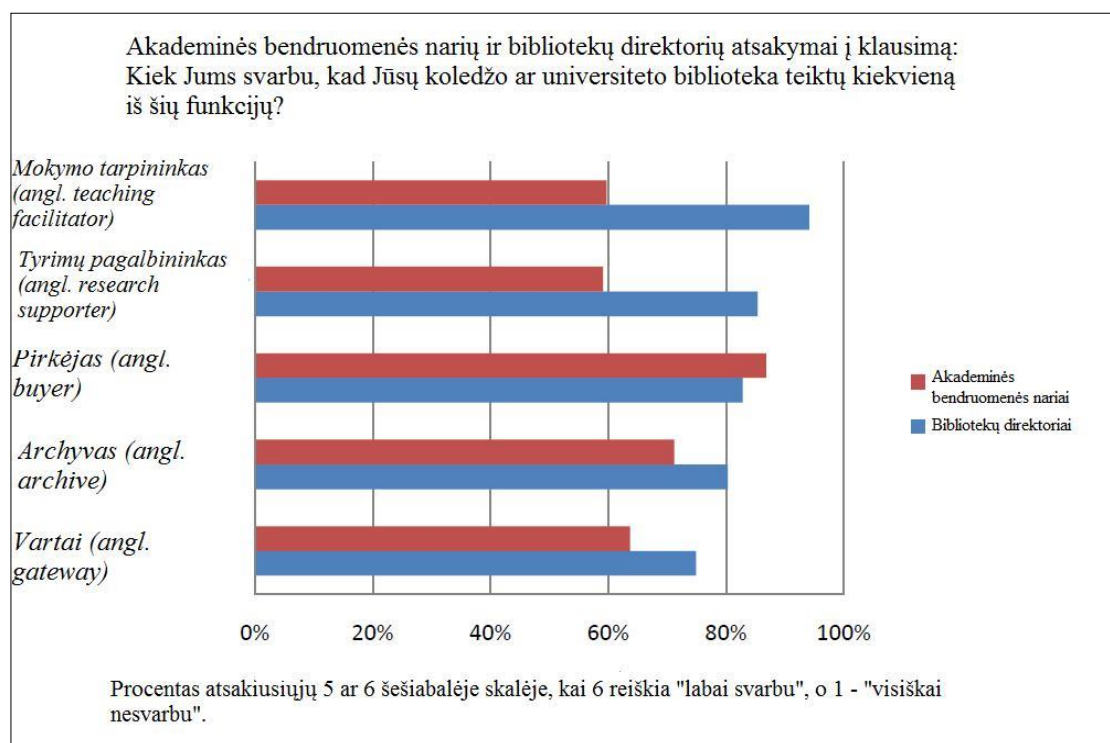
pačios aktyviai kuria veiklos strategijas ir įsilieja į bendrų planų kūrimą, permąsto savo vaidmenį ir imasi jį formuoti. Teigiama, kad *bibliotekai prasminga koncentruotis ties tais savo motininės institucijos strateginio plano aspektais, į kuriuos ji gali daugiausia įsitraukti ir bendradarbiauti* (McNicol, 2005, p. 504). Tuo tarsi parodoma, jog bibliotekai svarbu būti aktyviai, kad pelnytų motininės organizacijos palankų vertinimą.

Išsamioje danų mokslininkų studijoje (The Future of Research..., 2009) stengtasi atsakyti, kokius galimus vaidmenis gali prisiimti mokslinė biblioteka ir ar įmanoma sukurti žemėlapi, kuris bibliotekoms padėtų judėti į trokštamą ateitį. Išskirti trys pagrindiniai vaidmenys, kurių ateityje gali imtis mokslinė akademinė biblioteka. Pirmasis – tai mokymosi centras. Dėl vis augančio e. mokymosi populiarumo ir įvairios medžiagos (dėstytojų konspektų, užduočių, užrašų, nuorodų ir t. t.) kaupimo internete kyla poreikis turėti kasdienį operatyvų pagalbininką ir šios medžiagos archyvarą. Antrasis vaidmuo – tai virtualus žinių centras, teikiantis paramą tyrėjams, nes *labai išaugus informacijai, prieinamai internete, ir ypač publikacijoms, auga ir poreikis remti aktyviausias ir svarbiausias tyrimų sritis* (The Future of Research..., 2009, p. 27). Trečiasis – žinių sintezės katalizatorius, susijęs su žinių metalygmeniu. Svarbiausiu šioje srityje laikomas patvirtinimas (angl. validation), nes už bibliotekos ribų yra milžiniški kiekiai prieinamos informacijos, kurią identifikuoti ir suteikti metaduomenis turėtų būti bibliotekos užduotis. Šie trys vaidmenys mokslinėms bibliotekoms tik idealiu atveju gali būti atskirti, nes realiai biblioteka tenkina įvairių vartotojų poreikius, o šie ir lemia, kokius vaidmenis biblioteka prisiims. Matyti, kad bibliotekos vaidmenys daugialypiai, susiję su skirtingais išorės veikėjais ir jų lūkesčiais. Pagal tai biblioteka brėžia ir savo galimų vaidmenų žemėlapi, norėdama išlikti tinkama savo vartotojų grupėms.

2010 m. atlikta bibliotekų direktorių apklausa (Long, Schonfeld, 2010), norint išsiaiškinti bibliotekų strategines kryptis ir planus, taip pat direktorių požiūrį į paslaugų pasiūlą ir kolekcijas. Paaiškėjo, kad tarp bibliotekų direktorių prioritetų bei universiteto bendruomenės požiūrio (kuris buvo

tyrinėtas 2003, 2006 ir 2009 m. tos pačios kompanijos „Ithaka“) į bibliotekos vaidmenį ryškėja reikšmingi skirtumai. Viena vertus, bibliotekos vis rečiau pasirenkamos kaip pradinis taškas literatūros paieškai ar tyrimams, kita vertus, bibliotekos priimtas svarbiausias vaidmuo – informacinio raštingumo ugdymas – nėra taip aukštai vertinamas akademinės bendruomenės. Šis neatitikimas akcentuojamas keliose „Ithaka“ studijose (akademinės bendruomenės apklausoje 2010 m. (Housewright, Schonfeld, 2010) bei bibliotekų direktorių apklausoje (Long, Schonfeld, 2010). Pasak autorių, minėtas neatitikimas *atspindi plačiai diskutuojamas baimes, kad akademinės bibliotekos tampa vis mažiau reikšmingos savo vartotojams* (Long, Schonfeld, 2010, p. 7).

Diagramoje matyti, kiek svarbūs pagrindiniai bibliotekos vaidmenys šioms institucijos grupėms.

2 pav. Akademinės bendruomenės ir bibliotekų direktorių atsakymai (Long, Schonfeld, 2010).

Matyti, kad jei direktoriai išskiria mokymo ir pagalbos atliekant tyrimus vaidmenis kaip svarbiausius, tai akademinė bendruomenė (įvairūs padaliniai) prioritetą skiria *pirkėjo* ir *archyvo* vaidmenims, kurie aiškinami taip:

1. *Biblioteka moka už išteklius, kurių reikia padalinių nariams, nuo akademinų žurnalų, knygų, iki elektroninių duomenų bazių („pirkėjas“);*
2. *Biblioteka tarnauja kaip išteklių talpykla, kitaip tariant, ji archyvuoja, saugo ir prižiūri išteklius („archyvas“)* (Long, Schonfeld, 2010, p. 12).

Tokie tyrimo rezultatai siūlo išvadą, kad dėl akademinės bibliotekos vaidmenų legitimumo nėra bendros pozicijos, ryškėja neatitikimas tarp skirtingų padalinių požiūrio. Šis neatitikimas gali būti netinkamo bibliotekos strategijos komunikavimo pasekmė arba apskritai komunikacijos trūkumo tarp institucijos padalinių problema, nes biblioteka neatitinka išorinės aplinkos veikėjų lūkesčių. Toks požiūrių skirtumas gali būti kliūtis bibliotekai sėkmingai veikti ir siekti legitimumo.

2.2.1.2. Biblioteka kaip bendrų akademinų projektų dalyvė

Vienas iš svarbių akademinėi bibliotekai strateginių veiksnių yra palaikyti gerus santykius su akademinė bendruomene, įsitraukti į bendrus akademinus projektus, juos inicijuoti ir koordinuoti.

Naujausi tyrimai rodo, kad biblioteka šioje srityje atlieka gana aktyvų vaidmenį, siūlydama akademinėi bendruomenei inovatyvias paslaugas, pagalbą dėstant ir atliekant mokslinę veiklą. Nemažai kalbama apie tarsi atgimusį teminio bibliotekininko arba bibliotekininko-tarpininko vaidmenį, kuris nėra naujas, o kyla iš tradicinio teminio bibliotekininko ir specialiųjų (padalinių) bibliotekų vaidmens. Pasak Rodwello ir Fairbairn (2008, p. 116), *šiuo metu tas vaidmuo platesnis, apima stipresnį įsitraukimą ir bendradarbiavimą su akademinė bendruomene ir tiesioginį dalyvavimą universiteto mokymo bei tyrimų programose*. Matyti, kad tradicinį vaidmenį, kuris gerai pažįstamas akademinėi bendruomenei, stengiamasi pakeisti ir išplėsti, kad jis atitiktų pasikeitusius išorinės aplinkos veikėjų lūkesčius. Kita vertus, autoriai kelia klausimą, kiek akademinėi bendruomenei reikalingas toks bibliotekininko-tarpininko vaidmuo: *yra labai mažai straipsnių, nagrinėjančių, kaip akademinė*

bendruomenė vertina bibliotekininkus-tarpininkus ir jų darbą, taip pat nėra pakankamai literatūros nustatyti, kad akademikai norėtų bendradarbiauti su bibliotekomis (Rodwell, Fairbairn, 2008, p. 122). Vadinasi, jau minėtas skirtumas tarp siūlomo vaidmens ir akademinės bendruomenės lūkesčių ryškėja, nors biblioteka ir stengiasi aktyviai įsitraukti į bendras universitetines programas ir atitikti vartotojų poreikius. Tačiau galima daryti prielaidą, kad dažnai bibliotekos pozicija propaguojama neatsižvelgiant į akademinės bendruomenės požiūrį ir jų lūkesčius dėl bibliotekos veiklos.

Kartu su aktyvumu keičiasi ir akademinė bibliotekų veiklos pobūdis. Gilmanas ir Kunkel (2010) akcentuoja būtinybę bibliotekoms siūlyti naujoves akademinėms bendruomenėms. Kaip pavyzdį autoriai pateikia Oregono Ramiojo vandenyno universiteto bibliotekos iniciatyva sukurtą ir kuruojamą bendrą *wiki* erdvę mokslininkų bendradarbiavimui, tyrimų viešinimui ir diskusijoms. Tokiu būdu biblioteka praplečia savo vaidmenį ir atveria duris naujiems bendradarbiavimo projektams. Taip biblioteka transformuojama iš *kolekcionieriaus į kūrėją, iš pasyvios į visur prasismelkiančią* (Gilman, Kunkel, 2010, p. 22). Tokią kaitą galima traktuoti arba kaip institucinę, kai iš esmės kinta bibliotekos vaidmenys – nuo saugojimo kūrybiškumo link, arba kaip dar vieno naujo vaidmens atsiradimą ir pastangas jį institucionalizuoti akademinėje struktūroje.

Akademinės bibliotekos taip pat laikomos iniciatyviu informacinių technologijų naudojimo ir pritaikymo veikėju, universitete dažnai pirmaujančiu ir inovatyviu partneriu. Kelios atvejų analizės (Gu, 2010; Wilson, McCarthy, 2010) suponuoja vaizdą, kad ten, kur kalba eina apie naujas technologijas ir su jomis susijusias paslaugas akademinė bendruomenei, ten biblioteka pirmauja ir dažnai imasi lyderio vaidmens. Pavyzdžiui, nagrinėjant nešiojamųjų kompiuterių skolinimo paslaugos universitete plėtrą ir veikimą, Sakramento universiteto (Kalifornijos valstija, JAV) biblioteka yra svarbi partnerė, nes sėkmingai taiko inovacijas ir naujas technologijas, kad patenkintų besikeičiančius savo vartotojų poreikius, taip pat teigiama, kad

biblioteka jau turi daug patirties nešiojamųjų kompiuterių automatinio išdavimo srityje (Gu, 2010, p. 7), dėl to imasi lyderio pozicijos.

Wilson ir McCarthy'io straipsnyje aprašoma Rajersono universiteto bibliotekos patirtis diegiant programas, pritaikytas naudotis bibliotekos paslaugomis mobiliuosiuose telefonuose. Buvo atliktos kelios apklausos, norint sužinoti šių paslaugų reikalingumą ir naudojimąsi bėgant laikui. Taip pat buvo aptarta universiteto patirtis diegiant mobiliąsias paslaugas. Bibliotekos pavyzdys parodo, kaip *plėtodamos kompetenciją naudoti atsirandančias technologijas, bibliotekos gali skatinti partnerystę su kitomis akademinės bendruomenės grupėmis ir imtis lyderio vaidmens teikiant aktualias paslaugas studentams* (Wilson, McCarthy, 2010, p. 214). Lyderio ir iniciatoriaus pozicija bibliotekai leidžia tarsi užbėgti už akių akademinės bendruomenės lūkesčiams ir pačiai jiems daryti įtaką.

Schwartzas (2007) akademinėms bibliotekoms siūlo naują, netipišką bendradarbiavimo su kitais akademiniais padaliniais būdą – įsitraukti į studijų programų peržiūrėjimo (angl. review) procesą ir taip spręsti mokslinių išteklių kolekcijos formavimo problemas: *Peržiūrint programas nėra siekiama iš karto aprūpinti akademinis padalinius naujais ištekliais. Tai labiau daroma norint palyginti ir planuoti kitus finansinius metus. Tačiau bet koks programų peržiūrėjimas turi būti logiškumo, o ne tik tinkamumo klausimas* (Schwartz, 2007, p. 241). Šiuo atveju bibliotekai svarbu nelikti nuošalyje, nes tik dėmesio centre esantys ir aktyviai akademinuose procesuose dalyvaujantys padaliniai gali geriau išgyventi esant sunkioms finansinėms sąlygoms. Dėl to Schwartzas teigia, kad tipinis bibliotekos ir akademinis padalinių santykis, t. y. trumpi netikėti susitikimai dėl išskylančių konkrečių klausimų yra netinkama strategija, norint bibliotekai įgyti platų supratimą apie mokslinių tyrimų poreikius: *Žinių problemai spręsti reikalinga strategija, kaip pagerinti diskusijas [tarp bibliotekos ir kitų padalinių]* (Schwartz, 2007, p. 241–242). Autorius iš dalies sukonstruoja politinę strategiją, kaip likti dėmesio centre – modeliuojant savo vaidmenį daugiau ar mažiau savarankiškai ir patiems siūlant tam tikrus lūkesčius, kuriuos galėtų pildyti.

Matyti, kad akademinės bibliotekos santykį su motinine institucija vieni autoriai laiko pavyzdiniu (kaip antai lyderiavimą IT srityje), kiti išryškina nepakankamo ir fragmentuoto bendravimo ir bendradarbiavimo problemą. Vis dėlto aiškiai propaguojama pozicija, kad akademinė biblioteka turi rutulioti nuoseklią ir aktyvią diskusijų strategiją, jeigu nenori likti universiteto reikalų periferijoje.

2.2.1.3. Biblioteka kaip leidėja ir mokslinės komunikacijos proceso lyderė

Vienas svarbiausių akademinų bibliotekų uždavinių – būti aktyvia mokslinės komunikacijos proceso dalyve. Iš publikacijų analizės aiškėja, kad akademinė bibliotekai šioje srityje vis dažniau priskiriami mokslinių duomenų saugotojos ir skleidėjos bei institucinės leidėjos vaidmenys.

Populiarėjančią bibliotekos kaip leidėjos vaidmenį nagrinėja ne vienas autorius. Akademinės bibliotekos prisiimta leidybos funkcija nėra traktuojama kaip visiškai nauja, ji laikoma svarbia bibliotekos pagrindinės misijos dalimi (Thomas, 2006), o dar labiau ėmė populiarėti po nepavykusių ar nepasiteisusių institucinių ir teminių talpyklų iniciatyvų (Xia, 2009). Leidėjos funkcijų biblioteka imasi ne tik šiuo metu – ji matoma kaip aktyvi leidybos dalyvė ir ateities scenarijuose (Carpenter et al., 2011).

Carpenter ir kt. (2011) nagrinėja akademinų bibliotekų ateities vaidmenis mokslinės komunikacijos procese ir tiria 20 Amerikos mokslinių bibliotekų (ARL) direktorių viziją, kaip bibliotekos atrodys 2025 metais. Scenarijų kūrimas, pasak autorių, gali padėti bibliotekų direktoriams geriau ruošti ateities strateginei partnerystei su motinine institucija bei suinteresuotųjų grupėmis, sėkmingiau pozicionuoti savo paslaugas mokslinės komunikacijos procese. Kita vertus, scenarijų kūrimas iš dalies gali atskleisti šiuo metu įsitvirtinusias institucionalizuotas praktikas, kurios laikomos savaime suprantamomis ir daro įtaką prognozėms, jog ateityje taip pat išliks vienas ar kitas vaidmuo.

Tyrimo metu buvo išskirti keturi galimi bibliotekų scenarijai: pirmajame – dauguma aplinkybių išlieka tos pačios ir biblioteka išlaiko savo *status quo* padėtį; antrajame – biblioteka įkuria specialią tarnybą mokslinei komunikacijai; trečiajame – biblioteka padeda akademinėi bendruomenei ir studentų tyrimams, taip pat bendradarbiauja su įvairių disciplinų atstovais; ketvirtasis scenarijus nurodo, kad biblioteka tampa akademinės bendruomenės leidybos centru (Carpenter et al., 2011). Būtent trečiasis ir ketvirtasis scenarijai susilaukė daugiausia –atitinkamai 60 ir 65 procentų – bibliotekų direktorių pritarimo. Tai leidžia teigti, kad akademinė biblioteka ir ateityje matoma kaip aktyvi mokslinės komunikacijos proceso dalyvė, inicijuojanti leidybos ir bendradarbiavimo su kitais motininės organizacijos padaliniais projektus.

Kiti autoriai taip pat išryškina akademinės leidybos nišą, kurią užima arba turėtų užimti bibliotekos. Thomas (2006) pristato elektroninę leidybą, kurią kuruoja Kornelio universiteto bibliotekos inovatyvios leidybos centras (angl. Library's Center for Innovative Publishing). Šis centras – tai lyg mokslinės leidybos paramos struktūra, kuri suteikia atvirosios prieigos talpyklą (arXiv), interneto serverių paslaugas bei turinio valdymo įrankius (DPubS) tam, kad ir *kitos institucijos (bibliotekos, mokslinės draugijos, spaustuvės) įsitrauktų į panašias veiklas ir taip būtų didinama mokslo sklaida bei mažinamos prieigos kliūtys* (Thomas, 2006, p. 563).

Xia (2009) daugiau dėmesio skiria mokslinių žurnalų leidybai, kuri turėtų būti orientuota ne į atskirų disciplinų, bet daugiau į institucijos mastą. Teigiama, kad naujasis mokslinės komunikacijos modelis gali suteikti daugiau privalumų negu tradicinis leidybos modelis: *tai atvira prieiga skaitytojams (per bibliotekos interneto svetainę), nebrangus serverių išlaikymas (nors bibliotekos ir turi mokėti už serverių paslaugas) ir patogus valdymas (biblioteka – partnerė toje pačioje institucijoje)* (Xia, 2009, p. 373). Harboe-Ree (2007) aptaria Australijos mokslinių bibliotekų patirtį perimant leidėjos vaidmenį, kuris tampa vis platesnis, išeinantis už universiteto ribų. Teigiama, kad *tai yra galimybė imtis ieškoti naujų būdų naudotis naujosiomis technologijomis, permąstyti intelektinės nuosavybės praktiką ir politiką ar*

apibrėžti akademinės bibliotekos vaidmenį gana radikaliai kitaip (Harboe-Ree, 2007, p. 23). Iš šių publikacijų aiškiai matyti, jog ieškoma, kaip „ištrūkti“ iš tradicinių vaidmenų ir pasiūlyti akademinėms bendruomenėms naujus vaidmenis arba naujas jų formas. Vadinasi, arba tradiciniai vaidmenys nebeatitinka vis naujai keliamų lūkesčių, arba bibliotekos pačios aktyviai imasi tuos lūkesčius formuoti.

Parkas ir Shimas (2011) akademinės bibliotekos leidybos paslaugas tyrė pagal keturias pagrindines mokslinės komunikacijos funkcijas: registravimo, archyvavimo, sertifikavimo bei žinojimo (angl. awareness). Išsiaiškinta, kad pagal šias funkcijas JAV bibliotekos teikia atitinkamas paslaugas ir laiko savo leidybos paslaugas mokslinės komunikacijos dalimi: registravimo funkciją atspindėjo leidybos, intelektinės nuosavybės ir licencijavimo paslaugos; archyvavimas išryškėjo skaitmeninimo ir talpyklų paslaugose; sertifikavimo funkciją atliko ekspertų vertinimo, autorių teisių konsultacijų bei pagalbos tyrimams paslaugos, o žinojimą atspindėjo žinių dalijimosi platformos, paieškos pagalbos paslaugos. Pasak autorių, *bibliotekos turėtų nuolat taikyti savo leidybos paslaugas įvairioms vartotojų grupėms* (Park, Shim, 2011, p. 80). Galima daryti išvadą, jog biblioteka leidybos bei mokslinės komunikacijos srityse siekia užimti eksperto ir specialisto poziciją, o ne tik tarpininko ir padėjėjo. Toks būdas leistų įteisinti bibliotekos ekspertines žinias ir institucionalizuoti šį vaidmenį.

2.2.1.4. Biblioteka kaip mokslinių duomenų saugotoja ir skleidėja

Pakankamai nauja akademinė bibliotekų niša mokslinės komunikacijos procese – mokslinių duomenų saugojimas ir sklaida – vis dažniau traktuojama kaip neatsiejama ateities bibliotekos vaidmens sudėtinė dalis ir nauja institucinių ar teminių talpyklų rūšis. Moksliniais duomenimis dažniausiai laikoma įvairi ne tekstinė medžiaga, statistinių ar skaitinių duomenų rinkiniai,

taip pat garso, vaizdo, specialūs duomenys (genomai, cheminiai junginiai, biologinės sudėtinės medžiagos) ir kita (Nicholson, Bennett, 2011).

Šalia publikuotų mokslinių tyrimų rezultatų sklaidos, kuria bibliotekos sėkmingai užsiima jau dešimtmečius, teigiama, jog norint propaguoti „atvirąjį mokslą“ (angl. open science), bibliotekai būtina imtis ir mokslinių duomenų ilgalaikio saugojimo bei prieigos veiksmų. Ogburn (2010) teigimu, bibliotekos turi remti kibernetinę infrastruktūrą, mokydamos akademinę bendruomenę duomenų saugojimo praktikos, gindamos jų teises ir veiklą, taip skatindamos atvirojo mokslo plėtrą ir tvarumą. Neabejojama, kad šiam vaidmeniui prireiks įvairių bendradarbiavimo iniciatyvų, naujų – žinių vadybininko – pareigybių bibliotekose, dabartinių gebėjimų plėtros ir, pasak Ogburn, *prisiimti naują atsakomybę, tikėtina, be papildomo finansavimo* (Ogburn, 2010, p. 244). Matyti, jog šis naujas vaidmuo stipriai susijęs su profesionalizacija – naujų pareigų kūrimu ir jų įtvirtinimu tam tikroje profesijoje ar aplinkoje.

MacDonaldas ir Martinez-Uribe (2010), kaip pavyzdį pateikdami Edinburgo ir Oksfordo universitetų duomenų talpyklų iniciatyvas, taip pat akcentuoja, kad duomenų talpyklos sėkmei reikia ne tik *plėtoti techninę infrastruktūrą, bet ir daug kitų institucinių paslaugų* (MacDonald, Martinez-Uribe, 2010, p. 14). Dėl šių talpyklų įrengimo būtina suderinti daugelio veikėjų pastangas: akademikų, informacinių technologijų taikymo centrų, bibliotekų ir kt.

Be duomenų išsaugojimo, svarbu yra ir suteikti atvirą prieigą, užtikrinančią duomenų sklaidą tarp akademinių bendruomenių. Nicholsono ir Bennetto atliktas disertacijų turinio analizės tyrimas buvo skirtas išsiaiškinti, ar yra prieinamas jose naudotų duomenų masyvas ir ar yra galimybė tuos duomenis iš naujo panaudoti kitiems tyrimams. Pasak autorių, duomenų sklaida ir dalijimasis (angl. data sharing) pastaruoju metu vis svarbesni, nes mokslininkai vykdo įvairius finansuojamus projektus, kurių sąlygos dažnai reikalauja saugoti duomenis ir juos laikyti atvirai prieinamus (Nicholson, Bennett, 2011). Šiame procese bibliotekoms *įžvelgiama galimybė populiarinti ir suvienodinti duomenų dalijimosi įpročius, galbūt koordinuojant duomenų*

valdymo gaires ar tarnaujant kaip tarpininkui tarp tyrėjų ir institucinių talpyklų <...> (Nicholson, Bennett, 2011, p. 513).

Iš to matyti, kad biblioteka siūlo savo kaip tarpininkės paslaugas ir ekspertines žinias, taip ieškodama būdų legitimuoti naują vaidmenį. Aktyviai dalyvaudama mokslinės komunikacijos procese, biblioteka prisiima vis daugiau pareigų ir atsakomybės, nors aptarti tyrimai konkrečių lūkesčių iš išorinės aplinkos veikėjų nefiksuoja. Pastaraisiais metais didžiausias dėmesys krypta į bibliotekos kaip leidėjos ir kaip mokslinių duomenų saugotojos bei skleidėjos vaidmenis. Šiose srityse biblioteka užima lyderio poziciją, tačiau viena negali sėkmingai susitvarkyti su sudėtingu mokslinės komunikacijos mechanizmu. Dėl to išreiškiamas bendradarbiavimo ir sutarimo tarp įvairių akademinės bendruomenės veikėjų poreikis.

2.2.2. Universiteto administracijos požiūris į akademinės bibliotekos vaidmenį

Vis dėlto nedaug mokslinėje literatūroje yra atsižvelgiama į akademinės bendruomenės narius ir jų požiūrį į bibliotekos vaidmenį. Mažai dėmesio skiriama universiteto administracijos, kaip svarbaus bibliotekos institucinės aplinkos veikėjo, požiūriui. Kone vienintelis naujesnis tyrimas, įtraukiantis ir šį universiteto valdymo padalinį, buvo atliktas JAV 2010 m., siekiant išsiaiškinti, kaip administracija vertina bibliotekas ir kokią ateitį joms prognozuoja. Apklausoje remtasi provokuojančiais teiginiais apie bibliotekų ateitį. Paaiškėjo, kad apskritai respondentai linkę sutikti, jog *bibliotekos vaidmuo buvo svarbus stiprinant akademinę bendruomenę, remiant studentų ir mokslininkų tyrimus ir suteikiant mokymosi vietas* (Fister, 2010, p. 26). Tačiau respondentai pasirodė mažiau įsitikinę, jog bibliotekos būtų itin svarbios *padedant gauti paramą mokslinių tyrimų dotacijoms, siūlant paslaugas ir kultūrinius renginius vietos bendruomenėms arba pritraukiant rėmėjus* (Fister, 2010, p. 26). Aiškiai matyti, kad administracijai artimesnės tradicinės bibliotekos funkcijos – pagalba mokymuisi ir tyrimams, nes jos per ilgą laiką

tapo savaime suprantamomis ir tvirtai įsitvirtino veikėjų sąmonėje. O nauji vaidmenys (bendradarbiavimas dėl rėmėjų ir kultūrinių renginių sklaida) nėra tokie įprasti ir gali būti, jog jiems trūksta legitimumo. Administracijos požiūris į biblioteką yra itin svarbus bibliotekai rengiant strateginius planus ir bendradarbiaujant su akademinė bendruomene. Tai patvirtina ir respondentų teiginys, kad bibliotekų direktoriai *turėtų tvirčiau kovoti už savo bibliotekas, būtų pasirengę pateikti įrodymus dėl norimo finansavimo* (Fister, 2010, p. 26).

2007 m. taip pat buvo atliktas tyrimas, norint išsiaiškinti įvairių JAV koledžų bei universitetų administracijos vadovų požiūrį į jų institucijos biblioteką: ko yra tikimasi iš bibliotekos ir bibliotekininkų bei kaip vertinamas bibliotekos finansavimas (Estabrook, 2007). Paaiškėjo, kad institucijų prorektorai bei administracijos vadovai nori gerų bibliotekų – jie sieja kokybišką biblioteką su akreditacijos, akademinės sėkmės sąvokomis bei akademinės bendruomenės pasitenkinimu. Taip pat norima, kad biblioteka būtų pagrindinė akademinės bendruomenės dalis. Pasak vieno iš respondentų, *biblioteka turi būti dinamiška, visada einanti dešimt žingsnių priekyje, tai yra geriausias būdas palaikyti iniciatyvumą* (Estabrook, 2007, p. 2).

Universiteto administracija yra viena iš svarbiausių bibliotekos politinių ir ekonominių grandžių, dėl to jos požiūris į biblioteką itin reikšmingas. Minėti tyrimai parodė, jog bibliotekai administracija skiria svarbią vietą universiteto struktūroje, o tai labai svarbu siekiant įrodyti savo vertę ir užsitikrinti tinkamą finansinę paramą.

2.2.3. Universiteto mokslininkų požiūris į akademinės bibliotekos vaidmenį

Šiek tiek daugiau tyrimų skirta išsiaiškinti universitetų mokslininkų ir dėstytojų požiūrį į bibliotekų teikiamų paslaugų naudingumą. Dažniausiai tiriama, kaip keičiasi naudojimasis bibliotekos paslaugomis įsigalint interneto prieigai.

Kutstauno universiteto mokslininkų tikslinės grupės tyrimas (Weber, Flatley, 2006) parodė, kad jų požiūriu, biblioteka atitinka studentų, tačiau ne mokslininkų informacinius poreikius. Tyrimu siekiama išsiaiškinti, ar biblioteka yra naudinga, kodėl ar kodėl nenaudinga, kur mokslininkai kreipiasi dėl savo profesinių informacijos poreikių ir kokį vaidmenį jie skiria bibliotekai akademinėje aplinkoje interneto laikais. Nors šie klausimai turėjo padėti išsiaiškinti bibliotekos paslaugų naudą, tačiau buvo atsisakyta kaip „paslaugą“ traktuoti knygų, periodinių leidinių ir kitų dokumentų įsigijimą, tuo apribojant tyrimo rezultatus. Mokslininkai tyrime išskyrė pagrindinius bibliotekos vaidmenis, kuriuos laiko reikšmingiausiais: tai biblioteka kaip vieta, biblioteka kaip informacinių gebėjimų ugdytoja ir tradicinių informacijos išteklių talpykla (Weber, Flatley, 2006).

Ispanijos tikslijų, gamtos bei sveikatos mokslų mokslininkų naudojimosi bibliotekos paslaugomis tyrimas (Pinto, 2010) išryškino prieštaringas išvadas. Viena vertus, mokslininkai ypač domisi elektroninių žurnalų ir kitų dokumentų kolekcijos didėjimu ir daugelio leidinių skaitmeninimu, suteikiančiu didesnę prieigos galimybę, taip pat svarbiomis laikomos informacija ir bibliografinės nuorodos, susijusios su mokslininkų tyrimais. Kita vertus, mažai susidomėjimo sulaukė *informacijos ieškos gebėjimų lavinimas (informacinis raštingumas) ar informacija, susijusi su kitomis tyrimų grupėmis, projektais ar konferencijomis mokslininkų tyrimų srityje* (Pinto, 2010, p. 223). Kaip ir universiteto administracija, taip ir mokslininkai linkę palankiau pripažinti tradiciškesnius bibliotekos vaidmenis ir įtariau vertina, jų nuomone, netipiškus bibliotekos vaidmenis.

Panašų tyrimą atliko Hemingeris ir kt. (2007), nagrinėję Šiaurės Karolinos universiteto medicinos srities mokslininkų informacinės elgsenos pokytį, nulemtą elektroninės informacijos ir komunikacijos plėtros. Nustatyta, kad žymiai padažnėjo naudojimas elektroniniais ir interneto ištekliais ir labai sumažėjo fizinių apsilankymų bibliotekoje skaičius. Genoni, Merrick ir Willson (2006) priėjo prie tos pačios išvados, kad mokslininkai daugiau naudojami bibliotekos paslaugomis nuo interneto ir elektroninių bibliotekos

paslaugų atsiradimo. Dėl to siūloma bibliotekoms imtis naujo vaidmens – visaverčio mokslinės bendruomenės partnerio ir nario, kuris remia ir stiprina tyrimus teikdamas e. tyrimų raštingumo mokymus: kaip sukurti asmenines interneto svetaines, plėtoti ir prižiūrėti talpyklas, valdyti vis augančią pilkosios literatūros (angl. grey literature) masę ir kt. (Genoni, Merrick, Willson, 2006). Šiuo atveju aiškiai matyti, kaip pasikeitus naudojimosi biblioteka įpročiams stengiamasi konstruoti ir naują vaidmens formą ir taip atitikti įvairių vartotojų grupių lūkesčius.

Lage, Losoff ir Manessas (2011) tyrė Baulderio universiteto Kolorado valstijoje mokslininkų imlumą (angl. receptivity) duomenų saugojimui kaip galimai bibliotekos paslaugai. Imlumas straipsnyje suprantamas kaip asmenų sugebėjimas greitai suprasti ir priimti naujas idėjas, sumanymus. Autoriai atliko originalų tyrimą, kurio metu apklausti 26 mokslininkai ir suformuoti 8 fiktyvūs asmenybės tipai (angl. persona), atspindintys susumuotus respondentų požymius ir savybes. Šie nustatyti tipai, ar personažai, gali būti naudojami siekiant strateginio bendradarbiavimo su suinteresuotomis akademinės bendruomenės grupėmis, kartu kuriant mokslinių duomenų valdymo iniciatyvas. Iš tyrimo paaiškėjo, kad daugelis respondentų domisi bibliotekos vaidmeniu duomenų saugojimo srityje, *jei tie duomenys būtų lengvai prieinami ir jei mokslininkai galėtų patys kontroliuoti, kam suteikti prieigą prie duomenų. Nesudėtingas tokios talpyklos naudojimas buvo dažniausiai minimas respondentų reikalavimas* (Lage, Losoff, Maness, 2011, p. 922). Taigi mokslininkai kelia tam tikrus reikalavimus, kuriuos jau galima traktuoti kaip lūkesčius ir spaudimą bibliotekai imtis konkretaus vaidmens (šiuo atveju – duomenų saugotojos).

Vis dėlto matyti, kad bendros akademinės bendruomenės – mokslininkų ir dėstytojų – nuomonės dėl bibliotekos vaidmens nėra. Vieni tyrimai atskleidė, kad šios grupės požiūris į biblioteką yra tradicinis – labiau kaip į prieigos, informacijos ir šaltinių tiekėją, o ne kaip mokytoją, instruktorę ar edukatorę. Kiti tyrimai parodo, jog akademinę biblioteką norima matyti ir pastaruosiuose vaidmenyse. Ši sudėtinga išorinė aplinka gali sukelti vaidmenų konfliktus,

kuriuos spręsti akademinė biblioteka pajėgi tik bendradarbiaudama su pagrindinėmis vartotojų grupėmis ir nuolat tirdama jų lūkesčius.

2.3. Apibendrinimas

Šiame darbe vaidmuo suprantamas kaip tam tikras socialinis darinys, kuris reprezentuoja institucinę tvarką ir ją palaiko. Vaidmuo įmanomas tik tuomet, jei egzistuoja bent keli veikėjai, sąveikaujantys tarpusavyje. Akademių bibliotekų vaidmenį galima traktuoti tiek kaip normatyvinių lūkesčių, kuriuos turi išorinės aplinkos veikėjai, pildymą (pagal normatyvinę institucijų atramą), tiek kaip daugeliui priimtina scenarijų, pagal kurią veikėjai tipiškai elgiasi (pagal kultūrinę-kognityvinę institucijų atramą). Pirmuoju atveju veikėjai elgsis pagal nustatytas taisykles ir vadovausis tinkamumo logika, o antruoju atveju veikėjus elgtis vienaip ar kitaip skatins bendri įsitikinimai ir pažintinės schemas. Dėl skirtingų įvairių išorinių veikėjų lūkesčių arba dėl nevienodo vaidmens interpretavimo gali kilti vaidmenų konfliktai. Taip pat reikia pabrėžti, kad vaidmenys dažnai būna aktyviai konstruojami naudojant savęs kaip veikėjo kategorizavimą ar klasifikavimą ir atitinkamai pagal tai modeliuojant savo elgesį.

Užsienio šalių mokslininkų tyrimų, skirtų analizuoti ir aptarti akademių bibliotekų vaidmenis, apžvalgos struktūra leidžia išvelgti tam tikrą vaidmenų konfliktą. Atskirai aptarus bibliotekos atstovų, universitetų administracijos ir mokslininkų požiūrio taškus į akademinės bibliotekos vaidmenį, išryškėjo tam tikri skirtumai. Jie atspindi galimą pagrindinių veikėjų nesusikalbėjimą ir lūkesčių neišsiaiškinimą, taip pat tai galėtų būti ir skirtingų institucinių aplinkų įtakos pasekmė. Šioje dalyje atskirai nebuvo aptariami tyrimai, nagrinėję studentų pozicijas. Nors tokių tyrimų atliekama gana daug, tačiau jie labiau skirti įvertinti bibliotekos paslaugas, o ne požiūrį į bibliotekos vaidmenis. Dėl šios priežasties studentus įtraukę tyrimai aptariami 2.2.1.2. poskyryje apie biblioteką kaip akademių projektų partnerę (pavyzdžiui, Gu, 2010; Wilson, McCarthy, 2010).

Akademinės bibliotekos vis dažniau ir stipriau susiduria su įvairaus pobūdžio spaudimu. Kadangi jos nėra savarankiškos organizacijos, didelę įtaką joms daro motininė organizacija. Ji dažniausiai nurodo akademinės bibliotekos kaip padalinio atskaitomybės formą, priklausomumo lygį, strateginę ir struktūrinę vietą. Akademinės bibliotekos misija ir tikslai turi lygiuotis į motininės organizacijos tikslus. Šie, palyginti su privataus sektoriaus organizacijomis, yra daug sudėtingesni. Matyti, kad bibliotekos nuolat siekia būti tinkamomis ir reikalingos savo akademinėi bendruomenei. Šis siekis turėtų skatinti biblioteką megzti dialogą su svarbiausiais išoriniais veikėjais, tačiau dažniau pastebima, kad biblioteka savarankiškai imasi formuoti savo vaidmenį.

Kitas įtakos srautas kyla bibliotekos išorės aplinkoje už motininės organizacijos ribų: tai sparti informacinių technologijų ir visuomenės skaitymo įpročių kaita, skaitmeninės leidybos populiarėjimas, naujų vadybos praktikų taikymas organizacijose ir t. t. Šie išoriniai veiksniai verčia keisti akademinės bibliotekos darbo praktikas ir vadybos metodus. Vis dažniau linksniuojami bibliotekoms privalomais tampantys strateginiai planai, o jų vadovams – būtinybė tvirčiau kovoti dėl bibliotekos matomumo ir finansinės paramos.

Toks spaudimas, kylantis iš skirtingų krypčių, veda daugialypio akademinės bibliotekos vaidmens formavimo link: viena vertus, biblioteka nepaliauja asistuoti motininės organizacijos nariams ir padėti vykdyti viršesniųjų nustatytas misijas, kita vertus, biblioteka žvelgia plačiau ir renkasi aktyvaus lyderio ir novatoriaus kelią.

Akademinių bibliotekų vaidmens tyrimų apžvalgoje apibendrinti šie pagrindiniai vaidmenys, kuriuos išskiria įvairūs mokslininkai: biblioteka kaip strateginė partnerė ir bendrų akademinių projektų dalyvė; biblioteka kaip mokslinės komunikacijos proceso lyderė, leidėja bei mokslinių duomenų saugotoja.

Akademinių bibliotekų vaidmens tyrimų apžvalga suponuoja šias pagrindines vaidmenų konstravimo prielaidas:

- Akademinės bibliotekos vaidmenys yra daugialypiai, nes biblioteką veikia stiprūs išorinės institucinės aplinkos veikėjai, kurie turi įvairius ir dažnai skirtingus lūkesčius.
- Akademinė biblioteka siekia legitimumo, kaip teisėto pagrindo savo veiklai ir naujiems vaidmenims, pati aktyviai konstruodama savo vaidmenį ir dažnai neatsižvelgdama į legitimuojančių veikėjų lūkesčius.
- Akademinė biblioteka vis labiau krypsta nuo tradicinių link naujų vaidmenų ar jų formų, tačiau atsisakyti tradicinių vaidmenų sudėtinga, nes jie laikomi savaime suprantamais ir yra įsitvirtinę išorinių veikėjų sąmonėje. Dėl to akademinė biblioteka pati bando formuoti išorinių veikėjų lūkesčius ir taip institucionalizuoti naujus vaidmenis.
- Vienas iš būdų, kaip akademinė biblioteka konstruoja savo vaidmenis – tai naujų pareigybių kūrimas, leidžiantis įteisinti ekspertines žinias ir plėsti profesijos ribas. Kai prisiimamos naujos pareigos ir atsakomybė, vaidmeniui suteikiamas tvirtas institucionalizuotas pagrindas, kuris ilgainiui gali tapti savaime suprantamas ir nekvestionuojamas.

3. LIETUVOS AKADEMINIŲ BIBLIOTEKŲ VAIDMENŲ KONSTRAVIMAS: TYRIMAS

3.1. Tyrimo metodologija

Šiame skyriuje detaliai aprašoma atlikto tyrimo metodologija: iškeliami tyrimo tikslas ir uždaviniai, nurodomos metodologinės pozicijos, trumpai aprašomi tyrime naudoti metodai ir duomenų analizės įrankiai, išdėstoma duomenų rinkimo ir jų analizės eiga, pagrindžiami tam tikri tyrimo imties sprendimai. Kadangi tyrime naudojamas Lietuvos bibliotekininkystės ir informacijos moksluose gana retas diskurso analizės metodas, siekiama smulkiau supažindinti su šioje srityje atliktais tyrimais ir parodyti diskurso analizės įrankio galimybes.

Tyrimo objektas – Lietuvos akademinių bibliotekų vaidmenys.

Tyrimo tikslas – ištyrinėti, kaip konstruojami Lietuvos akademinių bibliotekų vaidmenys ir kokią įtaką šiam procesui daro analizės metu nustatyti išorinės aplinkos veiksniai bei pagrindiniai veikėjai.

Pagrindiniai uždaviniai:

1. Nustatyti, kaip pozicionuojamos ir apibrėžiamos akademinės bibliotekos analizuojamuose tekstuose.
2. Išnagrinėti, kokie išorinės aplinkos veiksniai ir kokią diskursyvią įtaką daro akademinių bibliotekų veikloms.
3. Iširti išorinės aplinkos veikėjų ryšius su akademinių bibliotekų veiklomis ir jų intensyvumo lygį.
4. Išskirti svarbiausius diskursus analizuojamuose tekstuose ir apibendrinti jų įtakos pobūdį akademinių bibliotekų vaidmenų konstravimui.

Tyrimo metodologinės pozicijos

Šiame tyrime laikomasi postruktūralistinio požiūrio į kalbą – diskursas traktuojamas kaip tam tikra socialiai sukonstruota reikšmių sistema (Jørgensen,

Phillips, 2002), o kalba yra dalis socialinės realybės, dėl to pokyčiai diskursuose reiškia ir pokyčius realiame pasaulyje ir atvirkščiai. Poststruktūralistinėje kalbos sampratoje itin svarbus yra kritinis požiūris į laikomas savaime suprantamomis žinias, jas siekiama kvestionuoti, taip pat daroma atsitiktinumo prielaida, kad socialinio pasaulio veikėjus ir kuriamus diskursus veikia istorinės bei kultūrinės aplinkybės, t. y. *pasaulėžiūros ir tapatybės bėgant laikui gali kisti* (Jørgensen, Phillips, 2002, p. 5). Dėl to konstruojamos ženklų struktūros yra nepastovios ir nuolat kintančios – joms įtaką daro skirtingi diskursai, kurie siekia įtvirtinti savo reikšmes.

Ankstesni bibliotekininkystės ir informacijos mokslų tyrimai, pritaikę diskurso analizę

Diskurso analizė nėra naujas metodas bibliotekininkystės ir informacijos moksluose, jis plačiai naudojamas viešųjų bei akademinų bibliotekų tyrimuose, taip pat įvairių kino filmų analizėms ir pan.

Pavyzdžiui, Detmeringas (2010) nagrinėjo politines informacinio raštingumo dimensijas šiuolaikiniuose kino filmuose. Tancheva (2005) taip pat analizavo kino filmus, formuluodama juose pateikiamą semiotinį bibliotekos vaizdą. Kerslake ir O'Brien (1999) klasikinio kino filmo scenarijų siejo su vaizdo kompozicijomis ir tyrinėjo pateikiamas informacijos laisvės bei cenzūros, moteriškumo, emocionalumo ir mokslinio racionalumo bei kitas tematinės priešpriešas per pagrindinės veikėjos – bibliotekininkės – elgesį ir portretą.

Blackas ir Crannas (2002), naudodami autobiografinio dienoraščio metodą, siekė iširti visuomenės požiūrį į viešųjų bibliotekų teikiamas paslaugas, jų statusą ir socialinę reikšmę. Duomenys buvo analizuojami pagal diskurso analizės principus. Gazo (2011) tyrė Kvebeko miesto tarybos narių požiūrį į jų kuruojamų viešųjų bibliotekų misijas ir palygino duomenis su tikrosiomis šių bibliotekų praktikomis ir veikla. Heokas ir Luytas (2010) nagrinėjo, kokią reikšmę interneto prieigai Singapūro viešosiose bibliotekose suteikia skirtingos visuomenės grupės: valdžios atstovai, bibliotekininkai ir

virtotojai. Hedemark, Hedman ir Sundinas (2005), remdamiesi Laclau ir Mouffe diskurso teorijomis, nagrinėjo Švedijos bibliotekininkystės žurnaluose pateikiamus viešųjų bibliotekų vartotojų diskursus. Andersen ir Skouvig (2006) pagal Foucault ir Habermaso teorijas nagrinėjo žinių organizavimo koncepciją Danijos viešosiose bibliotekose.

Akademinių bibliotekų srityje Westbrook (2007), taikydama mandagumo teoriją, nagrinėjo bibliotekininkų ir vartotojų pokalbių virtualioje erdvėje formalumo lygį ir jo kismą. O'Connor (2009) tyrė informacinio raštingumo diskursus istoriniame kontekste. Sundinas (2008) analizavo virtualių informacinio raštingumo instrukcijų lingvistines ypatybes, kurios nurodo skirtingus akademinių bibliotekų požiūrius į informacijos paiešką. Day'us (1998) nagrinėjo akademinių bibliotekų transformacijų ir organizacinių pokyčių diskursus profesinėje literatūroje.

Lemke (1999) tyrinėjo universiteto bibliotekos interneto svetainę kaip vieną iš organizacinio pokyčio veiksmų. Pagal Bakhtino ir Halliday'aus teorines gaires didžiausias dėmesys buvo skiriamas įvairių balsų ir intertekstualumo nagrinėjimui. Tuominenas (1997) analizavo, kaip tekstuose konstruojamos vartotojo ir bibliotekininko tapatybės ir kaip išryškėja nelygė šiuose galios santykiuose. Thomas (2001) tyrė semiotinius bibliotekas ir skaitymą reklamuojančių plakatų aspektus. Haider ir Bawdenas (2007) analizavo profesiniuose bibliotekininkystės žurnaluose konstruojamą informacijos trūkumo, skurdo koncepciją. Jacobsas (2001), naudodamas diskurso analizę, tyrė informacinių technologijų įtaką mokslinės komunikacijos procesams.

Teorinį pagrindą diskurso analizei bibliotekininkystės ir informacijos moksluose suformulavo Talja, Tuominenas ir Savolainen (2004), kurie aiškino konstruktyvizmo, kolektyvizmo ir konstrukcionizmo sąvokų vartojimą informacijos moksluose, ypatingą vietą skirdami tam, kaip šiose kryptyse traktuojama kalba ir diskurso analizė. Buschmanas (2007) kritiškai aptarė Foucault išplėtotų temų (tokių kaip diskurso tvarka, galia, žinojimas, genealogija ir pan.) naudojimą bibliotekininkystės ir informacijos mokslų

tyrimuose. Radfordas ir Radford (2001; 2005) aptarė struktūralizmo ir poststruktūralizmo teorinių krypčių bei jų atstovų de Saussure'o ir Foucault teiginių taikymą ir aktualumą bibliotekininkystės ir informacijos moksluose, taip pat bibliotekų baimės diskursus populiariojoje kultūroje. Radfordas (1992; 2003) daugiausia nagrinėjo bibliotekininkystės ir informacijos mokslų problemas remdamasis Foucault diskurso teorija. Forresteris, Ramsdenas ir Reasonas (1997) svarstė diskurso analizės ir pokalbių analizės metodų privalumus bei trūkumus bibliotekininkystės ir informacijos mokslų tyrimuose. Diskurso analizės panaudojimo galimybes šiuose moksluose aptarė ir Frohmannas (1992; 1994; 2001 ir kt.), taip pat Talja (1999; 2000). Buddas (2001) rašė apie diskursyvių praktikų ideologinę prigimtį, iliustruodamas kai kuriais bibliotekų srities pavyzdžiais, Buddas ir Raberis (1996) nagrinėjo diskurso analizės taikymo galimybes informacijos tyrimams. Bibliotekininkystės ir informacijos mokslams vertingas teorijas aptarė Olssonas (2010), pristatydamas pagrindines Foucault koncepcijas, Deodato (2010), nurodydamas Derrida kalbos dekonstrukcijos teorines gaires, ir Solomonas (2010), aptardamas de Saussure'o idėjas.

Nors matyti, kad diskurso analizė apima įvairiapusių tyrimų lauką, tačiau Lietuvos bibliotekininkystės srityje šis metodas vis dar nėra taikomas.

Tyrimo metodai

Šiame darbe duomenims rinkti naudojama dokumentų analizė, o duomenų analizės metodu pasirinkta diskurso analizė.

Dokumentų analizė šiame darbe yra kokybinis metodas, kurio metu nagrinėjami viešai prieinami oficialūs organizacijų dokumentai. Pagal Kardelį, oficialūs dokumentai – *tai tarnybinio pobūdžio dokumentai, t. y. tie, kurie buvo surinkti, parengti ir patvirtinti valstybinių ar visuomeninių organizacijų* (Kardelis, 2005, p. 225). Šie dokumentai pasirinkti dėl to, kad atspindi Lietuvos valstybinių universitetų ir jų bibliotekų veiklą, viešai reiškiamą poziciją dėl strategijos, struktūros ir vaidmenų. Tai yra normatyvinio ir reguliuojamojo pobūdžio dokumentai, pasižymintys tam tikra kalbos vartojimo

praktika. Pasak Fairclough'o, įvairūs tekstai, kurie visų pirma skirti informuoti, *šiandien kartu ir reklamuoja* (Fairclough, 2005, p. 113). Tokiu būdu oficialūs dokumentai šalia informavimo atlieka ir atstovavimo, propagavimo, įvaizdžio konstravimo funkcijas.

Diskurso analizė šiame darbe pasirinkta kaip oficialių dokumentų analizavimo įrankis. Tyrimo tikslui įgyvendinti pasirinkta Laclau ir Mouffe siūloma diskurso teorija (pagal Jørgensen ir Phillips, 2002; Torfingas (1999) vadina tai diskurso teorine analitika). Šie mokslininkai nepateikia konkretaus metodologinio pagrindo diskursų tyrinėjimams, dėl to tyrimo analizės technika ir žingsniai sudaryti remiantis pagrindinėmis teorinėmis koncepcijomis bei Jørgensen ir Phillips (2002) išvalgomis ir siūlymais, taip pat Hedemark, Hedman ir Sundino (2005) bibliotekų vartotojų diskurso tyrimo metodika.

Pagrindinės šios diskurso teorijos koncepcijos apima įvairias artikuliacines praktikas ir šių praktikų visumą, vadinamą diskursu. Taip pat svarbios šiam tyrimui yra mazginių taškų (angl. nodal points), elementų bei momentų, subjekto pozicijų, ekvivalencijos grandinių koncepcijos. Pagal Laclau ir Mouffe (2001), elementai yra tokie ženklai, kurie iki artikuliacinės praktikos nėra diskursyviai išreikšti. Artikuliacijos, arba tam tikro išreiškimo, metu tų elementų reikšmės yra užfiksuojamos ir įtvirtinamos per konkrečius ryšius su kitais ženklais, tokiu būdu elementai tampa momentais. Toks ryšių nustatymas tarp skirtingų elementų apriboja kitas galimas elementų reikšmes ir įtvirtina tam tikras pozicijas. Svarbu pabrėžti, kad šis reikšmių įtvirtinimas niekada nėra baigtinis, nes *reikšmių galimybės, kurias diskursas išstumia į diskursyvumo lauką, visada grasina destabilizuoti įtvirtintą reikšmę. Dėl to visi momentai lieka potencialiai polisemiški, o tai reiškia, kad momentai visada yra potencialūs elementai* (Jørgensen, Phillips, 2002, p. 29). Diskursyvumo laukas šiuo atveju yra galimų tam tikro ženklo reikšmių visuma, kuri neįtraukta į konkretų diskursą.

Šias teorines koncepcijas verta iliustruoti pavyzdžiais. Tyrime siekiama ištyrinėti akademinį bibliotekų vaidmenį. Vaidmenys yra elementai, kurie analizuojamuose tekstuose susiejami su tam tikrais veikėjais ir veiksniais ir

įgauna konkrečią reikšmę per tą ryšį. Jei universiteto mokslininkai tekstuose siejami su akademinų bibliotekų informacijos aprūpinimo ir informacinių technologijų plėtros aspektais, tai ši bibliotekos pozicija yra užfiksuojama, o kiti bibliotekos vaidmenys, tokie kaip, pavyzdžiui, informacinio raštingumo ugdymas ar pan., lieka diskursyvumo lauke kaip galima, tačiau neartikuluota reikšmė. Jei ši reikšmė bibliotekai bus priskirta ir aktualizuota kituose tekstuose, tai destabilizuos jau įtvirtintą reikšmę ir perstruktūruos ženklų ryšius.

Vaidmens ženklas gali būti traktuojamas kaip mazginis taškas, t. y. toks privilegijuotas ženklas, aplink kurį esantys kiti ženklai įgauna savo reikšmes per savo ryšį su šiuo mazginiu tašku. Vaidmens sąvoka plačiau nagrinėta antrojoje šio darbo dalyje, akademinės bibliotekos vaidmenį suprantant kaip tam tikrų veikėjų lūkesčių ir poreikių visumą bibliotekos veiklos ir paslaugų atžvilgiu. Šios trys dedamosios vaidmens dalys – veikėjai, jų lūkesčiai ir bibliotekos veikla/paslaugos – laikomi esminiais mazginiais taškais analizuojamuose tekstuose. Veikėjams galima priskirti visus kaip nors su akademinėmis bibliotekomis susijusius subjektus, kurie turi įtakos bibliotekų veiklai. Veiklą apibrėžiant paprasčiausiai kaip *veikimą* ar *darbą* (Dabartinės lietuvių kalbos..., 2000, p. 917), atspindima bibliotekos daromų veiksmų ir teikiamų paslaugų visuma. Bet kuri veiklos sritis nebūtinai yra bibliotekos paslauga, tai gali būti būtini veiksmai teikiamoms paslaugoms atlikti ar tobulinti. Pavyzdžiui, informacinių technologijų plėtra kaip veikla padeda atlikti informacijos aprūpinimo paslaugas ir pan.

Laikomasi pozicijos, kad vaidmenį įtvirtina šių taškų ryšiai: veikėjų ir veiksmų priskiriamos reikšmės bibliotekų veiklai, veikėjų lūkesčių fiksavimas dėl bibliotekų paslaugų. Analizuojant šiuos ryšius galima nubrėžti reikšmių, arba ekvivalencijos, grandinę (angl. chain of equivalency), kuri sumažina galimų subjekto pozicijų skaičių (Andersen, 2003). Ekvivalencijos grandinę Laclau ir Mouffe (2001) lygina su leksikologijoje tyrinėjamais paradigminiais žodžių santykiais. Šiuos žodžius, arba ženklus, jungia bent vienas bendras reikšmės požymis, jis *dažniausiai nekalbinis ir atitinka apibendrintą tikrovės*

dalykų požymį: bendrą tikrovės sferą, tą pačią žodžiais pavadintų pasaulio dalykų paskirtį, panašų dalykų ir visuomenės santykį (Jakaitienė, 2009, p. 72). Taigi, pavyzdžiui, ekvivalencijos grandinę gali sudaryti tam tikros akademinų bibliotekų paslaugos, kurios siejamos su konkrečiais veikėjais, arba veikėjai, kuriuos į vieną grupę jungia ryšio su biblioteka pobūdis (vidaus vartotojai ar išorės vartotojai ir pan.). Toks grupavimas gali padėti atskleisti vyraujančias, arba dominuojančias, reikšmių sistemas, identifikuoti egzistuojančius diskursus ir jų įtvirtinamas subjekto pozicijas.

Subjekto pozicija šiuo atveju žymi veikėjų priskyrimą tam tikroms pozicijoms, pagal kurias subjektai turi nustatytus lūkesčius dėl elgesio, kalbos ir kitų veiklų (Jørgensen, Phillips, 2002). Akademinę biblioteką traktuojant kaip subjektą, jos pozicijas konstruoja kiti veikėjai ir tam tikri diskursai. Tyrimo metu laikomasi nuostatos, kad būtent įvairios subjekto pozicijos, kurias formuoja analizuojamuose tekstuose nustatyti veiksniai ir veikėjai, yra akademinų bibliotekų vaidmenų pagrindas.

Tyrimo eiga ir imtis

Tyrimo metu pasirinkta analizuoti Lietuvos valstybinių universitetų oficialius dokumentus: viešai publikuojamus trimečius strateginius veiklos planus bei ilgalaikes plėtros strategijas, taip pat dalį universitetų metinių ataskaitų. Laikomasi nuostatos, jog šie dokumentai geriausiai atspindi akademinų bibliotekų strategines kryptis ir parodo, kaip kinta bibliotekų vaidmenys, kokie veiksniai bei veikėjai tam daro labiausiai pastebimą įtaką.

Pasirinkimas nagrinėti tik Lietuvos valstybinių universitetų dokumentus grindžiamas šiomis prielaidomis:

- Lietuvos nevalstybiniai universitetai, tikėtina, veikia ne tokioje stiprioje institucinėje aplinkoje kaip valstybiniai: skiriasi jų atskaitomybės, finansavimo ir kitos praktikos.
- Lietuvos valstybinės ir nevalstybinės kolegijos bei kitos neuniversitetinės aukštosios mokyklos labiau orientuotos į praktinį žinių taikymą bei edukacinę, o ne mokslinę, veiklą, dėl to šių

organizacijų bibliotekos dažniausiai labai mažai dalyvauja mokslinės komunikacijos procese.

- Kitos Lietuvos akademinės bibliotekos, tokios kaip Mokslų akademijos biblioteka, nėra priklausomos nuo motininių organizacijų, kurių bendruomenei turėtų tarnauti, dėl to skiriasi šių bibliotekų prigimtis ir autonomijos lygis.

Šiuo metu Lietuvoje iš viso veikia 14 valstybinių universitetų ir kiekviename iš jų yra įsteigta akademinė biblioteka. Duomenys tyrimui buvo renkami 2012 m. rudenį (rugsėjo–spalio mėnesiais). Visų pirma siekta išsiaiškinti, kokie oficialūs dokumentai yra svarbiausi Lietuvos akademių bibliotekų veiklai, kuriais iš jų akademinės bibliotekos labiausiai vadovaujasi. Šiuo klausimu tiesiogiai arba elektroniniu paštu konsultuotasi su akademių bibliotekų direktoriais. Buvo paminėti įvairūs tarptautiniai, nacionaliniai ir universiteto vidaus dokumentai, kurie turi įtakos tiek bibliotekų kasdienei veiklai, tiek jų strateginėms kryptims. Vienas iš šių dokumentų – universitetų strateginiai planai – buvo išryškintas kaip reikšmingas ir svarbus bibliotekų veiklos kryptis nurodantis dokumentas. Kiti akcentuoti dokumentai labiau susiję su tarptautiniu ar nacionaliniu aukštojo mokslo sistemos reglamentavimu, dėl to buvo daroma prielaida, jog akademių bibliotekų vaidmens konstravimui atskleisti tokie dokumentai nėra pakankami. Taip pat buvo minėti ir bibliotekų vidaus dokumentai, tokie kaip nuostatai, naudojimosi taisyklės, metinės ataskaitos ir pan. Šių dokumentų analizės atsisakyta, nes jie ne visada yra oficialūs ir viešai prienami, taip pat neatspindi bibliotekų motininės organizacijos strateginės plėtros kryptį. Taigi apsiribota analizuoti tik universitetų viešai prieinamus oficialiuosius dokumentus: strateginius planus bei metines ataskaitas. Pastarųjų dokumentų pasirinkimą nulėmė strateginių dokumentų analizės metu išryškėję tam tikri veiksmų bei veikėjų įtakos aspektai, kuriuos siekta patikrinti ir palyginti su metinių ataskaitų tekstuose fiksuojamais akademių bibliotekų vaidmenų konstravimo ypatumais.

Renkant duomenis Lietuvos valstybinių universitetų interneto svetainėse ir bibliotekose pastebėta, kad universitetų strateginiai dokumentai skiriasi savo trukme ir forma:

1. Ilgos trukmės (ilgalaikiai) strateginiai planai, plėtros ir veiklos planai, integruotos plėtros strategijos, raidos strategijos. Šie dokumentai yra laisvos formos, skiriasi savo apimtimi ir turiniu. Ilgalaikiai strateginiai dokumentai nubrėžia universitetų veiklos kryptis 5–12 metų į ateitį. Tokių ilgalaikių strateginių dokumentų surinkta 19, tačiau analizei naudojami 15, nes keturiuose iš jų universiteto biblioteka nėra minima, ji nefigūruoja jokiuose strateginiuose tiksluose, uždaviniuose ar esamos situacijos įvertinime. Kita vertus, bibliotekos nepaminėjimas ilgalaikiuose strateginiuose dokumentuose taip pat yra reikšmingas, nes parodo tam tikrą universiteto požiūrį į biblioteką: jei biblioteka neįtraukiama į strateginius ateities planus, ji nėra vertinama kaip lygiavertis partneris ar svarbus universiteto padalinys, jai nėra skiriamas prioritetas ir pan.

2. Trumpos trukmės (trumpalaikiai) strateginiai veiklos planai, kuriuos visi valstybiniai universitetai turi tvirtinti kaip asignavimų valdytojai ir yra atskaitingi Finansų ministerijai. Pagal Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimą Nr. 827 „Dėl strateginio planavimo metodikos patvirtinimo“ (LR Vyriausybės nutarimas..., 2010), tokius strateginius veiklos planus sudaro misija ir strateginiai pokyčiai, taip pat strateginių tikslų ir programų įgyvendinimas. Strateginio planavimo metodikoje pateikiamos strateginių planų formos, išsamiai aiškinama plano kūrimo tvarka, jo sudėtinės dalys: *Misijos ir strateginių pokyčių dalyje suformuluojama misija, numatomi veiklos prioritetai ir esminiai rodikliai, asignavimai prioritetams įgyvendinti, pagrindinės teisėkūros iniciatyvos ir veiklos efektyvumo didinimo kryptys, nurodomi strateginiai tikslai ir programos, asignavimai strateginiams tikslams ir programoms įgyvendinti, žmogiškieji ištekliai ir valdymo išlaidos <...> Strateginių tikslų ir programų įgyvendinimo dalyje trumpai pateikiamas veiklos kontekstas, aprašomi strateginiai tikslai, nurodomi efekto vertinimo kriterijai, ryšys su ilgos ir vidutinės trukmės planavimo dokumentuose*

nustatytais strateginiais tikslais ir vertinimo kriterijais, detalizuojamos strateginius tikslus įgyvendinančios programos, nurodomi jų asignavimai ir vertinimo kriterijai, pateikiama suvestinė informacija apie žmogiškuosius išteklius, investicijų projektus ir Vyriausybės programos nuostatų įgyvendinimą (LR Vyriausybės nutarimas..., 2010). Matyti, kad šie strateginiai veiklos planai yra standartizuoti, vienodos formos, dėl to universitetai iš dalies yra suvaržyti tam tikrų apribojimų ir negali strateginiuose veiklos planuose išsiplėsti, skirti daugiau vietos įvairių veiklų ar prioritetų aprašymams. Trumpalaikiai strateginiai veiklos planai taip pat yra normatyvinio pobūdžio, tačiau jiems įtaką daro ir reguliuojamųjų taisyklių spaudimas. Šis spaudimas yra legalus ir kyla iš pagrindinio reguliuojamosios institucinės atramos veikėjo – valstybės/valdžios institucijų.

Kadangi minėtame Vyriausybės nutarime reglamentuota, jog šie strateginiai veiklos planai turi būti tvirtinami ir skelbiami universitetų interneto svetainėse, jų surinkta daugiau nei ilgalaikių strateginių dokumentų, tačiau ne visi universitetai skelbia savo strateginius veiklos planus viešai. Iš viso surinktas 31 strateginis veiklos planas, iš jų analizei naudojami 28, nes trijuose taip pat nėra užsimenama apie biblioteką.

Lentelėje žemiau matyti, kaip pasiskirsto strateginiai dokumentai pagal universitetus. 2 priede pateikiamas visų nagrinėtų šaltinių sąrašas.

3 lentelė. Strateginių dokumentų, naudojamų analizei, pasiskirstymas pagal universitetus

Universitetai	Ilgalaikiai strateginiai dokumentai	Trumpalaikiai strateginiai veiklos planai
Aleksandro Stulginskio universitetas	1	4
Kauno technologijos universitetas	1	2
Klaipėdos universitetas	2	0
Lietuvos edukologijos universitetas	2	0
Lietuvos muzikos ir teatro akademija	0	3
Lietuvos sporto universitetas	3	0
Lietuvos sveikatos mokslų universitetas	1	1

Mykolo Romerio universitetas	1	0
Šiaulių universitetas	2	7
Vilniaus dailės akademija	1	1
Vilniaus Gedimino technikos universitetas	2	6
Vilniaus universitetas	1	3
Vytauto Didžiojo universitetas	2	4
Iš viso:	19	31

Reikia paminėti, kad Lietuvos karo akademijos biblioteka atsisakė dalyvauti tyrime dėl akademijos specifikos, dėl to iš viso analizuojama 13 Lietuvos valstybinių universitetų. Tyrimo metu siekiama ne lyginti atskirų universitetų strateginius dokumentus ir juose fiksuojamą bibliotekos vaidmenį, bet veikiau analizuoti bendrą visų analizuojamų dokumentų, nepriklausomai nuo universiteto, akademinės bibliotekos vaidmenų konstravimą ir šiam procesui įtaką darančius veiksnius bei veikėjus.

Metinių ataskaitų atranka buvo atliekama remiantis keliais kriterijais. Atskaitos tašku pasirinkti 2000 metai. Šis pasirinkimas grindžiamas tuo, kad 1999 m. pasirašyta Bolonijos deklaracija pradėjo stipriai keisti nacionalinę aukštojo mokslo sistemą ir *tapo politiniu veiksmu ir postūmiu Europos šalyse pradėti permainas siekiant susieti nacionalines aukštojo mokslo sistemas į bendrą Europos aukštojo mokslo erdvę* (Svarbiausi Bolonijos proceso..., 2008, p. 7). Į universitetų planuojamus pokyčius įtrauktos ir akademinės bibliotekos. Bibliotekų vaidmenų konstravimui taip pat įtakos turėjo apie 2000 m. prasidėjęs integralios bibliotekų sistemos ALEPH diegimas ir adaptavimas, elektroninių išteklių užuomazgos ir kiti daugiausia informacinių technologijų plėtros sąlygoti pokyčiai. Iš viso nuo 2000 m. surinkta 99 universitetų metinės ataskaitos. Atsižvelgus į metinių ataskaitų apimtį (nuo 100 puslapių ir daugiau) ir tai, kad jose gana nemažai vietos skiriama bibliotekų veiklai aprašyti, nuspręsta analizuoti tik 10 ataskaitų (t. y. apie 10 proc.). Siekiant išvengti subjektyvaus vertinimo, ataskaitos atrinktos pasinaudojus atsitiktinių skaičių generatoriumi (Random.org). Gautas atsitiktinių ataskaitų sąrašas

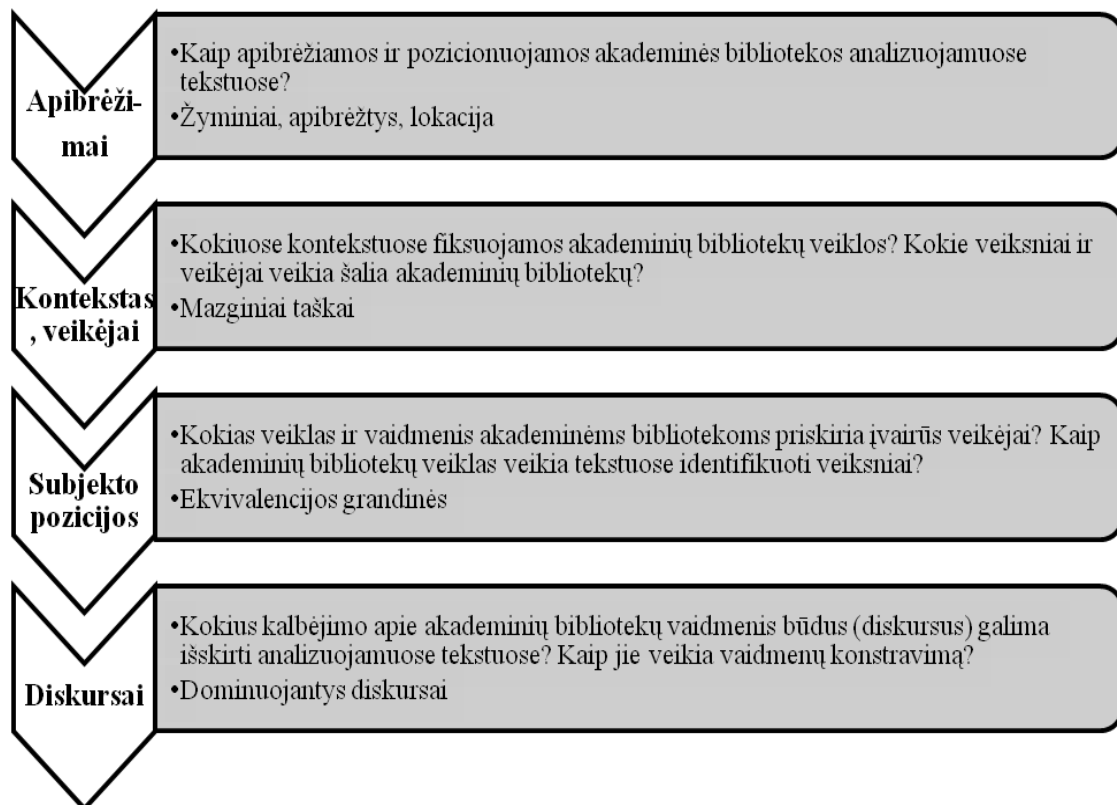
pakankamai atitiko įvairumo principą: ataskaitų metai svyravo tarp 2001 ir 2008 m., į sąrašą pateko 8 skirtingų universitetų ataskaitos:

1. Lietuvos kūno kultūros akademijos 2007 m. veiklos ataskaita;
2. Lietuvos žemės ūkio universiteto 2004 m. veiklos ataskaita;
3. Mykolo Romerio universiteto 2005 m. veiklos ataskaita;
4. Šiaulių universiteto 2008 m. veiklos ataskaita;
5. Vilniaus Gedimino technikos universiteto 2001 m. veiklos ataskaita;
6. Vilniaus pedagoginio universiteto 2009 m. veiklos ataskaita;
7. Vilniaus universiteto 2003 m. veiklos ataskaita;
8. Vilniaus universiteto 2005 m. veiklos ataskaita;
9. Vilniaus universiteto 2007 m. veiklos ataskaita;
10. Vytauto Didžiojo universiteto 2002 m. veiklos ataskaita.

Analizės schema

Žemiau pateikiama tekstų analizės schema (3 pav.) ir pagrindiniai klausimai, pagal kuriuos struktūruojamas tiriamosios darbo dalies tekstas. Pirmiausia siekiama trumpai aptarti bibliotekų vietą analizuojamuose tekstuose, taip pat nustatyti veiksnius bei veikėjus.

Remiantis jau aptartu diskurso analizės įrankiu išskiriamos šių veiksmių bei veikėjų artikuliuojamos bibliotekų kaip subjekto pozicijos, vizualizuojamas veikėjų ir bibliotekos veiklų ryšių tinklas. Jam parengti naudotasi socialinių tinklų braižymo programine įranga UCINET 6.232 bei vizualizacijos programa NETDRAW 2.089. Akademių bibliotekų veiklų ir joms įtaką darančių veikėjų ryšių matrica sudaryta remiantis ryšio buvimo/nebuvimo principu (atitinkamai 1 ir 0), taip pat siekta atspindėti ir ryšio stiprumą, kuris matricoje buvo žymimas skaičiumi, atitinkančiu tekstuose užfiksuoto ryšio dažnumą (pvz., IT plėtra – 6 kartai). Tokiu būdu parengtame tinkle stipresni ryšiai išskirti storesnėmis linijomis. Matrica atskirai pateikiama prieduose.

3 pav. Analizės schema

Paskutiniame analizės žingsnyje apibendrinami pagrindiniai išryškėję diskursai, arba kitaip tariant, kalbėjimo apie bibliotekų vaidmenis būdai, kurie daro įtaką vaidmenų konstravimui. Šių diskursų ribose identifikuojami ryškiausi vaidmenys, kuriuos nustato pagrindinių veikėjų ir bibliotekų veiklos sričių ryšiai, tokiu būdu atspindint institucinės teorijos siūlomą vaidmens sąvokos apibrėžimą. Institucinės jėgos, veikiančios akademinė bibliotekų vaidmenis, interpretuojamos pagal Scotto (2001) tris institucines atramas, nurodant kiekvieno vaidmens institucinę kilmę, legitimumą suteikiančius veiksniai ir veikėjai, izomorfiškumą skatinančius aspektus. Patys diskursai konstruoja ir atspindi tam tikrą institucinę logiką, kuria akademinė bibliotekos vadovaujasi atlikdamos savo vaidmenis.

3.2. Lietuvos valstybinių universitetų strateginių dokumentų analizė

Akademinė bibliotekos kaip subjekto žymėjimas strateginiuose dokumentuose yra gana vienodas. Žymiklių, skirtingai apibrėžiančių

akademinę biblioteką, užfiksuota vos keli. Šie žymikliai susiję su alternatyviais akademinės bibliotekos pavadinimais: mokslinės komunikacijos centras, informacijos centras, informacijos resursų centras, mokymosi resursų centras, integruotas informacijos, mokymo išteklių centras, modernus mokslinės ir mokomosios informacijos bei komunikacijos centras. Šie žymikliai atspindi tam tikrą akademinės bibliotekos kaip institucijos suvokimą. Ypač ryškiai dominuoja „centro“ pavadinimas, kuris pažymi bibliotekos poziciją tam tikroje erdvėje ir aplinkoje. Ši centrinė pozicija susijusi su ryškiausiomis bibliotekos dedamosiomis dalimis – informacija ir jos ištekliais bei mokymo, mokymosi veiklomis. Nors alternatyvių akademinės bibliotekos pavadinimų, žyminčių jos veiklos sritis, strateginiuose dokumentuose vos vienas kitas, tačiau pakankamai aiškiai matyti, kokie veiklos laukai priskiriami bibliotekai. Toks sukcentruotas vaizdas žymi tvirtą bibliotekos poziciją universiteto struktūroje.

Akademinė biblioteka strateginiuose dokumentuose pozicionuojama įvairiuose tekstų blokuose. Jau anksčiau aptarti ilgalaikių ir trumpalaikių strateginių dokumentų skirtumai taip pat išryškina ir bibliotekos pozicionavimo skirtumus. Ilgalaikiuose strateginiuose dokumentuose, neturinčiuose tokios griežtos struktūros, akademinė biblioteka kaip subjektas dalyvauja daugelyje teksto atkarpų: dažnai tiesiog yra minima kaip universiteto organizacinės struktūros dalis, kita vertus, bibliotekos veiklai skiriami ir atskiri skyriai, susiję su informacine plėtra ir resursais, studijų kokybe, savarankiško mokymosi aspektais. Universiteto ilgalaikiai plėtros vizijai įgyvendinti suformuoti tikslai bei uždaviniai taip pat įtraukia biblioteką kaip aktyvų partnerį. Šie tikslai ir uždaviniai dažniausiai susiję su mokslo plėtra, mokslo rezultatyvumo didinimu, infrastruktūros modernizavimu ir plėtra, studijų kokybės gerinimu, darnios ir kūrybiškos aplinkos palaikymu bei informacine plėtra. Analizuojant universitetą veikiančius išorinės aplinkos veiksnius (PEST analizė), akademinės bibliotekos pozicionuojamos ties politinių bei technologinių veiksmų įtakos laukais. Nurodant universitetų stiprybes, silpnybes, galimybes ir grėsmes (SSGG analizė), akademinės bibliotekos labiau patenka į stiprybių

lauką – pabrėžiami infrastruktūros, materialiujų išteklių bei personalo privalumai.

Trumpalaikiuose strateginiuose veiklos planuose akademinė bibliotekų pozicionavimas šiek tiek skiriasi, tam įtakos gali turėti ir griežtesnė planų struktūra. Biblioteka labai dažnai akcentuojama kaip organizacinės struktūros dalis, tačiau atskirų skyrių, skirtų bibliotekos veiklai, yra vos keletas. Biblioteka dažniausiai priskiriama dviem strateginėms programoms: Aukščiausios kvalifikacijos specialistų rengimas ir mokslo plėtojimas (mokslinių tyrimų plėtra) bei Specialioji studijų ir mokslo plėtojimo programa. Šios dvi programos smulkiau apima įvairius universitetų veiklos laukus: nuo infrastruktūros ir materialinės bazės tobulinimo, darnios ir kūrybiškos aplinkos kūrimo iki studijų kokybės gerinimo. PEST analizėje akademinės bibliotekos pozicionuojamos ties ekonominiais ir technologiniais veiksniais, o SSGG analizėje bibliotekos veikia visose dedamosiose, išskyrus galimybes. Dažniausiai kaip stiprybė ir kartu kaip silpnybė minimi bibliotekų fondų bei infrastruktūros aspektai, kaip grėsmė – finansavimo klausimai bei materialinė bazė.

3.2.1. Lietuvos akademinė bibliotekų veiklas veikiantys išorinės aplinkos veiksniai: strateginių dokumentų analizė

Išnagrinėjus aplinką, kurioje veikia akademinės bibliotekos, matyti, kad bibliotekų veiklai įtaką daro įvairios išorinės aplinkos jėgos – jas galima suskirstyti pagal strateginio planavimo procesuose naudojamą PEST analizę: tai politiniai, ekonominiai, sociokultūriniai bei technologiniai veiksniai. Nėra vienos itin dominuojančios išorinės aplinkos pusės, bibliotekų veiklą ir paslaugas veikia tiek politiniai ir teisiniai valstybės sprendimai, tarptautiniai mokslo politikos aspektai; ekonominių veiksnių srityje apeliuojama į valstybės biudžeto lėšas; prie sociokultūrinių veiksnių galima priskirti ir įvairius švietimo bei mokymo klausimus, tokius kaip mokymosi visą gyvenimą, aukštojo mokslo kokybės ir studijų bei mokslo plėtros aspektus; į

technologinių veiksnių grupę įtraukti ne tik naujausių informacijos ir komunikacijos technologijų diegimo bei plėtros aspektai, bet ir infrastruktūros, materialinės studijų bazės klausimai. Vis dėlto kiek daugiau pastebėta sociokultūrinių bei technologinių veiksnių minėjimo strateginių dokumentų tekstuose. Toliau siekiama panagrinėti kiekvieną veiksnių ir nurodyti, su kokiomis akademinėmis bibliotekų veiklos sritimis jie labiausiai susiję, kuriems procesams daro didžiausią įtaką.

Politiniai, teisiniai veiksniai. Akademinė bibliotekų veikla, grindžiama įvairiais teisiniais aktais ar priimtais valstybinės valdžios nutarimais, turi tvirtą legitimuojantį pagrindą, kuriuo neabejojama. Tokie pagrindimai dažniausiai būna įvairūs ministrų įsakymai, Lietuvos Respublikos bibliotekų įstatymas, Vyriausybės nutarimai, komitetų išvados ir įpareigojimai, valstybinės programos, investiciniai projektai ir pan.

2007 m. balandžio 27 d. Švietimo ir mokslo ministerijos ministro įsakymu Nr. ISAK-791 patvirtinta Lietuvos virtualaus universiteto (LVU) 2007–2012 metų programa, kuri siekia spręsti svarbius visos šalies aukštojo mokslo informacinio aprūpinimo ir integralios mokslo ir studijų virtualios informacinės erdvės kūrimo uždavinius (ŠU, 2012–2016, p. 19).

Vadovaujantis Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninimo, skaitmeninio turinio saugojimo ir prieigos strategija, patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2009 m. gegužės 20 d. nutarimu Nr. 493 (Žin., 2009, Nr. 66-2624), ir jos vykdymo priemonių planu, biblioteka įpareigota skaitmeninti saugomus kultūros paveldo objektus ir užtikrinti prieigą vartotojui prie jų skaitmeninių kopijų (VU, 2012–2014, p. 39).

Pastebėta, kad teisiniais aktais ir dokumentais labiau remiamasi trumpalaikiuose strateginiuose veiklos planuose. Jie turi būti teikiami Lietuvos Respublikos finansų ministerijai, dėl to šios tekstuose akcentuotos sąsajos su valdžios institucijomis gali būti parenkamos tikslingai – norint atkreipti dėmesį į universitetų ir bibliotekų veiklos atitiktį valdžios institucijų priimtiems nutarimams, įstatymams, pagrįsti jų veiklos reikalingumą, užtikrinti teisinį tam tikrų veiklų prioritetą. Iš pavyzdžių matyti, kad politiniai veiksniai apima šias

bibliotekų veiklos sritis: aukštojo mokslo informacinis aprūpinimo bei virtualios informacinės erdvės kūrimo; pagalbos užtikrinant sėkmingą studijų procesą ir mokslo plėtrą; skaitmeninimo ir prieigos vartotojams gerinimo.

Mokslo politiką iš dalies galima priskirti ir politiniams, ir sociokultūriniais veiksniams. Strateginiuose dokumentuose Europos Komisija, kaip autoritetingas tarptautinės aukštojo mokslo erdvės veikėjas, daro įtaką bibliotekų veiklos gairėms, nurodydamas prioritетines sritis:

Mokslinių tyrimų informacinės infrastruktūros plėtra yra viena iš prioritetinių Europos Komisijos mokslo politikos krypčių. Joje pabrėžiama bendros (angl. seamless) prieigos tiek prie tyrimams ir studijoms reikalingų šaltinių, tiek prie tyrimų rezultatų ir publikacijų būtinybė; būtinybė užtikrinti ilgalaikį elektroninių išteklių išsaugojimą ir institucinių bei nacionalinių sistemų suderinimą su tarptautiniais standartais (VU, 2007–2013, p. 24).

Matyti, kad ši mokslo politika apima įvairias bibliotekų veiklas: ji veikia bibliotekos informacijos išteklių formavimo strategijas, prieigos prie informacijos politiką, ilgalaikio išsaugojimo ir bendrų standartų laikymosi aspektus. Jei nacionaliniai teisiniai dokumentai nurodo artimesnę išorinę aplinką, tai tarptautinė mokslo politika jau apeliuoja į bibliotekų vaidmens formavimą platesniu mastu.

Galima apibendrinti, kad politiniai veiksniai iš dalies sustiprina akademių bibliotekų veiklas ir daro įtaką jų plėtros strategijoms, prioritetų nustatymui. Teisės aktai, valstybinės institucijos ir kiti valstybės sprendimai suteikia akademių bibliotekų vaidmens konstravimui tiesioginės legitimuojančios galios. Nors, pavyzdžiui, mokslo politiką galima prisikirti tiek politiniams, tiek sociokultūriniais, švietimo veiksniams.

Ekonominiai veiksniai. Tiek ekonominiams, tiek politiniams veiksniams galima priskirti tokius aspektus kaip valstybės biudžeto ir jo lėšų paskirstymo klausimai, kurie nukreipia ir į finansinių išteklių, ir į teisinių sprendimų sritis. Valstybinio finansavimo veiksniai strateginiuose veiklos planuose yra tiek teigiamo, tiek neigiamo pobūdžio. Pozityvus ekonominių veiksnių vertinimas matyti tuomet, kai kalbama apie akademių bibliotekų infrastruktūros

modernizavimui, naujų bibliotekos pastatų statybai ar pareigybių išlaikymui skiriamas valstybės biudžeto lėšas (ASU 2012–2014; VU 2012–2014). Tai labiau pastebėta trumpalaikiuose strateginiuose veiklos planuose. Kiti su viešaisiais finansais susiję aspektai turi neigiamą atspalvį, pavyzdžiui:

[prie grėsmių]: Nededėja valstybės skiriamos finansinės lėšos, todėl vis labiau atsilieikama modernios aparatūros ir naujausios literatūros, duomenų bazių komplektavime(VDU, 2010–2012, p. 4).

Akademijos finansiniai ištekliai yra labai riboti, būtinų išlaidų poreikis iš valstybės biudžeto yra tenkinamas apie 80 %. <...> Todėl planuojant vidinį lėšų paskirstymą tenka griežtai išskirti finansavimo prioritetus, pirmenybę teikiant studijų proceso organizavimui, studentų stipendijoms bei pastatų eksploatacijai. Tačiau lėšų beveik nebelieka akademinų meno projektų įgyvendinimui, mokslui, leidybai, darbuotojų kvalifikacijos kėlimui, bibliotekos ir garso įrašų fondų atnaujinimui <...> (LMTA, 2010–2012, p. 5).

Fondų komplektavimui skiriamos lėšos yra per mažos, jos visiškai netenkina vartotojų poreikių. Ypač mažas komplektuojamų vadovėlių egzemplioriškumas, kadangi dėl lėšų stygiaus biblioteka stengiasi įsigyti daugiau pavadinimų, o ne egzempliorių. Nėra galimybių įsigyti siauresnių mokslo sričių užsienyje leistų brangių knygų(VPU, 2006–2010, p. 12).

Iš pavyzdžių matyti, kad lėšų trūkumas veikia beveik išskirtinai tik akademinų bibliotekų informacijos išteklių formavimą, daugiausia fizinio fondo: naujausia literatūra, vadovėliai, brangios knygos užsienio kalba. Antrajame pavyzdyje akademinės bibliotekos poreikiai lieka antraeiliai, nes prioritetai skiriami kitoms aukštosios mokyklos sritims. Tačiau čia išreiškiama jau aukštosios mokyklos pozicija, nes gaudama lėšas iš valstybės biudžeto ji pati skirsto finansavimą tarp padalinių ir pagal prioritetus. Apskritai bibliotekos situacija, susijusi su finansais, išreiškiama stiprią neigiamą konotaciją turinčiais žodžiais: *nededėja, vis labiau atsilieikama, ištekliai labai riboti, lėšų nebelieka, lėšos per mažos, visiškai netenkina poreikių, ypač mažas, nėra galimybių įsigyti*. Kita vertus, nėra fiksuojama tiesioginio kreipimosi ar apeliavimo į biudžetą sudarančius veikėjus, dėl to lėšų stygius

priimamas kaip stipri neigiama išorinės aplinkos duotybė, dėl kurios nėra tenkinami vartotojų poreikiai, negalima užtikrintai komplektuoti informacijos išteklių, bet kuriai nei aukštoji mokykla, nei akademinė biblioteka negali daryti įtakos.

Sociokultūriniai, švietimo ir mokymo veiksniai. Šie veiksniai strateginių dokumentų tekstuose ryškiausi, nes ir aukštojo mokslo institucijų veikla susijusi su socialiniais bei švietimo aspektais. Kaip stipriausius veiksnius, darančius įtaką akademinė bibliotekų veiklai ir paslaugoms, galima išskirti studijų kokybės gerinimo bei mokslo plėtros siekius, kuriuos užsibrėžia universitetai. Šie veiksniai sąlygoti artimosios išorinės bibliotekos aplinkos, kitaip tariant, kyla iš universiteto ir jo vykdomų studijų programų bei mokslinių tyrimų. Akademinė biblioteka vaidina šių veiklų palaikymo, sustiprinimo, gerinimo vaidmenį. Tekstuose pastebėti efektyvumo, kokybės bei modernumo aspektai susiję su tam tikromis akademinė bibliotekų veiklos sritimis.

Efektyvumo kriterijus siejamas su palankių mokslo, studijų ir meno sąlygų užtikrinimu, *kuriant šiuolaikišką ir patrauklią infrastruktūrą, nuolat atnaujinant studijų aplinką, efektyviai paskirstant bibliotekos išteklius ir paslaugas, plėtojant estetiškas ir jaukias darbo, studijų, kultūros, rekreacijos, sveikatingumo ir apgyvendinimo erdves* (VDU, 2012–2014, p. 4; 2013–2015, p. 4; VDU, 2012–2020, p. 9). Biblioteka minima ir kaip priemonė optimizuoti mokslo ir meno veiklas, nurodant į doktorantūros studijoms tinkamų patalpų bibliotekoje užtikrinimą (ŠU 2009–2020). Galima pastebėti, kad akcentuojami tiek informacinis aprūpinimas, tiek bibliotekos kaip mokslo ir studijų erdvės vaidmuo.

Kokybės kriterijus gana glaudžiai siejasi su efektyvumu. Pavyzdžiui, studijų kokybės gerinimo ir internacionalizavimo krypties vienas iš uždavinių yra *užtikrinti naujausių informacinių technologijų taikymą studijų procese bei studijų šaltinių, būtinų efektyvioms ir kokybiškoms studijoms, prieinamumą studentams ir dėstytojams* (VU, 2007–2013, p. 18). Pagal tai planuojami ir uždaviniai, susiję su studijų bazės ir informacinių studijoms reikalingų išteklių

plėtra. Bibliotekos veikla susijusi ir su studijų ir mokymo programų vykdymo kokybės gerinimo, infrastruktūros atnaujinimo tikslais: bibliotekos fizinio fondo gerinimo, prieigos prie studijoms ir mokymo programų vykdymui reikalingos informacijos, kompiuterizuotų darbo vietų ir belaidžio ryšio gerinimu (LEU 2012–2020). Taip pat akcentuojama ir kokybiškos prieigos prie Lietuvos ir užsienio informacijos išteklių reikmė, kurią biblioteka įpareigota tenkinti šiomis veiklomis: *atviros prieigos prie mokslo ir studijų informacijos plėtojimas, virtualių paslaugų sistemos tobulinimas ir plėtra* (ŠU, 2012–2016, p. 58).

Modernumo kriterijus reiškiamas daugiausia kartu su infrastruktūros gerinimo ir plėtros aspektais. Moderni studijų bazė susijusi su gausiais studijų literatūros fondais (LŽŪU 2010–2012), aplinkos studentų savarankiškam darbui ir mokslui sukūrimu (ŠU 2008–2010). Bibliotekos modernumas apibrėžiamas šiais tikslais:

Užtikrinti prieigą prie būtiniausių Universiteto mokslo ir studijų kryptis atitinkančių mokslo duomenų bazių <...> Užtikrinti maksimalų įvairių rūšių (knygų, periodinių leidinių ir kt.) bei formų (spausdintų, elektroninių, vaizdinių, garsinių, regimųjų ir kt.), reikalingų studijoms ir mokslui, dokumentų fondo kaupimą (VDU, 2007–2011, p. 32).

Galima apibendrinti, kad ryškiausiai su studijų procesu ir mokslo plėtra susiję keli akademinė bibliotekų veiklos barai: tai prieiga prie studijų ir mokslo kryptis atitinkančių mokslo duomenų bazių, fizinio bibliotekos informacijos išteklių fondo gausinimas ir prieinamumas; tinkamos ir modernios infrastruktūros studijoms suteikimas; informacinių technologijų plėtra.

Pereinant prie ne tokios artimos išorinės aplinkos, verta paanalizuoti įvairių aukštojo mokslo sistemą veikiančių veiksnių, tokių kaip studijų paradigmos, mokymosi visą gyvenimą ir kiti, įtaką akademinė bibliotekų veiklai ir vaidmens formavimui. Akcentuojamos kintančios studijų paradigmos ir ypač savarankiško mokymosi įsigalėjimo įtaka bibliotekos veiklai:

Svarbi sudedamoji universitetinių studijų dalis yra savarankiškas mokymasis. Šiai mokymosi formai palaikyti reikia turėti mokslo žurnalų, mokslinės, mokomosios, metodinės literatūros, numatytos pagal studijų programų aprūpinimo planus. Šiuo požiūriu VGTU biblioteka yra svarbi mokomojo darbo talkininkė (VGTU, 2002–2006, p. 11).

Žinių visuomenės reikalavimai ir besikeičianti studijų paradigma suteikti studentams ne tiek konkrečių žinių, kiek išugdyti nuolatinio mokymosi poreikį ir gebėjimus, informacinį mokslo ir studijų aprūpinimą daro vienu iš svarbiausių šiuolaikinio universiteto sėkmės veiksmų (VU, 2007–2013, p. 24).

[apsilankymų bibliotekoje skaičiaus kriterijus] atspindi kuriamos informacinės ir fizinės aplinkos kokybę, bibliotekos, kaip mokymosi visą gyvenimą vietos formavimo mastą (VU, 2012–2014, p. 42).

Žinių visuomenę netgi galima traktuoti kaip išorinės aplinkos veikėją, kuris yra neapčiuopiamas, tačiau labai platus. Šio veikėjo reikalavimai gali būti suprasti kaip apibendrinto, idealistinio akademinės bibliotekos vartotojo poreikių išraiška. Pagalbinė bibliotekos veikla susijusi su informaciniu studijų aprūpinimu ir savarankiško mokymosi formos palaikymu. Universiteto pozicija, kad informacinis aprūpinimas yra vienas svarbiausių universiteto sėkmės veiksmų, yra stiprus pagrindas šios bibliotekų paslaugos legitimumui ir bibliotekos vaidmens kaip studijų informacinių poreikių tenkintojos užtikrinimui, tuo labiau kad ši paslauga analizuojamuose strateginiuose dokumentuose yra akcentuojama tikrai dažnai. Bibliotekos kaip mokymosi visą gyvenimą vietos pozicionavimas sustiprina bibliotekos vertę universiteto struktūroje, taip pat praplečia bibliotekos ribas, įtraukdama ją į besikeičiantį visuomenės funkcionavimo pagrindą, paremtą nuolatinio žinių siekiu ir poreikiu atnaujinti, kelti kvalifikaciją.

Šalia besikeičiančių mokslo ir studijų paradigmu veikia ir aukštojo mokslo kokybės vertinimo veiksniai. Aukštųjų mokyklų reitingavimas apima įvairius studijų, mokslo bei infrastruktūros aspektus, dėl to bibliotekos veiklos ir išteklių vertinimas taip pat turi įtakos aukštosios mokyklos kokybei: *Rengiamų specialistų ir kūrybinio proceso kokybės augimą ribojanti skurdi*

materialinė bazė (patalpos, muzikos instrumentai, audiovizualinė įranga, bibliotekos ir fonotekos fondai) stabdo Akademijos potenciją išsilaikyti Europos aukštųjų meno mokyklų reitingo viršuje (LMTA, 2010–2012, p. 7). Šis aspektas strateginiame veiklos plane priskirtas prie grėsmių, taigi akademinės bibliotekos informacinių išteklių nepakankamumas tampa neigiamu veiksniumi, darančiu įtaką aukštosios mokyklos kokybei ir tarptautiniam jos vertinimui.

Technologiniai, infrastruktūriniai veiksniai. Šie veiksniai taip pat išsiskiria savo gausumu, ypač dominuoja informacinių ir komunikacinių technologijų diegimo ir plėtros bibliotekose aspektai, tiesiogiai siejami su modernumo ir kokybės kriterijais.

Bibliotekai informacinės technologijos suteikia didesnę svarbą ir naudingumą, tarsi ją sustiprina. Informacinės technologijos tampa neatsiejama bibliotekos veiklos dalis:

Prasidėjusi informacijos technologijų plėtra bibliotekai suteikė dar didesnės svarbos ir patrauklumo (VGTU, 2002–2006, p. 11).

Devyniose skaityklose yra daugiau nei 500 darbo vietų, kurių 70 kompiuterizuotos, aprūpintos naujausia technika ir prijungtos prie interneto (VDU, 2007–2011, p. 2).

Strateginis Universiteto uždavinys, lemiantis jo raidos perspektyvą, – naujosios Universiteto bibliotekos, atitinkančios šiuolaikinius informacinių technologijų standartus, statyba (VU, 2007–2013, p. 26).

Universiteto bibliotekoje diegiamos šiuolaikinės informacijos ir specializuotos technologijos užtikrina aukštą teikiamų paslaugų kokybę, atitinkančią informacijos įvairovę ir prieigą prie jos (MRU, 2010–2020, p. 19).

Matyti, kad informacinės technologijos įtrauktos tiek į akademinę bibliotekų paslaugų teikimo, tiek į infrastruktūros plėtros, modernizacijos temas. Akcentuojami šiuolaikinių IT standartai parodo, kad IT įgauna svarbaus bibliotekos išorinės aplinkos veiksnio statusą ir netgi kelia savus reikalavimus, lyg būtų realus veikėjas: *Sparti informacijos technologijų, kompiuterių tinklo plėtra kelia naujus reikalavimus dėstytojams, bibliotekų ir informacijos*

specialistams bei tinklų žinovams (VGTU, 2002–2006, p. 11). Su IT plėtra bibliotekose kinta ir bibliotekų teikiamų paslaugų skirstymas. Naujų ir tradicinių paslaugų atskyrimą dažnai lemia IT ar internetas. Pavyzdžiui, vieno universiteto strateginė kryptis, numatyta bibliotekai, buvo naujų paslaugų teikimas: *Diegiamos naujos paslaugos: kuriama „E. biblioteka“, rengiami ir el. erdvėje pateikiami teminės informacijos paieškos paketai, kuriama platforma, jungianti bibliotekos katalogą ir elektroninius išteklius, pritaikomos naujos technologijos informacijos sklaidai* (MRU, 2010–2020, p. 43). Šios naujos paslaugos yra išskirtinai susijusios su informacinėmis technologijomis, dėl to galima daryti prielaidą, kad universiteto strateginėje vizijoje numatyta bibliotekos ir informacinių technologijų sinergija, neatsiejiamumas kuriant ir teikiant naujas paslaugas akademinėi bendruomenei. Dėl to bibliotekos pozicija gali keistis, nes tradicinės paslaugos nebetenka savo reikšmingumo ir biblioteka imasi koreguoti savo veiklą, pritaikydama naujas išorinės aplinkos įtakas, tarp jų ir informacinių technologijų plėtrą.

Informacinės technologijos akcentuojamos ir kaip informacijos pertekliaus radimosi priežastis, dėl to viena iš bibliotekos veiklos nišų tampa informacinio raštingumo ugdymas: *Didėjant informacijos srautams ir informacijos technologijoms skverbiantis į bet kurią žmogaus veiklą, auga poreikis gebėti susiorientuoti informacijos gausybėje. Todėl ir bibliotekos savo veikloje akcentuoja informacinio raštingumo ugdymą, platesnę elektroninių paslaugų asortimentą ir efektyvią skaitytojų informavimo sistemą* (VU, 2010–2012, p. 13). Galima matyti, kad informacinės technologijos iš dalies užtikrina bibliotekos paslaugų reikalingumą ir yra kaip tvirtas legitimuojantis pagrindas.

4 lentelėje apibendrinti aptarti išorinės aplinkos veiksniai. Remiantis ekvivalencijos grandinių sudarymo būdu, prie kiekvieno veiksnio priskirtos tekstuose akcentuotos akademinė bibliotekų veiklos.

4 lentelė. Strateginiuose dokumentuose fiksuojami išorinės aplinkos veiksniai ir jų įtaka akademinė bibliotekų veiklos sritis

Politiniai, teisiniai veiksniai	
Įvairūs valstybiniai normatyvai	Informacinis aprūpinimas

Teisės aktai Kiti teisiniai sprendimai Mokslo politika	Virtualios informacinės erdvės kūrimas Pagalba užtikrinant studijų procesą ir mokslo plėtrą Skaitmeninimo veiklos Ilgalaikis informacijos išsaugojimas Vartotojų prieigos prie informacijos gerinimas Bendrų standartų laikymasis
Ekonominiai veiksniai	
Valstybės biudžetas Lėšų paskirstymas	Bibliotekų materialinės bazės modernizavimas Infrastruktūros plėtra Informacijos išteklių komplektavimo problemos
Sociokultūriniai, švietimo ir mokymo veiksniai	
Mokslo ir studijų procesų poreikiai, plėtra	Mokslo ir studijų kryptis atitinkančių mokslo duomenų bazių prieinamumas Įvairių rūšių ir formų dokumentų fondo kaupimas ir plėtra, prieigos užtikrinimas Tinkamos patalpos doktorantūros studijoms bibliotekoje Bibliotekos renovacija Moderni bazė studentų savarankiškam darbui Kompiuterizuotų darbo vietų skaičiaus didinimas Belaidžio ryšio plėtra Atvirosios prieigos plėtojimas Virtualių paslaugų teikimas
Kvalifikacijos, mokymosi visą gyvenimą veiksniai Tradicijos Aukštojo mokslo kokybės veiksniai Mokymo, studijų paradigmu kaita	Informacinių išteklių plėtra ir prieigos užtikrinimas Infrastruktūros pritaikymas mokymuisi visą gyvenimą Skurdi bibliotekų materialinė bazė Informacinio raštingumo sklaida
Technologiniai, infrastruktūriniai veiksniai	
Informacinių technologijų plėtra ir standartai Informacinių technologijų keliami reikalavimai Infrastruktūros plėtros standartai	Mokymosi proceso dalyvė Kompiuterizuotos darbo vietos skaityklose Interneto tinklo plėtra Vartotojų aptarnavimo technologijos Informacinių išteklių įvairovė Bibliotekos teikiamų paslaugų kokybė Naujų paslaugų diegimas Infrastruktūros modernizavimas

Akademinės bibliotekos veikloms turintys įtakos išorinės aplinkos veiksniai gali būti skirstomi pagal tai, kokią įtaką daro bibliotekai. Iš analizės

paaikškėjo, jog ryškiau biblioteką veikia sociokultūriniai bei technologiniai veiksniai. Sociokultūrinių veiksnių įtaka didesnė dėl to, kad iš dalies jie kyla artimesnėje bibliotekai aplinkoje, t. y. universiteto studijų ir mokslo procese, taip pat jie susiję su visai aukštojo mokslo sistemai būdingais pokyčiais, dėl to tiesiogiai atsispindi ir strateginiuose dokumentuose. Iš analizės galima daryti prielaidą, kad sociokultūriniai veiksniai sustiprina ir palaiko akademinės bibliotekos veiklos galimybes, išplečia veiklų spektrą: biblioteka matoma tiek tradicinių informacijos išteklių užtikrintojos, tiek informacinio raštingumo ugdytojos ir panašiuose vaidmenyse. Kita vertus, galima teigti, jog įvairios permamos aukštojo mokslo sistemoje ir visuomenės mokymosi visą gyvenimą koncepcijos naudojamos pagrįsti įvairius akademinų bibliotekų vaidmenis, jų reikalingumą ir naudą.

Technologiniai ir infrastruktūriniai veiksniai taip pat yra palankūs konstruoti akademinų bibliotekų vaidmenis, nes suteikia bibliotekų veikloms didelių perspektyvų ir teigiamų pokyčių. Vis dėlto galima daryti prielaidą, kad informacinės technologijos vis labiau dominuoja akademinų bibliotekų veikloje ir dažnai net diktuoja savus reikalavimus, taip iš veiksnio tapdamos tarsi gyvu veikėju, darančiu didelę įtaką visai akademinės bibliotekos sampratai. Informacinės technologijos išskirtinai siejamos su modernumu – tekstuose šie aspektai beveik visada žymimi kartu.

Kiti veiksniai – politiniai ir ekonominiai – analizuotuose tekstuose buvo ne tokie ryškūs. Pastebėta, kad ekonominiai veiksniai labiau neigiamai veikia akademinų bibliotekų veiklas ir plėtros strategijas, nes viską varžo biudžetinių lėšų trūkumas. Taip pat matyti, jog veiklų, kurioms tai darytų įtaką, yra ne tiek ir daug: akcentuojamas tik infrastruktūros modernizavimas bei informacijos išteklių komplektavimas. Šį požymį galima būtų aiškinti tuo, kad ypač trumpalaikiuose strateginiuose veiklos planuose didžiausias dėmesys skiriamas toms universitetų ir jų padalinių veikloms, kurioms reikalingi asignavimai: studentų stipendijoms, darbuotojų darbo užmokesčiui, pastatų eksploatacijai, renovacijai ir pan. Informacinių išteklių atnaujinimas, materialinės bazės plėtra yra vienos iš pagrindinių akademinų bibliotekų veiklų, kurioms reikalingos

lėšos. O tokioms bibliotekų teikiamoms paslaugoms kaip informacinio raštingumo ugdymas ar tarpbibliotekinis abonementas specialių papildomų lėšų gali ir nereikėti, išskyrus darbo užmokestį ir kt.

Politiniai veiksniai strateginiuose dokumentuose nedaro itin didelės įtakos bibliotekų veiklai. Nors įvairūs teisės aktai ar valstybinės valdžios sprendimai turi tvirtą legitimuojantį pagrindą esamiems ar naujiems bibliotekos vaidmenims, tačiau nepastebėta, kad šiais veiksniais būtų remiamasi dažnai.

Ištyrinėjus akademinį bibliotekų veikloms įtaką darančius išorinės aplinkos veiksnius, tikslinga pereiti prie veikėjų. Tikėtina, kad veikėjų analizė dar giliau atskleis akademinės bibliotekos kaip subjekto pozicijas ir leis nubrėžti išsamų akademinės bibliotekos aplinkos tinklą, nustatyti jame veikiančius veikėjus bei jų įtakos stiprumą.

3.2.2. Lietuvos akademinį bibliotekų veikloms įtaką darantys veikėjai: strateginių dokumentų analizė

Pradedant akademinės bibliotekos aplinkos veikėjų analizę svarbu pabrėžti, jog veikėjai strateginių dokumentų tekstuose pozicionuojami įvairiai ir juos galima suskirstyti į tam tikras grupes pagal tai, kokią įtaką daro akademinė bibliotekai, koks yra ryšys tarp veikėjo ir bibliotekos veiklų, kokiuose kontekstuose šie veikėjai minimi kartu ir pan. Atsižvelgus į veikėjų specifiką buvo išskirtos kelios jų grupės: tai bibliotekos vidaus vartotojai (priklausantys būtent tos aukštosios mokyklos akademinėi bendruomenei), bibliotekos potencialūs ir išorės vartotojai (platesnis bibliotekos vartotojų ratas už akademinės bendruomenės ribų), bendradarbiaujantys veikėjai (padedantys bibliotekai, turintys bendrą veiklą ir pan.), autoritetingi veikėjai (pozicionuojami aukščiau už biblioteką, nurodantys jos veiklos kryptis, skirstantys lėšas ir pan.).

5 lentelėje išsamiau surašyti visi veikėjai. Reikia pastebėti, kad jų suskirstymas yra iš dalies sąlyginis, nes, pavyzdžiui, skaitytojai kaip veikėjai gali būti traktuojami ir kaip universiteto vidaus, ir kaip išorės vartotojai. Dėl to kai kurie veikėjai priskirti kelioms grupėms (vidaus ir išorės vartotojai), o kiti,

nors ir galėtų būti priskirti bibliotekos vidaus vartotojų grupei, palikti kaip išorės vartotojai dėl jų neapibrėžtumo.

5 lentelė. Strateginiuose dokumentuose fiksuojamos akademinė bibliotekų veikloms įtaką darančių veikėjų grupės

Bibliotekos vidaus vartotojai	Bibliotekos išorės vartotojai	Bendradarbiaujantys veikėjai	Autoritetingi veikėjai
Akademinė, universiteto bendruomenė Dėstytojai Doktorantai Fakultetų darbuotojai, fakultetų bendruomenės Jauni mokslininkai Kiti universiteto padaliniai Magistrantai Mokslininkai Studentai Universiteto darbuotojai	Abiturientai Akademinė visuomenė Informacinė visuomenė Kitų aukštųjų mokyklų absolventai Negalią turintys skaitytojai Pasaulio mokslininkai Skaitytojai Užsienio jaunimas Visi mokslo ir verslo subjektai Visuomenė, plačioji visuomenė Žinių visuomenė	Įvairūs profesiniai tinklai Kiti universiteto padaliniai Kitos akademinės bibliotekos Kitos kultūros ir mokslo organizacijos Leidėjai Partneriai	Europos Komisija Europos Sąjunga Kitos akademinės bibliotekos Kitos Europos šalys Komisija Studijų programų akreditavimo institucijos Užsienio universitetai Valstybė Vyriausybė

Iš lentelės matyti, kad daugiausia tekstuose fiksuota akademinės bibliotekos vidaus ir išorės vartotojų, kiek mažiau pabrėžiami bendradarbiaujantys veikėjai, kiek daugiau – autoriteto galią turintys veikėjai. Toliau bus išsamiau panagrinėta kiekviena šių grupių ir nustatyta, kokius lūkesčius šie veikėjai kelia bibliotekai ir kaip tai veikia bibliotekų veiklų įtvirtinimą.

Bibliotekos vidaus vartotojai. Akademinė, arba universiteto, bendruomenė plačiausiai apibūdina visų akademinės bibliotekos vidaus vartotojų statusą, t. y. į šią sąvoką telpa visi bendruomenės nariai ir veikėjai. Iš strateginių dokumentų tekstų matyti, kad akademinė, universiteto, bendruomenė reiškama per jos poreikius: beveik visose tekstų dalyse, kurios

akcentuoja šį veikėją, minimi ir bendruomenės poreikiai ar atitiktis jiems. Pavyzdžiui, universitetas užsibrėžia ateities viziją: *bibliotekos ištekliai formuojami kryptingai, atsižvelgiant į Universiteto studijų programas, mokslinių tyrimų kryptis ir akademinės bendruomenės poreikius, perkama naujausia mokslinė literatūra, prenumeruojamos svarbiausios duomenų bazės* (MRU, 2010–2020, p. 43). Akademinės bibliotekos vaidmenys konstruojami per akademinės bendruomenės išreiškiamus poreikius, kurie nurodo bibliotekai veiklos kryptis ir strategijas. Šie poreikiai gali būti išreiškiami apibendrintai, neišskiriant konkrečių bendruomenių ir bibliotekų: *Šiuolaikinė akademinė biblioteka ne tik tenkina akademinės bendruomenės informacijos, komunikacijos, kultūros, pažinimo ir socializacijos poreikius, bet ir juos skatina, plėtoja, sukuria palankią informacinę terpę akademiniam procesui* (VU, 2007–2013, p. 25). Šiuo atveju pasitelkiant abstrakcijos metodą bandoma legitimuoti bibliotekos ir akademinės bendruomenės santykį, įrodyti plačią bibliotekos paslaugų aprėptį. Kitais atvejais akademinės bendruomenės poreikiai išreiškiami konkrečiau, daugiausia jie susiję su informaciniu aprūpinimu: prieiga prie licencijuojamų duomenų bazių (VDU, 2012–2014; 2011–2013; 2013–2015; LMTA 2010–2012), informacijos išteklių formavimu ir sklaida (VU, 2012–2014; 2010–2012; 2011–2013), taip pat akademinės bendruomenės ugdymu (ŠU, 2009–2020).

Akademinę bendruomenę toliau galima skaidyti į dvi dalis, kurioms atstovauja studijuojantieji ir mokslo bei pedagoginis personalas. Studijuojantieji daugiausia išreiškiami studentų žyminiu, kiek rečiau konkretizuojami atskirų studijų pakopų atstovai – magistrantai ir doktorantai.

Gana dažnai studentai minimi išvien su kitais akademinės bendruomenės veikėjais (dėstytojais, mokslininkais), dėl to atskirai išskirti jų įtaką akademinės bibliotekos veiklai yra gana keblu. Vis dėlto matomas studentų ir informacinių išteklių aprūpinimo ryšys: *Numatoma ir toliau vystyti Universiteto bibliotekos materialinę bazę, sudaryti kuo geresnes sąlygas studentams bei dėstytojams naudotis tiek įprastiniais informacijos šaltiniais, tiek ir elektroninių dokumentų fondais bei per internetą prieinamomis*

duomenų bazėmis <...> (MRU, 2010–2020, p. 19). Tradicinių ir elektroninių informacijos išteklių lygiavertė svarba rodo pastarųjų išteklių vis didesnę naudą ir įtaką akademinėi bendruomenei. Bibliotekos išteklių efektyvus panaudojimas akcentuojamas kaip priemonė užtikrinti kokybišką prieigą prie nacionalinių ir užsienio informacijos išteklių. Bibliotekos veikla tokiu atveju įvardijama kaip *mokslininkų, dėstytojų, studentų ir jų grupių poreikius atitinkančių išteklių paieška, komplektavimas, elektroninių išteklių testavimas* (ŠU, 2012–2016, p. 58).

Labai dažnai akcentuojamas studentų savarankiško darbo ir akademinės bibliotekos ryšys, nurodant biblioteką kaip erdvę ar paslaugas, skirtas pagerinti studentų mokymosi aplinką: *<...> skatinsime studentų savarankišką kūrybinį darbą bibliotekose ir laboratorijose* (LŽŪU, 2009–2011, p. 7; LŽŪU, 2010–2012, p. 6); *Trūksta vadovėlių, mokomųjų knygų, metodinių priemonių, todėl yra problemų organizuojant studentų savarankišką darbą* (VDU, 2010–2012, p. 5); *modernias, naujausiomis IKT aprūpintas akademinės bibliotekos erdves naudoti tiek auditoriniam darbui, tiek studentų savarankiškam, komandiniam, moksliniam darbui* (ŠU, 2009–2020, p. 30). Matyti, kad studentų savarankiškas darbas akcentuojamas ne vieno universiteto strateginiuose dokumentuose, dėl to galima daryti tvirtą prielaidą, jog ši mokymosi forma įgauna vis didesnės svarbos organizuojant studijų procesą ir keičiantis studijų paradigoms. Savarankiškam darbui būtina sukurti palankią infrastruktūrą: tam pritaikytas bibliotekų erdves, pakankamą informacijos išteklių aprūpinimą, naujausias informacines technologijas. Be šio aspekto, studentai kaip veikėjai siejami ir su kitomis akademinėmis bibliotekų veiklomis: studijų proceso informacinių išteklių aprūpinimu, prieigos prie duomenų bazių gerinimu bei papildomo ugdymo programų teikimu. Pavyzdžiui, viena iš pagrindinių priemonių, turinčių užtikrinti absolventų, gebančių prisitaikyti prie kintančių šalies ir tarptautinės rinkos poreikių, rengimą, yra *aprūpinti studentus studijų metodine literatūra* (LŽŪU, 2010–2012, p. 17). Dėmesio sulaukia ir studentų informacinio raštingumo ugdymas: *Mokslo ir studijų duomenų bazės <...> virtualioje erdvėje didina informacijos prieinamumą studentams. Esmine problema tampa*

ne žinių įsisavinimo kokybė, bet informacijos paieška, atranka ir gebėjimai efektyviai informaciją pritaikyti, sisteminti (ŠU, 2012–2016, p. 19). Iš šių pavyzdžių galima daryti prielaidą, kad studentų kaip veikėjų lūkesčiai susiejami su įvairiomis bibliotekos kaip subjekto pozicijomis, nėra vieno dominuojančio vaidmens, kurį būtų galima įvardyti kaip svarbiausią studentams.

Smulkesnis studentų skirstymas į atskirų pakopų studijuojančius – magistrantus ir doktorantus, nėra gausus. Dažniausiai šios veikėjų grupės minimos norint pabrėžti jų išskirtinumą ir specifinius poreikius, į kuriuos turėtų atkreipti dėmesį biblioteka:

Trūksta naujausių, užsienyje išleidžiamų monografijų ir vadovėlių, todėl magistrantams ir ypač doktorantams iškyla susipažinimo su naujausiais tyrimo rezultatais bei naujausiomis teorinėmis koncepcijomis problemų (VDU, 2010–2012, p. 5).

[kaip priemonė mokslo ir meno veiklos optimizavimui]: *sukurti doktorantūros studijoms reikiamą akademinę aplinką: užtikrinti tinkamas patalpas studijoms bibliotekoje <...>* (ŠU, 2009–2020, p. 22).

Universitete plečiama moksliniams tyrimams palanki infrastruktūra: doktorantams yra sukurta psichologijos laboratorija <...> doktorantai turi galimybes naudotis gausiais bibliotekos ištekliais (MRU, 2010–2020, p. 17).

Matyti, kad priklausomai nuo universiteto, informacijos ištekliai vertinami ir kaip stiprybė, ir kaip silpnoji universiteto bei jo bibliotekos pusė. Trūkumas veikiausiai siejamas su ekonominiais lėšų aspektais, o gausūs bibliotekos ištekliai pateikiami kaip vienas iš mokslinių tyrimų infrastruktūros gerinimo veiksmų.

Kaip jau buvo minėta, studentai dažnai fiksuojami kartu su universitetų mokslo ir pedagoginiu personalu. Šie veikėjai (studentai, mokslininkai ir dėstytojai) tarsi sudaro stambią grupę, kuri turi daugiausia įtakos akademinės bibliotekos veiklai, ir jų lūkesčių pildymas itin dažnai akcentuojamas strateginiuose dokumentuose. Tiek minimi kartu, tiek atskirai, šie veikėjai sudaro pagrindinį akademinės bibliotekos vidaus vartotojų branduolį.

Dauguma analizuojamuose tekstuose išskirtų bibliotekos paslaugų ir veiklos barų sukasi aplink šias veikėjų grupes.

Informacijos išteklių aprūpinimas – vienas ryškiausių šių veikėjų grupės akcentų: *Numatoma ir toliau vystyti Universiteto bibliotekos materialinę bazę, sudaryti kuo geresnes sąlygas studentams bei dėstytojams naudotis tiek įprastiniais informacijos ištekliais, tiek ir elektroninių dokumentų fondais bei per internetą prieinamomis duomenų bazėmis* (MRU, 2010–2020, p. 19); *Universiteto padalinys, atsakingas už bendruomenės aprūpinimą informaciniais ištekliais, yra biblioteka. Joje tiek studentai, tiek mokslo darbuotojai, tiek dėstytojai, tiek kiti bendruomenės nariai turi rasti studijoms, mokslui bei savišvietai reikalingą informaciją* (VPU, 2006–2010, p. 12).

Ši dominuojanti bibliotekos kaip informacijos išteklių tiekėjos pozicija susieta su konkrečia tiksline grupe. Netiesiogiai išreiškiami studentų, mokslininkų bei dėstytojų lūkesčiai sudaro sąlygas įtvirtinti bibliotekos vaidmenį, jis dažnai sustiprinamas akcentuojant efektyvumo bei kokybės kriterijus. Pavyzdžiui, kokybiškai prieigai prie įvairių informacijos išteklių užtikrinti numatytas *bibliotekos išteklių panaudos efektyvumo didinimas: mokslininkų, dėstytojų, studentų ar jų grupių poreikius atitinkančių išteklių paieška, komplektavimas, elektroninių išteklių testavimas* (ŠU, 2012–2016, p. 58). Dažnai efektyvumu bei kokybe grindžiamas ir efekto kriterijų techninių priedų turinys, nurodant tam tikro veiklos vertinimo kriterijaus reikalingumą: pavyzdžiui, prisijungimų prie bibliotekos informacijos sistemos per WWW OPAC skaičius parodo, *kiek studentų ir dėstytojų naudojasi prieiga prie e. šaltinių, kiek tie šaltiniai aktualūs. Prieigos didėjimas leidžia minimizuoti brangių spausdintų išteklių įsigijimo išlaidas* (KTU, 2012–2014, p. 44).

Iš pavyzdžių aiškiai matoma, kad informacijos ištekliai suprantami ne tik kaip tradiciniai (spausdinti leidiniai), bet ir kaip elektroniniai: el. ištekliai, prieiga prie duomenų bazių ir kt. Vienur šie išteklių tipai fiksuojami kartu, papildantys vieni kitus, kitur (paskutinis pavyzdys) prieiga prie elektroninių išteklių suprantama kaip alternatyva spausdintiems ištekliais ir susijusi su sąnaudų mažinimu. Galima daryti prielaidą, kad informacijos išteklių

aprūpinimas visų pirma susijęs su jų komplektavimo strategijomis, kurias planuoja ir įgyvendina akademinės bibliotekos.

Su bibliotekos vidaus vartotojų branduoliu (studentais bei mokslo ir pedagoginiu personalu) sąsajos brėžiamos ir kitose bibliotekų veiklos srityse, tačiau jos jau pavienės ir neryškios: siekiama *akademijos biblioteką aprūpinti naujausia studijų ir tyrimų literatūra, sudaryti kuo palankesnes sąlygas dėstytojams ir studentams naudotis internetu* (LKKA raidos strategija, p. 24); *sukurti optimalią kūrybišką aplinką individualiai mokslinei veiklai bei mokslininkų bendravimui* (VU, 2010–2012, p. 13).

Informacijos išteklių aspektas išlieka ryškus ir nagrinėjant atskirai dėstytojų bei mokslininkų, mokslo tyrėjų grupę. Čia taip pat susiejami tradiciniai ir elektroniniai ištekliai, tačiau labiau vyrauja elektroniniai ištekliai. Nuolatiniam mokslininkų ir dėstytojų, tyrėjų kvalifikacijos kėlimui ir kompetencijų tobulinimui užtikrinti siekiama įsigyti naujų mokslo leidinių, atnaujinti elektroninius informacijos išteklius bei įgyvendinti mokslo leidinių atnaujinimo planą (KU 2012–2020). Siekiama *plėsti prieigą prie mokslo duomenų bazių Akademijos mokslininkams bei visai akademiniai bendruomenei* (LMTA, 2010–2012, p. 13); naujų duomenų bazių įsigijimo ir senųjų modernizavimo aspektas pabrėžiamas kaip būtinas gerinti mokslinių tyrimų ir eksperimentinės plėtros (MTEP) aprūpinimą, kuris padės kurti mokslinei veiklai palankią aplinką, skatinančią *mokslininkų iniciatyvą, kūrybinę laisvę, mokslo lyderių iškilimą, mokslinę kooperaciją ir konkurenciją nacionaliniu ir tarptautiniu lygmeniu* (VU, 2007–2013, p. 16). Kita vertus, yra skundžiamasi ir dėl to, kad *mokslo darbuotojai neturi būtinos naujausios mokslo tyrimams literatūros* (VPU, 2006–2010, p. 12). Tai atspindi ekonominį lėšų trūkumo veiksnį, kuris, kaip jau buvo akcentuota, fiksuojamas kaip išskirtinai neigiama išorinės aplinkos duotybė.

Atskirai su mokslininkais susiejama bibliotekos ekspertinė veikla, kuria ateityje planuojama teikti pagalbą *mokslininkams kaupiant, sisteminant ir renkant informaciją apie naujausius mokslinius šaltinius* (MRU, 2010–2020, p. 44). Kitų veiklos sričių, fiksuojamų kartu su mokslo ir pedagoginiu personalu,

strateginiuose dokumentuose neaptikta. Tai rodo, kad informacijos išteklių aprūpinimo veikla yra itin ryški ir išstumia iš galimų veiklų lauko beveik visas kitas bibliotekos veiklos sritis. Toliau tikslinga išnagrinėti, ar taip pat vienpusiškai fiksuojamos ir kitų vidaus vartotojų sąsajos su bibliotekos veiklos sritimis.

Lentelėje prie bibliotekos vidaus vartotojų taip pat buvo priskirti universiteto, fakultetų darbuotojai, fakultetų bendruomenės, jauni mokslininkai. Šie veikėjai žymi platesnį vartotojų segmentą, kuris gali apimti įvairių sričių ir poreikių asmenis: universiteto darbuotojams priskirtini ir mokslininkai, ir administracijos personalas, apsaugos darbuotojai ir kt., dėl to tokios veikėjų grupės ryšys su bibliotekos paslaugomis ryškėja tik iš konteksto. Šios veikėjų grupės ne taip dažnai minimos kaip prieš tai aptartos studentų, mokslo ir pedagoginio personalo grupės. Pavyzdžiui, universiteto darbuotojai fiksuojami kartu su jaunais mokslininkais: siekiant kelti jų mokslinę kompetenciją numatomos tokios priemonės kaip *apsirūpinti mokslinę literatūrą, leisti LŽŪU mokslinius leidinius* (LŽŪU, 2009–2011, p. 11; 2010–2012, p. 19). Šis siekis vertinamas kiekybiškai – įsigytų vadovėlių ir leidinių egzempliorių skaičiumi.

Kitos šių veikėjų sąsajos su akademinėmis bibliotekomis labiau atsispindi kaip bendradarbiavimo ir paramos veikla. Centralizuotos universiteto bei fakultetų lėšos įvardijamos kaip pagrindiniai bibliotekos fondo komplektavimo šaltiniai (VPU 2006–2010); siekiant akademinę biblioteką integruoti į studijų procesą, numatoma *sustiprinti Nuotolinių studijų centro, Akademinės bibliotekos, fakultetų sąveiką rengiant ir efektyviai, lanksčiai vykdant nuosekliąsias ir nenuosekliąsias studijas* (ŠU, 2009–2020, p. 31); kokybiškai prieigai prie informacijos išteklių užtikrinti svarbiais laikomi *bibliotekos darbuotojų susitikimai su fakultetų bendruomenėmis, siekiant identifikuoti bibliotekos teikiamų paslaugų kokybę ir poreikius, konsultacijos ir mokymai* (ŠU, 2012–2016, p. 58).

Išnagrinėjus bibliotekos vidaus vartotojų grupę verta pažymėti kelis apibendrinamuosius aspektus: vidaus vartotojų grupei ryškiausiai atstovauja

studentai, mokslininkai, dėstytojai. Šie veikėjai beveik išskirtinai fiksuojami kartu su bibliotekos informacijos išteklių aprūpinimo veikla, kuri gali būti skaidoma tiek į tradicinių, tiek į elektroninių išteklių aprūpinimą. Kiti bibliotekos veiklos barai fiksuojami labai nedaug, dėl to pagrįstai galima išskirti dominuojantį vaidmenį. Kiti, labiau abstraktesni šios grupės veikėjai, analizuojamuose tekstuose taip pat nėra dažnai minimi, o paminėti labiau kaip bendradarbiaujantys veikėjai, dėl to tikslinga juos priskirti ir kitai – bendradarbiaujančių – veikėjų grupei.

Bibliotekos išorės vartotojai. Toliau nagrinėjama bibliotekos išorės vartotojų grupė, kuri yra įvairesnė. Veikėjus galima skirstyti į konkrečius ir abstrakčius. Konkretiems priklausytų abiturientai, kitų aukštųjų mokyklų absolventai, skaitytojai ir negalią turintys skaitytojai, pasaulio mokslininkai, užsienio jaunimas, visi mokslo ir verslo subjektai. Abstraktesniais veikėjais logiška būtų laikyti akademinę, informacinę, žinių visuomenę, plačiąją visuomenę.

Akademines bibliotekos fondai ir moderni aplinka įeina į universitetų kovą dėl studentų skaičiaus didinimo. Viena vertus, biblioteka pasitelkiama kaip viena iš priemonių, žyminti kokybiškas studijas: *Norėdami patraukti geriausius abiturientus ar kitų aukštųjų mokyklų absolventus (į antrosios pakopos studijas) turime siūlyti kokybiškas studijas ir geras sąlygas joms vykdyti (modernią biblioteką, aukštos kokybės skaičiavimo centro paslaugas, internetą, garsius mokslininkus, šiuolaikiškas laboratorijas)* (VGTU, 2002–2006, p. 7; 2007–2013, p. 14).

Kita vertus, bibliotekos fondų nepakankamumas ir vartotojų poreikių neatitikimas fiksuojamas kaip grėsmė visai aukštajai mokyklai: *Rengiamų specialistų ir kūrybinio proceso kokybės augimą ribojanti skurdi materialinė bazė (patalpos, muzikos instrumentai, audiovizualinė įranga, bibliotekos ir fonotekos fondai) <...> mažina galimybes pritraukti užsienio jaunimo nuoseklioms studijoms Akademijoje* (LMTA, 2010–2012, p. 7). Šiuose pavyzdžiuose aiškiai išsiskiria kokybės kriterijus, kuriuo siekiama pritraukti potencialius universitetų studentus ir kartu bibliotekos vartotojus. Kokybė

pirmuoju atveju susijusi su modernumu, antruoju atveju siekti kokybės trukdo ekonominiai veiksniai.

Pasaulio mokslininkai užfiksuoti tik kartą, tačiau jų kaip išorinės aplinkos veikėjų ryšys su akademinė biblioteka išreiškiamas per skaitmeninimo veiklą: *sudaryti sąlygas pasaulio mokslininkams susipažinti ir tirti skaitmeninius dokumentus per internetą. Rengti ir leisti senųjų leidinių informacinius žinynus-katalogus* (VU, 2010–2012, p. 13). Šiuo atveju atskleidžiama iki šiol retai fiksuota bibliotekos veiklos sritis – kultūros paveldo skaitmeninimas, prieigos plačiajai visuomenei suteikimas.

Bibliotekos ribų praplėtimas pastebimas ir kalbant apie įvairius mokslo ir verslo veikėjus, kurie taip pat matomi kaip akademinų bibliotekų vartotojai, jiems siūlomos lygiavertės paslaugos kartu su kitais bibliotekos vartotojais: *MKIC atitiks pasaulinio tokio tipo įstaigų standartus, jis ne tik užtikrins atvirą prieigą prie informacinių šaltinių tiek universitetų studentams, dėstytojams ir mokslininkams, tiek ir visiems mokslo ir verslo subjektams, bet ir taps tiesioginio komunikavimo tarp šių tikslinių grupių centru* (VU, 2010–2012, p. 12). Bibliotekos atvirumas įvairiems veikėjams didina bibliotekos paslaugų skaičių, praplečia jos naudojimo galimybes, taip suteikia bibliotekai didesnės svarbos ne tik universiteto struktūroje, bet ir už jos ribų. Įvairūs išorinės aplinkos veikėjų lūkesčiai ir poreikiai daro tiesioginę įtaką ir bibliotekos veiklai – ji turi išlikti nukreipta į pagrindines tikslines grupes (universiteto studentus ir mokslo bei pedagoginį personalą), taip pat siūlyti savo paslaugas už universiteto ribų esantiems veikėjams.

Pastebėta, kad kuo mažiau konkretizuojamas veikėjas (pavyzdžiui, skaitytojas, vartotojas), tuo jis susiejamas su įvairesnėmis bibliotekos paslaugomis. Skaitytojas kaip veikėjas atspindi tradicinį požiūrį į bibliotekos paslaugas, nes skaitymas jau nebėra vienintelė bibliotekų vartotojų veikla. Pavyzdžiui, bibliotekoje siekiama *gerinti skaitytojų informacinį aprūpinimą, suteikti galimybę naudotis informaciniais resursais, moderniomis informacinėmis technologijomis, užtikrinti ir plėsti prieigos prie informacijos ir žinių lygias galimybes, plėsti ir tobulinti elektroninį katalogą, kurti duomenų*

bazes ir komplektuoti kompaktinius diskus (VU, 2010–2012, p. 13). Akcentuojama bibliotekos, integruojančios į savo veiklą informacines technologijas, pozicija sustiprina strateginę modernumo kryptį, kuri laikoma pažangia ir sudarančia nuotolinę prieigą prie bibliotekos elektroninių išteklių (MRU 2010–2020). Tradicinio bibliotekos vartotojo – skaitytojo – pozicionavimas šalia modernių informacinių technologijų integravimo į bibliotekos paslaugas rodo kintančią bibliotekos veiklą. Iš vienos pusės, vis dar laikomasi tradicinio bibliotekos vaizdinio, iš kitos pusės, strategiškai biblioteka jau matoma kaip pažangi universiteto struktūros dalis, teikianti įvairaus pobūdžio lokalias ir nuotolines paslaugas.

Kaip ir skaitytojo sąvokos neapibrėžtumas abstrakčiai traktuotina ir akademinė visuomenė. Daroma prielaida, jog šis veikėjas skiriasi nuo vidaus vartotojams priskirtos akademinės bendruomenės, nes žymi platesnę, už universitetų ribų išeinančią vartotojų grupę. Akademinė visuomenė strateginiuose dokumentuose minima kaip bibliotekos vaidmenų įgyvendinimo tikslinė auditorija: *Nauji akademinės bibliotekos vaidmenys (bibliotekos kaip aktyvaus partnerio, žinių ir informacijos eksperto, konsultanto akademinėje visuomenėje) skatina vystyti biblioteką kaip integruotą informacijos, mokymo išteklių centrą* (VU, 2011–2013, p. 9; 2012–2014, p. 9). Būtent į akademinę visuomenę nukreipti nauji bibliotekos vaidmenys atveria jai plačias perspektyvas plėtoti įvairias veiklas.

Plačioji visuomenė, informacinė visuomenė, žinių visuomenė taip pat žymimos kaip akademinų bibliotekų konteksto veikėjai. Apie žinių visuomenę jau buvo šiek tiek užsiminta nagrinėjant sociokultūrinius akademinų bibliotekų aplinkos veiksnius ir nurodant, jog žinių visuomenė fiksuojama kaip tam tikra apibendrinta vartotojų lūkesčių, poreikių išraiška. Informacinės ir žinių visuomenės plėtra vaizduojama kaip vienas iš valstybės prioritetų, pagal kurį planuojama akademinės bibliotekos strateginė vizija (VU, 2012–2014), o biblioteka matoma kaip *svarbus studijų, mokslinių tyrimų, informacinės visuomenės, tęstinio ugdymo įrankis* (ŠU, 2010–2012, p. 15). Plačioji visuomenė taip pat priklauso bibliotekos išorinei aplinkai, ji papildo akademinę

visuomenę ir tarsi ją pratęsia. Pavyzdžiui, leidinių, įtrauktų į elektroninį katalogą, skaičiaus kriterijus *atspindi naujai į elektroninį katalogą įtrauktų leidinių skaičių, kas lengvina informacijos išteklių prieinamumą akademinėi ir plačiajai visuomenei* <...> (VU, 2012–2014, p. 40). Šiuo atveju akademinė ir plačioji visuomenės laikomos lygiavertėmis, akcentuojamas bibliotekos išteklių prieinamumo didinimas. Visuomenė, kaip ir skaitytojas, yra abstraktus veikėjas, dėl to kyla sunkumų norint nustatyti jos sudedamąsias dalis. Kita vertus, abstrakčių veikėjų išskyrimas gali žymėti bibliotekos strateginę atvirumo ir prieinamumo kiekvienam kryptį. Akademinė biblioteka visuomenei siūlo ne tik informacijos išteklius, bet ir siekia viešinti saugomą kultūros paveldą: *Nuolat informuoti straipsniais, publikacijomis, parodomis visuomenę apie bibliotekoje saugomus rinkinius, skaitmeninius dokumentus spaudoje, bibliotekos svetainėje, žiniasklaidoje* (VU, 2010–2012, p. 13).

Aptarus bibliotekos išorės vartotojams priskirtus veikėjus, galima padaryti kelias apibendrinamąsias išvadas. Visų pirma, išorės vartotojai skiriasi nuo vidaus vartotojų tuo, kad nėra išskiriamos vienos dominuojančios bibliotekos veiklos, tokios kaip informacijos išteklių aprūpinimas ar kt. Taip pat pastebėta, kad išorės vartotojams labiau akcentuojamos atvirosios prieigos, nuotolinės paslaugos: skaitmeninimo veiklos, kultūros paveldo, elektroninių išteklių, duomenų bazių prieiga. Įvairesnių bibliotekos paslaugų įvardijimas gali būti siejamas su didesne vartotojų/veikėjų diferenciacija, įvairesnių poreikių ir lūkesčių pildymu. Nors pabrėžiamos nuotolinės paslaugos, tačiau vartotojai vis dar dažnai vadinami skaitytojais – tai rodo dar gyvuojančią tradicinės bibliotekos sampratą. Šis aspektas bus išsamiau nagrinėjamas kitame skyriuje, aptariant išryškėjusius diskursus.

Bendradarbiaujantys veikėjai. Strateginiuose dokumentuose akademinės bibliotekos kaip subjekto poziciją veikia ir išorinės aplinkos veikėjai, kurie nepriskirtini vartotojams. Šie veikėjai gali būti suprantami kaip priklausantys panašiai išorinei aplinkai ir dėl to turintys bendrų bruožų ar darantys įtaką vieni kitiems. Vienas ryškiausių veikėjų, įvardytas kaip įvairūs profesiniai tinklai, apima profesines organizacijas, asociacijas, konsorciumus,

informacines sistemas ir kitus tarporganizacinius darinius, kurie sujungia keletą akademinų bibliotekų ar panašių organizacijų į vieną tinklą.

Profesiniai tinklai strateginiuose dokumentuose dažnai susiejami su viena iš akademinų bibliotekų veiklų. Nors tai nėra tiesiogiai susiję su bibliotekos teikiamomis paslaugomis, tačiau priklausymas tarporganizaciniam tinklui sudaro galimybes bibliotekai teikti vienas ar kitas specifines paslaugas: integruotą informacinę sistemą, prenumeruojamas duomenų bazes, elektroninių tezių ir disertacijų duomenų bazę, taip pat kelti darbuotojų kvalifikaciją ir kt.

Vieno universiteto strateginės plėtros dokumente (ŠU, 2012–2016) šiems profesiniams tinklams aptarti skirtas visas skyrelis „Technologiniai veiksniai akademinėse bibliotekose“. Šiame skyriuje akcentuojamas Lietuvos aukštųjų mokyklų bibliotekų kompiuterizavimo projektas LABT, LABIIMSPP konsorciumas, padėsiantis plėsti bendras bibliotekų informacines sistemas, projektas eLABA ir kt. Matyti, kad šie profesiniai tinklai susiję su informacinių technologijų plėtra akademinėse bibliotekose. Modernios technologijos tampa akademinų bibliotekų jungimosi į tinklus ir vienijimosi pagrindu. Strateginiuose dokumentuose šis jungimasis į tinklus priskiriamas prioritetiniams bibliotekų veiklos uždaviniams: siekiama *sudaryti prielaidas Universiteto bibliotekai atlikti Lietuvos integralioje Bibliotekų informacijos sistemos projekte numatytą aukštųjų mokyklų metodinio ir organizacinio centro funkciją* (VU, 2010–2012, p. 13); *dalyvauti diegiant bendrąją aukštųjų mokyklų bibliotekų LABT informacinę sistemą* (LMTA, 2010–2012, p. 13).

Įvairūs profesiniai tinklai jungia ne tik informacinių technologijų pagrindu, tačiau padeda bibliotekoms tobulinti paslaugas, dalytis patirtimi su kitomis bibliotekomis, kelti darbuotojų kvalifikaciją ir plėtoti bendrus projektus. Strateginė ilgalaikė bibliotekos vizija ateičiai numatoma kaip aktyviai bendradarbiaujančios su kitomis partnerėmis: *Dalyvaujama Lietuvoje organizuojamuose kursuose ir mokymuose bei užsienio stažuotėse, mobilumo programose rengiant teminius bibliotekininkus ir kt. Dalyvaujama tarptautinėse asociacijose, užsienio bibliotekų darbo grupėse* (MRU, 2010–

2020, p. 44). Tokia bendradarbiaujančios bibliotekos pozicija leidžia praplėsti esamas bibliotekos veiklas ir įtvirtinti naujas.

Kiti bendradarbiaujantys veikėjai analizuojamuose tekstuose fiksuojami greta bibliotekų tuose pačiuose kontekstuose. Juos vienija panaši hierarchinė padėtis universiteto struktūroje, taip pat panašios veiklos. Pavyzdžiui, aukščiausios kvalifikacijos specialistų rengimo ir mokslo plėtojimo programą vykdo tam tikri universiteto padaliniai, o jiems *talkina Biblioteka ir informacijos centras, Informacinių technologijų centras, Lietuvos medicinos ir farmacijos istorijos muziejus, administracijos tarnybos* (LSMU, 2011–2013, p. 8). Kad būtų užtikrinta studijų proceso kokybė ir biblioteka integruota į studijų procesą, siekiama *sustiprinti Nuotolinių studijų centro, Akademinės bibliotekos, fakultetų sąveiką rengiant ir efektyviai, lanksčiai vykdant nuosekliąsias ir nenuosekliąsias studijas* (ŠU, 2009–2020, p. 31).

Bendradarbiaujantiems veikėjams taip pat galima priskirti ne tik padedančius veikėjus, bet ir darančius tam tikrą įtaką bibliotekų veiklos galimybėms, pavyzdžiui, leidėjus. Nors leidėjai yra vieni iš pagrindinių akademinų bibliotekų bendradarbių, tačiau strateginiuose dokumentuose jie minimi tik kartą, kalbant apie elektroninių ir popierinių žurnalų prenumeratos skirtumus ir kliūtis pereiti prie elektroninių žurnalų prenumeratos (VPU, 2006–2010).

Kitos kultūros ir mokslo organizacijos – svarbūs veikėjai, siekiant didesnio bibliotekos veiklų viešinimo ir pripažinimo: *renginiai rodo bibliotekos kultūros paveldo sklaidą, aktualumą, bendradarbiavimo su partneriais, kitomis kultūros ir mokslo organizacijomis stiprinimą, padeda įgyvendinti VU švietėjišką misiją* (VU, 2012–2014, p. 36).

Akademinų bibliotekų ryšiai su kitais bendradarbiaujančiais veikėjais svarbūs keliais aspektais. Bibliotekoms įvairūs tinklai ir tarpusavio ryšiai suteikia galimybių plėtoti naujas paslaugas, išnaudoti informacinių technologijų teikiamus privalumus, kelti darbuotojų kvalifikaciją ir kt. Dėl to galima teigti, jog tokie veikėjai teikia bibliotekoms paramą ir sustiprina jų pozicijas ne tik universitetų vidinėje struktūroje, bet ir už jos ribų.

Autoritetingi veikėjai. Ši veikėjų grupė išskirta kaip atskira pagal veikėjų įtakos akademinėi bibliotekai požymius. Užfiksuotus veikėjus galima iš dalies įvardyti kaip tam tikrą galią turinčius veikėjus, kurių nustatytų prioritetų bibliotekos turėtų laikytis ir jais vadovautis pagrįsdamos savo įgyvendinamus vaidmenis. Tokie veikėjai gali būti Europos Sąjunga, Europos Komisija, valstybė, vyriausybė.

Europos Sąjungos ir akademinės bibliotekos ryšys analizuojamuose tekstuose reiškiamas per ekonominių veiksnių įtaką, t. y. Europos Sąjungos struktūrinės paramos lėšos (ŠU 2009–2020; VU 2012–2014) naudojamos naujos bibliotekos statybai ar esamos bibliotekos renovacijai, o tai leidžia bibliotekoms modernizuoti savo veiklą. Finansinę įtaką turi ir artimesnio lygmens veikėjas – valstybė, strateginiuose dokumentuose susiejama su lėšų trūkumu: *Nedidėja valstybės skiriamos finansinės lėšos, todėl vis labiau atsilieikama modernios aparatūros ir naujausios literatūros, duomenų bazių komplektavime* (VDU, 2010–2012, p. 4). Nuo to, kaip valstybė skirsto biudžeto asignavimus, priklauso ir akademinė bibliotekų paslaugų kokybė, galimybės plėsti ir gerinti esamas paslaugas.

Politinę įtaką akademinė bibliotekų pozicijos formavimui daro Europos Komisija, nustatanti tam tikrą mokslo politiką ir išskirianti prioritetus, kurių turėtų laikytis bibliotekos: *Mokslinių tyrimų informacinės infrastruktūros plėtra yra viena iš prioritetinių Europos Komisijos mokslo politikos krypčių. Joje pabrėžiama bendros (angl. seamless) prieigos tiek prie tyrimams ir studijoms reikalingų šaltinių, tiek prie tyrimų rezultatų ir publikacijų būtinybė* <...> (VU, 2007–2013, p. 24).

Autoritetingiems veikėjams galima priskirti ne tik valdžios institucijas, bet ir kitas organizacijas, kurios laikomos sektinu pavyzdžiu Lietuvos universitetams ir jų bibliotekoms. Užsienio universitetai, pavyzdžiui, nurodomi kaip toliau pažengę elektroninių knygų prenumeratos srityje, o Lietuvos universitete ši paslauga dar nėra išplėtota (VPU 2006–2010). Kitos Europos šalys taip pat lyginamos su Lietuva, norint pagrįsti per mažas studentų finansavimui ir studijų kokybei užtikrinti skiriamas lėšas: *Senųjų ES šalių*

universitetuose vienam studentui tenka vidutiniškai 35 tūkst. Lt, taigi apie penkis kartus daugiau nei VGTU studentui, o šiuolaikinės literatūros, mokomųjų priemonių ir įrangos kainos yra tokios pačios kaip ir kitose Europos šalyse (VGTU, 2010–2012, p. 5).

Taigi matyti, jog autoritetingus veikėjus galima skirti į dvi pozicijas pagal jų kilmę ar įtakos sritį akademinėms bibliotekoms: tai reguliuojamosios valdžios, tarptautinės ir nacionalinės, struktūros, taip pat autoriteto galią turi ir sektini pavyzdžiai, pagal kuriuos turėtų būti projektuojamos universitetų ir jų bibliotekų strateginės plėtros kryptys.

Aptarus strateginiuose universitetų dokumentuose nustatytus veikėjus ir jų sąsajas su akademinė bibliotekų veiklomis galima nubrėžti tam tikrą šių veikėjų ir bibliotekų veiklų tinklą (4 pav.), kuriame matomas kiekvieno veikėjo ryšys su tam tikra bibliotekų veiklos sritimi ir to ryšio stiprumas. Kitaip tariant, siekta pavaizduoti dominuojančias ir labiau fiksuojamas subjekto pozicijas, kurias bibliotekoms priskiria strateginiuose dokumentuose identifikuoti veikėjai. Nubrėžtame veikėjų tinkle ryškesnės linijos žymi stipresnę ryšį ir didesnę fiksiaciją. Apibendrinta ir išskirta 13 akademinė bibliotekų veiklos sričių:

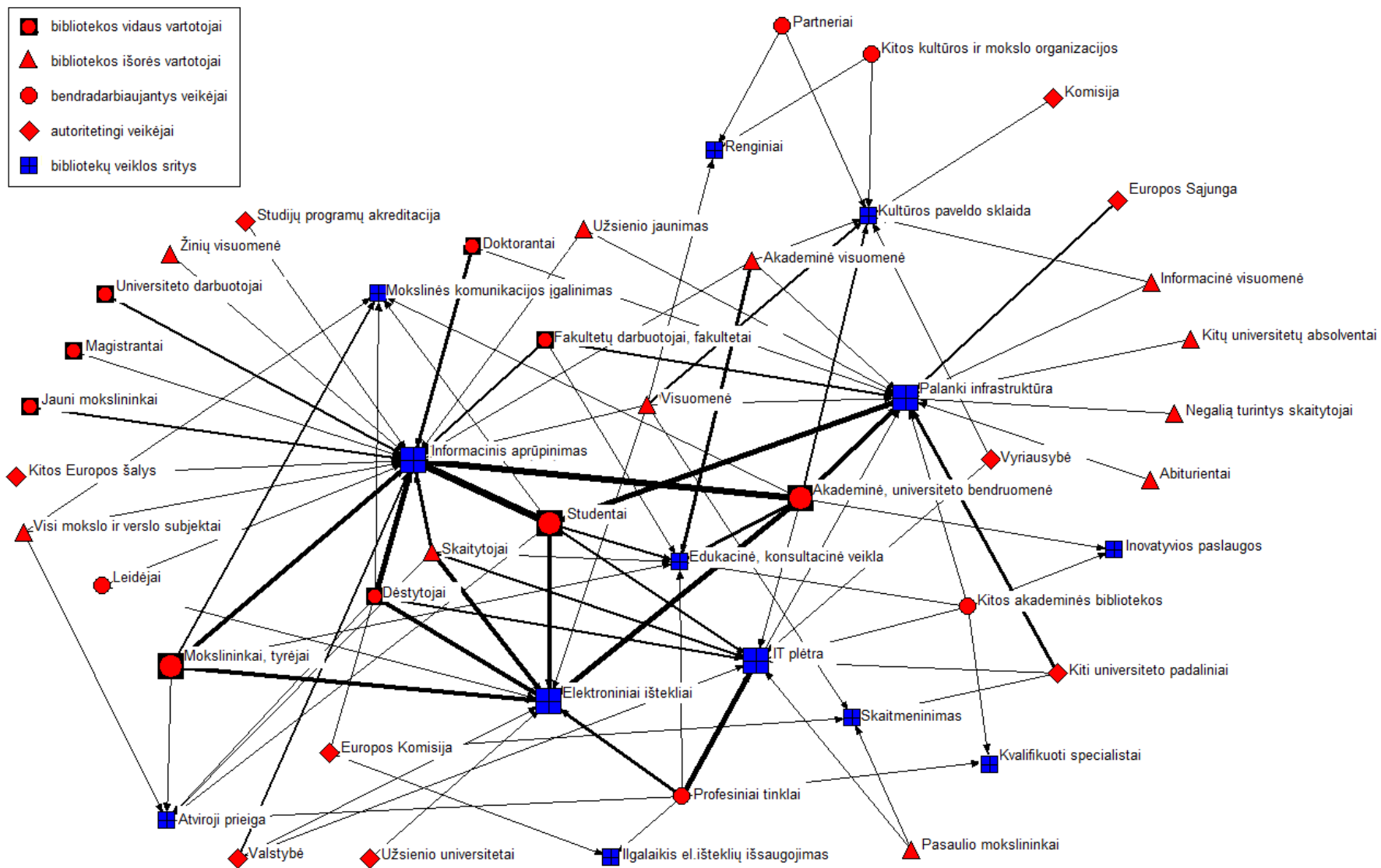
- Informacinių technologijų plėtra, diegimas ir naudojimas bibliotekų veikloje.
- Informacinis aprūpinimas, kuriam priskirtas informacijos išteklių aprūpinimas, mokslinės ir mokomosios literatūros pirkimas ir atnaujinimas bei panašios pozicijos.
- Elektroniniai ištekliai. Ši veiklos sritis išskirta atskirai norint pabrėžti gana ryškią takoskyrą tarp tradicinių ir elektroninių išteklių.
- Edukacinė, konsultacinė veikla. Šiam punktui priklauso tiek informacinio raštingumo ugdymas, tiek įvairios žinių ir informacijos ekspertinės veiklos, dalyko bibliotekininkų ruošimas, konsultacijos, mokymai ir pan.

- Ilgalaikis elektroninių išteklių išsaugojimas.
- Skaitmeninimas. Šiai veiklai priskirti ir skaitmeninės bibliotekos kūrimo, ir skaitmeninimo darbai.
- Mokslinės komunikacijos įgalinimas.
- Palanki infrastruktūra. Šiuo aspektu apimama tiek patalpų modernizavimo, bibliotekų statybų ar rekonstrukcijų aspektai, tiek patogios ir jaukios mokymosi, darbo aplinkos kūrimas bibliotekose.
- Inovatyvios paslaugos.
- Kvalifikuoti specialistai. Šiuo aspektu kreipiamas dėmesys į bibliotekų darbuotojų kvalifikacijos kėlimo, tobulinimosi veiklas.
- Atvira prieiga.
- Kultūros paveldo sklaida ir saugojimas.
- Parodos ir kiti renginiai.

Sudarytame tinkle ryškiausiai išsiskiria kelios akademinų bibliotekų veiklos sritys, turinčios stipriausius ryšius su tam tikrais veikėjais: tai informacinis aprūpinimas, elektroninių išteklių ir IT plėtra, palankios infrastruktūros kūrimas. Veikėjai, kurių lūkesčiai daugiausia nukreipti būtent į šias bibliotekų veiklos sritis, yra akademinė bendruomenė, studentai, mokslininkai, dėstytojai, skaitytojai. Kiti veikėjai nėra tokie įtakingi akademinų bibliotekų veikloms, nes minimi pavieniui, o brėžiamos sąsajos yra per silpnos, kad tokie veikėjai kaip, pavyzdžiui, pasaulio mokslininkai, kitos Europos šalys ar leidėjai taptų reikšmingais akademinų bibliotekų vaidmenų konstravimo dalyviais.

Aiškliai matyti, kad dominuojantys veikėjai daugiausia priklauso vidaus vartotojų grupei, dėl to darytina išvada, kad universitetų strateginiuose dokumentuose visų pirma dėmesys kreipiamas į vidaus bendruomenės strategines plėtros kryptis, o akademinėms bibliotekoms konstruojamas pagrindinis vaidmuo taip pat nukreiptas į universiteto bendruomenės lūkesčių

bei poreikių tenkinimą. Šie lūkesčiai aiškiai parodo pagrindinius bibliotekų veiklos prioritetus (informacinis studijų ir mokslo proceso aprūpinimas, palankios infrastruktūros ir IT plėtra). Tai, kad išorinės aplinkos veikėjai, priskirtini autoritetingų ar bendradarbiaujančių veikėjų grupėms, neturi ryškesnės įtakos akademinėms bibliotekoms, gali rodyti pakankamai siaurą ir uždara, išoriškai nepalaikomą akademinų bibliotekų vaidmenų gyvavimą. Ši prielaida tikrinama kituose skyriuose analizuojant Lietuvos valstybinių universitetų metinių ataskaitų tekstus.

4 pav. Lietuvos akademinė bibliotekų veiklos įtaką darančių veikėjų tinklas (strateginiai dokumentai)

3.3. Lietuvos valstybinių universitetų metinių ataskaitų analizė

Metinėse universitetų ataskaitose akademinės bibliotekos pozicionuojamos sutelktai, per daug neišskaidant į dalis. Dažniausiai ataskaitose bibliotekos veiklai skiriamas atskiras skyrius, kuriame aprašoma praėjusių metų akademinė bibliotekų veikla, teiktos paslaugos, analizuojami statistiniai duomenys, išryškinamos problemos ir jų sprendimo būdai. Akademinė bibliotekų indėlis taip pat aptariamas skyriuose apie informacinių technologijų taikymą, kultūros renginių organizavimą, bendradarbiavimą su įvairiomis institucijomis ir pan. Metinės ataskaitos leidžia plačiau negu strateginiai dokumentai apibūdinti akademinė bibliotekų veiklą, išskirti įvairesnius aspektus, kurie gali atskleisti labiau įvairiapusę bibliotekų veiklą spektrą, nustatyti daugiau veikėjų ir veiksmų.

3.3.1. Lietuvos akademinė bibliotekų veiklas veikiantys išorinės aplinkos veiksniai: metinių ataskaitų analizė

Analizuojamose universitetų metinėse ataskaitose taip pat galima išskirti politinių, ekonominių, sociokultūrinių ir technologinių veiksmų grupes, kurios daro įtaką konstruojant akademinė bibliotekų vaidmenis. Kaip ir strateginiuose dokumentuose, ryškiau išsiskiria sociokultūriniai bei technologiniai veiksniai, o politinių ir ekonominių įtakos sričių užfiksuota mažiau.

Politiniai veiksniai. Šių veiksmų įtaka labiausiai pastebima bibliotekų fondų komplektavimo veiklai, nes remiamasi tiek valstybinės valdžios priimtais įstatymais (pvz., Lietuvos Respublikos viešųjų pirkimų įstatymu, MRU, 2005), tiek universiteto administraciniais sprendimais: *Rektoriaus iniciatyva sudarytos komisijos, 2004 m. pabaigoje atlikusios fakultetų bibliotekų veiklos analizę, siūlymu VU Senato komisija priėmė sprendimą dėl Universiteto bibliotekų fondų komplektavimo* (VU, 2005, p. 72).

Universiteto rektoriaus sprendimai kaip politinės įtakos ir legitimacijos simbolis pakankamai ryškiai atspindimas ir siekiant stiprinti fakultetų bei

bibliotekos bendradarbiavimą, pavyzdžiui, *bibliotekos ir fakultetų partnerystę užtikrina ir instituciniu lygmeniu įteisina 2008 m. spalio 3 d. rektoriaus įsakymas Nr. V-55, pagal kurį bibliotekininkai įtraukti į fakultetų studijų programų komitetus* (ŠU, 2008, p. 101). Toks tiesioginis nurodymas įtvirtina bibliotekos poziciją fakultetų struktūrose, suteikia teisėtą pagrindą aktyviau dalyvauti studijų procese ir užsitikrinti lygiavertės partnerės vaidmenį universitete.

Kita vertus, politiniai finansų ir ekonominės srities sprendimai ne visuomet lemia universitetų ir bibliotekų veiklą sustiprinimą. Ekonominiai aspektai, kaip ir strateginiuose dokumentuose, reiškiami kaip išorinė jėga, kuri nekvestionuojama: *Nepaisant to, kad Vyriausybė priėmė nutarimą (2008-12-30 Nr. 1377) pakelti bibliotekų darbuotojams atlyginimą 11 proc., Universiteto bibliotekos darbuotojams atlyginimai pakelti nebuvo* (VPU, 2009, p. 206). Šiuo atveju nėra aiškinama, dėl kokių priežasčių atlyginimai darbuotojams nebuvo pakelti, o Vyriausybės nutarimai tokiu būdu praranda legitimuojančią įtaką.

Ekonominiai veiksniai. Matyti, kad ekonominiai veiksniai glaudžiai susiję su politiniais veiksniais, nes biudžeto lėšų skirstymas ir investicinių projektų finansavimas – pagrindiniai ekonominiai aspektai metinėse ataskaitose. Lėšų trūkumas labiausiai veikia bibliotekos komplektavimo, informacinio aprūpinimo veiklas (LŽŪU, 2004; VPU, 2009), taip pat patalpų rekonstrukcijos, naujų patalpų įrengimo darbus (VU, 2005; VPU, 2009). Teigiama, kad *duomenų bazių prenumerata vykdoma kartu su kitomis Lietuvos bibliotekomis, nes dėl didelių prenumeratos kainų nė viena biblioteka savarankiškai neįstengtų jų prenumeruoti* (VU, 2003, p. 73), taip pat pabrėžiama, jog *sprendimas taupyti išigyjant mažiau spaudinių vertintinas nepalankiai, kadangi gali turėti neigiamą poveikį studijų kokybei* (VPU, 2009, p. 215). Šiuo atveju informacinis aprūpinimas tiesiogiai susiejamas su studijų kokybės kriterijumi ir suteikia bibliotekai informacijos tiekėjos poziciją, kuri prisideda prie kokybiškos universiteto veiklos užtikrinimo. Tokia pozicija biblioteką sustiprina ir aiškiai apibrėžia jos svarbą universitete. Taip pat matyti,

jog ekonominiai veiksniai daro įtaką ir bibliotekų jungimuisi į įvairius profesinius tinklus, kurie sudaro sąlygas bendradarbiauti ir taupyti lėšas.

Sociokultūriniai veiksniai. Vienas svarbiausių socialinių veiksnių yra susijęs su mokslo ir studijų proceso kokybės užtikrinimu suteikiant prieigą prie informacijos išteklių ir tinkamai komplektuojant bibliotekos fondus. Metinėse ataskaitose fiksuojama nemažai teiginių, konstatuojančių savaimę suprantamą bibliotekos poziciją. Pavyzdžiui, *bibliotekos fondų komplektavimo prioritetas – aprūpinti studijas ir mokslą reikalingais informacijos ištekliais* (VPU, 2009, p. 198); *studijų bei mokslo kokybei užtikrinti svarbus ir bibliotekos fondų atnaujinimas* <...> (MRU, 2005, p. 122). Šiems teiginiams pagrįsti nėra argumentuotų paaiškinimų, o tai rodo objektyvuotą reikšmės įtvirtinimą, kuriuo neabejojama. Priešingai, kitos akademinė bibliotekų veiklos, tokios kaip informacinio raštingumo ugdymas, reikalauja leigitmuojančių argumentų: *Nauji reikalavimai studijų kokybei, studijų programų struktūros kaita, išaugęs akademinės bendruomenės mobilumas, mokslinių tyrimų ir eksperimentinės veiklos plėtra, Universiteto pedagoginio ir mokslinio personalo poreikis naujausiai mokslinei informacijai, sparti elektroninės informacijos plėtra sąlygojo bibliotekos vartotojų informacinio raštingumo gebėjimų ugdymo poreikį* (ŠU, 2008, p. 100). Matyti, jog daugelis išorinės socialinės bei technologinės aplinkos veiksnių traktuojami kaip galimybė atsirasti naujoms bibliotekos veikloms ir jas tokiu būdu legimituoti.

Vienas iš studijų paradigmos kaitos požymių – vis reikšmingesnis savarankiškas studentų darbas – atsispindi ir metinėse ataskaitose. Studentų savarankiškam darbui pritaikytos erdvės bei informacijos išteklių prieinamumas tampa svarbiu uždaviniu bibliotekoms, siekiančioms prisidėti prie studijų kokybės gerinimo: *Savarankiškas darbas bibliotekoje su knyga ir elektroniniais informacijos ištekliais yra neatskiriama studijų proceso dalis. Tai akivaizdžiai rodo augantis besinaudojančiųjų biblioteka skaičius* (MRU, 2005, p. 104); <...> *centrinėje bibliotekoje sukurtos idealios sąlygos mokymui ir mokymuisi, moksliniam darbui, saviraiškai. <...> Šios modernios aplinkos [bibliotekos erdvės ir kt.] didina ne tik studijų prieinamumą, palengvina*

studentų adaptaciją ŠU, bet ir tarnauja studijų kokybės gerinimui (ŠU, 2008, p. 71). Kita vertus, strateginiuose dokumentuose minėto mokymosi visą gyvenimą ir bibliotekos veiklų ryšio metinėse ataskaitose nepastebėta.

Technologiniai, infrastruktūriniai veiksniai. Metinėse ataskaitose itin gausu informacinių technologijų diegimo ir naudojimo akademinėse bibliotekose akcentų. Kadangi nagrinėjamos įvairių metų ataskaitos, galima pastebėti nors ir nežymų, bet vis augantį informacinių technologijų, kompiuterinės ir programinės įrangos, bibliotekos veiklų automatizavimo poreikį. ALEPH programinės įrangos diegimas ir naudojimas fiksuojamas daugelyje ataskaitų (VU, 2003; LŽŪU, 2004; VPU, 2009; VGTU, 2001; VDU, 2002). Be to, nuolatinis poreikis atnaujinti programinę įrangą kelia problemą dėl IT senėjimo: *bibliotekos automatizuotai sistemai naudojama techninė įranga sensta greičiau, negu galime ją atnaujinti* (LŽŪU, 2004, p. 45).

Informacinių technologijų plėtra daro įtaką akademinų bibliotekų veiklai ir darbo pobūdžiui. Tai galima pastebėti iš metinėse ataskaitose minimų virtualios bibliotekos apraiškų: *Bibliotekos paslaugos įgauna kitą pobūdį – tai informacinės paslaugos: kompiuteriniai katalogai; mokslinių publikacijų duomenų bazės; leidinių užsakymas internetu; <...> Visa tai veda prie virtualios bibliotekos, kuri iš vizijos tampa tikrove* (VGTU, 2001, p. 99). Matyti, jog IT keičia bibliotekų aptarnavimo procesus, prieigos prie informacijos būdus, kasmet kinta ir teikiamų paslaugų spektras: *Informacinio aptarnavimo procesai persikelia į virtualią erdvę – vis didesnę bibliotekos paslaugų dalį sudaro elektroninių informacijos paslaugų teikimas* (VU, 2005, p. 58). Pagal IT plėtrą koreguojamas ir bibliotekų darbas, keičiamos naudojimosi biblioteka taisyklės (LŽŪU, 2004).

Kita vertus, metinių ataskaitų tekstuose nepastebėta tokio ryškaus informacinių technologijų ir modernumo ryšio akcentavimo. Taip pat nedažnai minimas infrastruktūros plėtros veiksnys (LKKA, 2007; VU, 2003).

6 lentelė. Metinėse ataskaitose fiksuojami išorinės aplinkos veiksniai ir jų įtaka akademinų bibliotekų veiklos sritims

Politiniai veiksniai	
Kiti teisiniai sprendimai Vyriausybės nutarimai LR Įstatymai Rektorių įsakymai	Bibliotekos fondų komplektavimas Darbuotojų atlyginimai Lietuvos elektroninių tezių ir disertacijų informacinė sistema Bibliotekos ir fakultetų partnerystė
Ekonominiai veiksniai	
Lėšų taupymas Valstybės investicijų programa Valstybės biudžetas	Duomenų bazių prenumerata Informacijos išteklių įsigijimas, komplektavimas Bibliotekos rekonstrukcija, eksploatacija Naujos bibliotekos statyba
Sociokultūriniai, švietimo ir mokymo veiksniai	
Mokslo ir studijų procesų poreikiai, plėtra	Informacijos ištekliai, informacinis mokslo ir studijų aprūpinimas Bibliotekos fondų komplektavimas Prieiga prie informacijos Informacijos paieškos įgūdžių ugdymas Mokslinė komunikacija Biblioteka kaip mokymo ir mokymosi vieta
Mokymo, studijų paradigmu kaita Aukštojo mokslo kokybės veiksniai MTEP plėtra	Biblioteka kaip vieša erdvė Elektroniniai informacijos ištekliai Informacinis aprūpinimas Bibliotekos rekonstrukcija Informacinio raštingumo gebėjimų ugdymas
Technologiniai, infrastruktūriniai veiksniai	
Informacinių technologijų plėtra	Bibliotekų darbo automatizavimas, programinės įrangos diegimas Kompiuterinė leidinių cirkuliacija Elektroniniai katalogai Savarankiškas mokymasis Elektroninės informacijos paslaugos Duomenų bazių prenumerata Kultūros paveldo sklaida

	Virtualios bibliotekos kūrimas
Infrastruktūros plėtra	Bibliotekos fondų saugojimas Bibliotekos kompiuterizavimas

Aptarus šiuos išorinės aplinkos veiksnius galima teigti, jog nėra vienos itin dominuojančios veiksmų grupės. Nors politiniai veiksniai iš dalies padeda įtvirtinti akademinų bibliotekų pozicijas universiteto struktūroje, tačiau pastebėta, kad politiniai veiksniai vietomis nusileidžia ekonominiams veiksniams ir nebetenka autoriteto galios. Ekonominiai veiksniai daugiausia fiksuojami informacinio aprūpinimo bei infrastruktūros plėtros srityse, dėl to galima nubrėžti gana aiškias jų ribas ir įtakos zonas. Kaip ir strateginiuose dokumentuose, ekonominiai veiksniai turi neigiamą atspalvį ir vertinami kaip trukdantys akademinėms bibliotekoms sėkmingai veikti ir plėstis.

Sociokultūriniai veiksniai legitimuoja akademinų bibliotekų siekius kurti ir įtvirtinti naujus vaidmenis, nes patiprina bibliotekos pozicijas universitete. Be to, kaip objektyvi ir savaimė suprantama veikla pripažįstamas informacinis aprūpinimas, vadinasi, nekvestionuojamos pamatinės bibliotekos funkcijos. Galima daryti išvadą, kad kintant aukštojo mokslo sistemai ir įvairiems socialiniams veiksniams, akademinės bibliotekos veikia dinamiškoje galimybių ir iššūkių aplinkoje, kuri leidžia tiek išlaikyti jau esamus vaidmenis, tiek išbandyti naujus.

Technologiniai veiksniai metinėse ataskaitose nėra taip tiesiogiai siejami su modernizacijos procesais, tačiau galima pastebėti, jog jie keičia bibliotekų veiklos ir paslaugų pobūdį: diegiamos elektroninės informacijos paslaugos, kuriama virtuali erdvė, kurioje teikiamos įvairios paslaugos ir pan. Akademinėms bibliotekoms prisitaikymas prie informacinių technologijų plėtros kelia ir iššūkių (pvz., spartaus technologijų senėjimo), ir galimybių praplėsti teikiamų paslaugų ribas.

Apskritai galima matyti, jog išorinės aplinkos veiksniai tiek strateginiuose dokumentuose, tiek metinėse ataskaitose daug nesiskiria ir jų įtaka akademinėms bibliotekoms reiškia panašiais ryšiais. Vadinasi, metinių

ataskaitų analizė sustiprina strateginiuose dokumentuose užfiksuotą išorinės aplinkos vaizdą.

3.3.2. Lietuvos akademinių bibliotekų veikloms įtaką darantys veikėjai: metinių ataskaitų analizė

Analizuojant metinėse ataskaitose užfiksuotus veikėjus, darančius įtaką akademinių bibliotekų vaidmenų konstravimui, laikytasi tokio paties grupavimo principo kaip ir strateginių dokumentų analizėje. Veikėjų skirstymas į vidaus bei išorės vartotojus ir bendradarbiaujančius bei autoritetingus veikėjus leidžia palyginti skirtingų veikėjų grupių įtakos sritis bei pobūdį.

Pastebėta, kad metinėse ataskaitose veikėjų fiksuojama žymiai daugiau negu strateginiuose dokumentuose, ypač bendradarbiaujančių veikėjų grupės. Dėl šios priežasties pateikiamoje lentelėje nevardijami visi veikėjai, tačiau bandoma juos susisteminti pagal tam tikrus požymius, pavyzdžiui, 1 kurso, paskutinio kurso studentai apibendrinami kaip įvairių kursų studentai; Oksfordo universiteto leidykla, KTU leidykla „Technologija“ ir kt. – leidyklos ir pan. Atskirai analizuojant šios apibendrintos veikėjų grupės bus išskleidžiamos, kad būtų atspindėtas jų įvairumas.

Bibliotekos vidaus vartotojai. Universiteto bendruomenė kaip bibliotekos vidaus vartotojas atspindi platų įvairių veikėjų ratą ir tarsi apibendrina visą vidaus vartotojų branduolį. Bendruomenės poreikiai metinėse ataskaitose reiškiami ne itin gausiai, labiau siekiama išskirti ją į atskiras dalis: studentus, mokslininkus, dėstytojus ir pan. Universiteto bendruomenės įtaka bibliotekų veiklai nėra vienpusė, tačiau gana aiškiai išsiskiria kelios veiklų sritys – tai duomenų bazių prenumerata ir prieinamumas (VU, 2003; ŠU, 2008; VU, 2007; VU, 2005) bei informacinių gebėjimų, informacijos paieškos įgūdžių ugdymas (LKKA, 2007; ŠU, 2008).

7 lentelė. Metinėse ataskaitose fiksuojamos akademių bibliotekų veikloms įtaką darančių veikėjų grupės

Bibliotekos vidaus vartotojai	Bibliotekos išorės vartotojai	Bendradarbiaujantys veikėjai	Autoritetingi veikėjai
Fakultetų bendruomenė, padaliniai Įvairių fakultetų ir specialybių kolegos Įvairių kursų ir pakopų studentai Kiti universiteto padaliniai Mokslo ir pedagoginis personalas (dėstytojai, mokslininkai, profesoriai) Skolininkai Universiteto bendruomenė Universiteto darbuotojai	Asmenys Besimokanti visuomenė Ekskursantai Kiekvienas Kiti juridiniai ir fiziniai asmenys Lankytojai Negalią turintys vartotojai Nutoles vartotojas Platesnis vartotojas Skaitytojai Šiuolaikinė visuomenė Užsienio svečiai	Įvairios organizacijos Duomenų bazių tiekėjai Kiti universitetai Kiti universiteto padaliniai Kitos kultūros organizacijos Kitos bibliotekos Knygynai Leidyklos, leidėjai Pasaulio mokslininkai Valstybės institucijos Mainų partneriai Profesiniai tinklai Rėmėjai Tiekėjai Žiniasklaida	Ekspertų grupės Europos Komisija Europos Sąjunga Darbo grupės Įvairios komisijos Įvairios tarybos Lietuvos Respublikos ministerijos Prodekanai Rektoriai Seimas Senatas Studijų kokybės vertinimo centras Tarptautinės organizacijos (UNESCO, JTO) Tarptautiniai studijų programų vertintojai Valstybė Vyriausybė

Duomenų bazių prenumerata traktuojama kaip itin reikalinga akademinė bendruomenei: *<...> pastaruoju metu pastebimas išaugęs akademinės bendruomenės susidomėjimas duomenų bazėmis: vis dažniau sulaukiama šių informacijos išteklių vertinimo, reiškiami pageidavimai dėl jų testavimo ir prenumeratos galimybių* (ŠU, 2008, p. 98). Dažnai metinėse ataskaitose išvardijamos prieinamos duomenų bazės, didelę reikšmę turi jų skaičius bei panaudos statistika. Taip siekiama pagrįsti šio išteklių reikalingumą ir lėšų, skiriamų duomenų bazių prenumeratai, vertingumą.

Informacinio raštingumo ugdymas metinėse ataskaitose akcentuojamas kaip būtinas ne tik studijuojantiems, bet ir visai akademinėi bendruomenei, dėl to galima daryti prielaidą, jog informacinių gebėjimų trūkumas akademinėi bibliotekai suteikia galimybę įtvirtinti savo kaip edukatorės vaidmenį, kuris

būtų naudingas visai bendruomenei: *Akademijos biblioteka 2007 metais dirbo nuosekliai įgyvendindama savo tikslus: sudaryti sąlygas Akademijos bendruomenei naudotis įvairias informaciniais ištekliais, ugdyti bendruomenės narių informacijos paieškos įgūdžius <...>* (LKKA, 2007, p. 56).

Pastebėta, kad universiteto bendruomenė siejama ir su įvairesnėmis bibliotekos veiklomis, kurios tekstuose nurodo kompleksiską bibliotekos vaidmenį vidinėje universiteto struktūroje. Tokios veiklų sancaupos, fiksuojamos viename ar keliuose sakiniuose, apibendrina ir objektyvuoja tam tikrą bibliotekos vaidmens vaizdą: *Vienas pagrindinių ir esminių bibliotekos veiklos uždavinių – formuoti ir skleisti informacijos išteklius, atitinkančius akademinės bendruomenės poreikius, užtikrinti efektyvią ir integruotą prieigą, kurti aktyvaus mokymosi, atradimų ir kūrybos aplinką, plėtoti naudojimosi informacija įgūdžiais* (VU, 2007, p. 57). Toks vaizdas gali būti traktuojamas kaip bandymas nustatyti akademinės bibliotekos esmę ir pamatines veiklos struktūras.

Nagrinėjant smulkesnius universiteto bendruomenės vienetus (fakultetų bendruomenę, mokslinius ir kitus universiteto padalinius) pastebimi įvairūs ryšiai su bibliotekų veiklomis: tiek bibliotekos fondo formavimo (VGTU, 2001, VU, 2005), tiek informacinių technologijų plėtros (VGTU, 2001) ar bendravimo erdvės kūrimo (VU, 2007). Nėra dominuojančių veiklos sričių, kurias būtų galima laikyti svarbiausiomis šiems bibliotekos vidaus vartotojams. Metinėse ataskaitose atsispindi bibliotekos ir kitų universiteto padalinių bendradarbiavimo stiprinimo pastangos, siekiant supažindinti administracijos darbuotojus su bibliotekos teikiamomis paslaugomis (VU, 2003; VU, 2005), užtikrinti kokybišką informacijos išteklių fondo formavimą: *Sudaryta anketa „Periodinių leidinių prenumeratos 2002 m. apklausa“*. *Vyko sunkus ir įtemptas darbas su katedrų, fakultetų atstovais: pageidavimai, pasiūlymai ir patikslinimai buvo siunčiami beveik du mėnesius* (VGTU, 2001, p. 103). Tokiu būdu įtvirtinamas bibliotekos kaip strateginės universiteto padalinių partnerės vaidmuo, o bendradarbiavimo iniciatyvos sustiprina bibliotekos pozicijas universitete.

Mokslo ir pedagoginio personalo grupę sudaro tokie veikėjai kaip dėstytojai, mokslininkai, mokslo darbuotojai, profesoriai. Kaip dažnai metinėse ataskaitose minimą bibliotekų veiklos sritį galima išskirti dėstytojų ir mokslininkų publikacijų duomenų bazės kūrimą, pildymą ir palaikymą (VDU, 2002; VPU, 2009; VU, 2005), kuriuo užsiima bibliotekos darbuotojai, taip įtvirtindami savo ekspertines žinias ir legitimuodami šią bibliotekos veiklą. Nors didesnis dėmesys skiriamas studentams, tačiau informacinių gebėjimų ugdymas taip pat siejamas su mokslo ir pedagoginiu personalu, rengiant mokymus pagal dėstytojų pageidavimus (ŠU, 2008), supažindinant su pagrindinėmis bibliotekos paslaugomis: *Universiteto mokslininkai, doktorantai ir magistrantai buvo supažindinami su naujais mokslinės informacijos šaltiniais, duomenų bazėmis ir jų naudojimo ypatumais* (LŽŪU, 2004, p. 43). Vadinasi, galima daryti prielaidą, jog informacinio raštingumo įgūdžių trūksta ne tik studijuojantiems, bet ir mokslo bei pedagoginiam personalui, dėl to bibliotekos kaip edukatorės vaidmuo laikomas svarbiu visai akademinėi bendruomenei.

Studijuojančiųjų bibliotekos vidaus vartotojų grupėje galima išskirti tiek pirmojo kurso bakalauro ar magistro pakopų studentus, aukštesniųjų kursų studentus ar neakivaizdinių studijų studentus ir pan. Toks skaidymas tekstuose gali žymėti siekį smulkiau diferencijuoti bibliotekos paslaugas. Itin dažnai fiksuojami pirmojo kurso studentams skirti renginiai, mokymai, supažindinimo su biblioteka veiklos: *Jie [studentai] mokosi orientuotis bibliotekos ištekliuose: kaip susirasti reikiamą informaciją naudojantis šiuolaikinėmis informacinėmis technologijomis, susipažinti su bibliotekos elektroniniais informacijos ištekliais. Išanalizavus mokymų rezultatus paaiškėjo, kad apmokyti I kurso studentai geriau orientuojasi bibliotekoje ir lengviau susiranda informaciją* (MRU, 2005, p. 107). Kita vertus, taip pat akcentuojama, kad trumpų apmokymų studentams ne visada pakanka ir siūloma išplėsti šią bibliotekos paslaugą: *Ypač naudingi mokymai būtų aukštesniųjų kursų studentams, magistrantams ir doktorantams. Visi fakultetai, pageidaujantys mokymų kaip*

naudotis katalogais ar bibliotekos prenumeruojamomis duomenų bazėmis, gali kreiptis į biblioteką pagalbos (VPU, 2009, p. 204).

Akcentuojant studentus taip pat gana ryški informacinių technologijų bibliotekoje plėtros svarba, infrastruktūros modernizavimo siekis. Moderni aplinka suteikia studijoms kokybiškumo, gerina studijų prieinamumą (ŠU, 2008; MRU, 2005), tampa studentų traukos centru: *Skaityklos labai mėgiamos studentų. <...> Norint patekti į naująją Internetinę skaityklą, tenka pastovėti eilutėje (VGTU, 2001, p. 105).* Vis dėlto galima matyti, jog tokios didelės reikšmės informacinėms technologijoms kaip strateginiuose dokumentuose nėra teikiama.

Apibendrinant bibliotekos vidaus vartotojų grupei priskirtus veikėjus galima matyti, jog jie beveik nesiskiria nuo strateginiuose dokumentuose užfiksuotų vidaus vartotojų. Kita vertus, reikia pastebėti, kad labai dažnai ataskaitose, ypač ankstesniųjų metų, vartotojai įvardijami kaip skaitytojai ar lankytojai, o šie veikėjai jau priskiriami išorės vartotojų grupei, nes yra gana abstraktūs ir gali žymėti ne tik universiteto bendruomenės narius, bet ir kitus bibliotekos vartotojus. Dėl to vidaus ir išorės vartotojų grupės iš dalies gali sutapti, o jų ribos – sąlyginės.

Bibliotekos išorės vartotojai. Skaitytojai kaip veikėjų grupė metinėse ataskaitose minimi labai dažnai, jie akcentuojami tiek aprašant statistinius duomenis (registruotų vartotojų skaičių, apsilankymų, išduoties skaičių ir pan.), tiek aptariant kitas bibliotekų veiklas: informacijos išteklių aprūpinimo (LKKA, 2007; LŽŪU, 2004; VU, 2003 ir kt.); skaitytojų automatizuoto aptarnavimo (LŽŪU, 2004; VDU, 2002; VGTU, 2001); kompiuterizuotų darbo vietų kūrimo (VGTU, 2001; MRU, 2005 ir kt.). Matyti, jog skaitytojas nesusiejamas tik su viena konkrečiai su skaitymu susijusia veikla, dėl to apibrėžimas „skaitytojas“ įvairiuose kontekstuose nebūtinai reiškia tiesioginę šios sąvokos reikšmę. Pavyzdžiui, *šiandieninis skaitytojas nori turėti bibliotekoje kompiuterizuotą darbo vietą, tik taip jis supranta darbą bibliotekoje (VU, 2003, p. 73).* Toks veikėjo ryšio su biblioteka įtvirtinimas nėra pakankamai aiškus, nes nėra nurodoma konkreti bibliotekos veikla, kuriai

skaitytojai turi savus lūkesčius. Netiesiogiai vis dėlto galima suprasti, jog skaitytojais dažniausiai vadinami akademinės bendruomenės nariai: *Nemažai dėmesio ataskaitiniais metais biblioteka skyrė skaitytojų mokymui. Visiems pirmojo kurso studentams buvo praversti 2 val. mokymai <...>* (LŽŪU, 2004, p. 43). Tačiau platus skaitytojo suvokimas apibendrina bibliotekos vartotojo reikšmę ir apsunkena bibliotekos teikiamų paslaugų ir vaidmenų diferencijavimo galimybes.

Kita vertus, skaitymas kaip pagrindinė bibliotekos vartotojų veikla vis dar išlieka akcentuojama įvairiose veiklose: *Be tradicinių spausdintų leidinių, biblioteka kasmet skaitytojams siūlo susipažinti ir naudotis populiariausiomis Lietuvos bei užsienio šalių duomenų bazėmis, suteikiančiomis galimybę skaityti pažangiausių pasaulio leidėjų leidinius <...>* (MRU, 2005, p. 105); *Nuolat tiriami skaitytojų poreikiai, skaitymo motyvai bei interesai* (VGTU, 2001, p. 105). Tokiu būdu elektroninė informacija ir prieigos prie jos būdai fiksuojami tik kaip kitokios formos, bet ne iš esmės skirtingo pobūdžio akademinų bibliotekų informacinė veikla, nuo to bibliotekos vartotojų statusas ir pavadinimas nekinta.

Panašiai galima traktuoti ir lankytojo kaip veikėjo sąvoką, kuri taip pat nėra konkrečiai apibrėžta, tačiau lankytojų minima mažiau, dažniausiai vardijant bibliotekos skaityklų pasiūlą (VDU, 2002; VGTU, 2001), apibūdinant lankytojams teikiamų paslaugų galimybes (LŽŪU, 2004; VPU, 2009).

Akademinės bibliotekos atvirumą rodo ir tokie veikėjai kaip nutolęs, platesnis vartotojas, kiekvienas. Šie apibrėžimai atskleidžia bibliotekos universalias arba nuotoline paslaugas, atliekamus specifinius vaidmenis. Pavyzdžiui, nutolęs ir platesnis vartotojas siejami su skaitmeninimo veiklomis, kai biblioteka siekia saugomą kultūros paveldą padaryti prieinamą daugeliui vartotojų ir užtikrinti ilgalaikį jo išsaugojimą: *[skaitmeninimo strategijos vizija] skaitmeninis bibliotekos archyvas, užtikrinantis ilgalaikį informacijos, užfiksuotos bibliotekos kolekcijose, išsaugojimą, sklaidą ir patogią nuolatinę prieigą nutolusiam vartotojui* (VU, 2007, p. 64). Matyti, jog tokia bibliotekos

veikla nesiejama su akademinė bendruomene ir jos nariais, o labiau nukreipta tiek į išsaugojimo procesą, tiek į išorinės aplinkos veikėjus. Vadinasi, kultūros paveldo sklaida nėra viena iš prioritetinių akademinės bibliotekos veiklų, kuri svarbi akademinėi bendruomenei, tačiau siekiant legitimuoti bibliotekos kaip kultūros institucijos vaidmenį, reikalingi ir kiti veikėjai. Veikėjas, įvardytas kaip „kiekvienas“, rodo bibliotekos siekį teikti universalias paslaugas – naujos skaityklos bibliotekoje koncepcija pagrįsta atvirumo visiems principu: *HIC – vieta, kurioje kiekvienas gali jaustis patogiai, vertinti biblioteką kaip viešą erdvę, kur realizuojamos geriausios Universiteto bendruomeniškumo, tolerancijos ir atvirumo idėjos, kur privilegijuotas kiekvienas, nes čia – naujausi ir kokybiškiausi informacijos išteklių (VU, 2007, p. 54). Orientacija į visus vartotojus ir jiems siūlomas paslaugas nurodo tam tikrą kokybiškumo kriterijų, kurio reikia laikytis, siekiant atitikti tiek universiteto, tiek kitų bendruomenių poreikius.*

Kita vertus, fiksuojami ir konkretūs veikėjai, kurių specialius poreikius tenkina akademinės bibliotekos – tai negalią turintys vartotojai. Jiems įrengiamos pritaikytos kompiuterinės vietos ir informacijos centras (VU, 2005), specialiesiems poreikiams pritaikomas ir bibliotekos pastatas: *Sukurtos sąlygos judėjimo negalę turinčių vartotojų savarankiškam mokymuisi (ŠU, 2008, p. 91).*

Abstraktesniu veikėju galima laikyti besimokančią, šiuolaikinę visuomenę, kuri metinėse ataskaitose daro įtaką bibliotekų pokyčiams ir paslaugoms: *Akademinė biblioteka tampa viena iš sudėtinių šiuolaikinės visuomenės plėtros dalių. Ji aktyviai prisideda prie besimokančios visuomenės švietimo ir mokymo (VGTU, 2001, p. 99). Besimokanti visuomenė sudaro sąlygas bibliotekai pagrįsti savo paslaugų reikalingumą, nurodomas ir atskaitomybės visuomenei poreikis: Jau tapo tradicija kasmet išleisti bibliotekos darbo ataskaitą visuomenei <...> (VU, 2003, p. 76).*

Įvairūs fiziniai ir juridiniai asmenys, universiteto svečiai, ekskursantai ir turistai išskirtinai fiksuojami tik Vilniaus universiteto metinėse ataskaitose (VU, 2005; VU, 2007), siekiant atspindėti kultūros paveldo sklaidą

organizuojant parodas ir vedant ekskursijas po VU architektūrinį ansamblį, skaitmeninant istorinius rinkinius: *Universiteto bibliotekoje daugelį amžių kauptas kultūros paveldas įdomus ne tik Lietuvos, bet ir pasaulio mokslininkams bei tyrėjams* (VU, 2007, p. 64). Vadinas, bibliotekos išskirtiniai saugomi ištekliai yra universiteto vertybė ir jų įvardijimas fiksavimas metinėse ataskaitose sustiprina šios bibliotekos kaip kultūros institucijos vaidmenį.

Aptarus bibliotekos išorės vartotojus reikia pažymėti, kad nuo strateginių dokumentų analizėje išskirtų išorės vartotojų šie skiriasi dominuojančia „skaitytojo“ kategorija, kuri apibendrina įvairius vartotojų segmentus ir apsunkina bibliotekos paslaugų diferencijavimą. Kita vertus, pakankamai ryškiai fiksuojamas išorės vartotojų ryšys su kultūros paveldo sklaidos ir saugojimo veiklomis, kurios nurodo šių veikėjų specifinius lūkesčius. Bibliotekai išorės vartotojai padeda pagrįsti tam tikras veiklas, kurios strateginiuose dokumentuose nesulaukia pakankamo dėmesio: skaitmeninimo, parodų organizavimo, ekskursijų vedimo ir pan.

Bendradarbiaujantys veikėjai. Ši veikėjų grupė metinėse ataskaitose sudaro didžiąsą dalį visų fiksuotų veikėjų. Viena vertus, dažnai labai smulkiai vardijami konkretūs fondo formavimo šaltiniai, rėmėjai, mainų partneriai, kita vertus, ataskaitų tekstuose siekiama pabrėžti akademinų bibliotekų ryšių gausą, paminėti svarbiausius partnerius, su kuriais nuolat bendradarbiaujama: profesinių tinklų partneriai, kitos šalies ir užsienio bibliotekos, leidyklos, tiekėjai ir pan. Verta pastebėti, kad labiausiai ryšiai su bendradarbiaujančiais veikėjais atsiskleidžia per kultūros paveldo sklaidos renginių organizavimą, informacijos išteklių fondo komplektavimo veiklas bei įvairius informacinių sistemų, duomenų bazių aspektus.

Analizuojamuose tekstuose siekiama atspindėti bibliotekų informacijos išteklių fondo formavimą nurodant tiekėjus, leidyklas, mainų partnerius, iš kurių gaunami leidiniai, prenumeruojamos duomenų bazės ir kiti ištekliai. Įvairūs leidėjai ir tiekėjai veikia visų pirma kaip šaltinis fondui komplektuoti (LŽŪU, 2004; VU, 2007; ŠU, 2008; VGTU, 2001; MRU, 2005; VPU, 2009).

Informacija apie bibliotekų fondų formavimą yra labiau statistinė, aprašomoji, bendradarbiaujantys veikėjai dažniausiai tiesiog išvardijami ir plačiau nėra aptariami. Pavyzdžiui, *2001 m. buvo ieškoma naujų mainų partnerių. Užmegzti ryšiai su 9 užsienio aukštųjų mokyklų bibliotekomis iš Čekijos, Nyderlandų, Rusijos ir Ukrainos. Iš jų gaunami leidiniai atitinka mūsų bibliotekos komplektuojamos literatūros profilį* (VGTU, 2001, p. 104). Taigi įvairių leidyklų, Lietuvos ir užsienio organizacijų, mainų partnerių ar tiekėjų analizuojamuose tekstuose fiksuojama gausiai, kartu daugiausia koncentruojamasi į šių veikėjų bei informacijos išteklių fondo formavimo ryšį.

Atskirai reikėtų aptarti ir įvairių profesinių tinklų ryšį su akademinėmis bibliotekų veiklomis. Profesiniai tinklai taip pat gana dažnai fiksuojami analizuojamose metinėse ataskaitose, vyrauja informacija apie Lietuvos akademinės bibliotekų tinklo (LABT) veiklą (LŽŪU, 2004; VU, 2007; ŠU, 2008; VDU, 2002; LKKA, 2007; MRU, 2005), minima narystė Lietuvos bibliotekininkų draugijoje ir kitose asociacijose (VGTU, 2001; ŠU, 2008). Galima pastebėti, kad dalyvavimas profesinių tinklų veikloje susijęs su siekiu automatizuoti ir kompiuterizuoti bibliotekų darbą, sukurti bendras informacines sistemas: *Biblioteka dalyvauja projektuose, remiančiuose ir skatinančiuose bibliotekų automatizavimą, integruotą informacinių sistemų diegimą, elektroninių bazių kūrimą: LIBIS (Lietuvos integrali bibliotekų informacinė sistema) ir LABT (Lietuvos akademinės bibliotekų tinklas)* (VDU, 2002, p. 104). Taip pat dažnai fiksuojamas asociacijų reikalingumas dėl efektyvesnės tarptautinių duomenų bazių prenumeratos. Šiuo atveju Lietuvos mokslinių bibliotekų asociacija (LMBA) akcentuojama kaip veikėjas, padedantis bibliotekoms suteikti prieigą prie įvairių duomenų bazių: *Duomenų bazės prenumeruojamos per Lietuvos mokslinių bibliotekų asociaciją (LMBA). Dalyvavimas LMBA yra naudingas visoms bibliotekoms* (VU, 2005, p. 58). Toks teiginys nurodo tvirtą profesinių tinklų poziciją akademinės bibliotekų veiklos kontekste, kuri grįsta efektyvumo, naudos, racionalumo kriterijais.

Nemažai dėmesio sulaukia ir kitos organizacijos: kiti universitetų padaliniai kaip bendrų projektų partneriai (VU, 2007; ŠU, 2008; MRU, 2005 ir

kt.); kiti Lietuvos ir užsienio universitetai kaip bendrų informacinių sistemų įgyvendintojai (LŽŪU, 2004; ŠU, 2008; VGTU, 2001 ir kt.); kitos kultūros institucijos, tokios kaip Atviros Lietuvos fondas, Gėtės institutas, Lenkų namai Vilniuje, Lietuvos ir užsienio šalių restauravimo centrai, Lietuvos kultūros darbuotojų tobulinimosi centras ir pan. Taip pat dažnai minimas bendradarbiavimas su kitomis Lietuvos ir užsienio bibliotekomis, kuris remiasi tarpbibliotekinio abonemento paslaugų teikimu (LŽŪU, 2004; VGTU, 2001; VDU, 2002); nurodomi patirties dalijimosi atvejai, pavyzdžiui, seminarai, konferencijos, stažuotės: *2006 m. prasidėjęs glaudus bendradarbiavimas su Tamperės (Suomija) universiteto biblioteka šiais metais įgijo naują bendradarbiavimo – darbuotojų mobilumo formą* (VU, 2007, p. 45). Kita vertus, pastebimas ir siekis lyginti akademinės bibliotekas tarpusavyje, akcentuoti privalumus prieš kitas tokio tipo organizacijas, pabrėžti bibliotekos išskirtinumą: *Parodos atidarymo metu Vilniaus universiteto bibliotekai dr. T. Niewodniczanskis dovanojo devynis XIV–XIX a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemėlapius, jų iki šiol nebuvo nė vienoje Lietuvos bibliotekoje* (VU, 2003, p. 75). Galima teigti, kad kitos bibliotekos veikia kaip tam tikrų bibliotekos veiklų ir paslaugų legitimavimo bei patvirtinimo agentai, nes bendri projektai sustiprina bibliotekos išorės ryšius, praplečia bendradarbiavimo galimybes.

Kiti universiteto padaliniai nurodo bibliotekos kaip strateginės partnerės vaidmenį, kuris reiškiamas per įvairias bendras ar susietas veiklas su kitais padaliniais. Tokiu būdu biblioteka įtraukiama į mokslo ir studijų procesą, bendradarbiauja su informacinių technologijų taikymo centrais (VU, 2007; MRU, 2005; ŠU, 2008), prižiūri universitetų mokslininkų publikacijų duomenų bazę (ŠU, 2008; VGTU, 2001), taip pat bendradarbiauja fondų komplektavimo (VU, 2005) ir informacinio raštingumo ugdymo veiklose (ŠU, 2008). Vis dėlto ryškiausia partnerystė fiksuojama tarp bibliotekos ir informacinių technologijų centrų, kurių bendra veikla neatsiejama nuo sėkmingos mokslo ir studijų informacinės infrastruktūros: *Informacinis mokslo, studijų, valdymo ir administravimo aprūpinimas yra vienas iš svarbiausių Universiteto kokybės ir*

pažangos matmenų, kurio turinį atspindi bendroji informacinė infrastruktūra, informacinių technologijų, tradicinių ir elektroninių informacijos išteklių ir paslaugų būseną ir plėtra. Ši plėtra reikalauja bendros daugelio Universiteto padalinių veiklos. Svarbiausias vaidmuo šioje veikloje tenka Universiteto bibliotekai ir Informacinių technologijų taikymo centrui (VU, 2007, p. 50).

Kiti bendradarbiaujantys veikėjai metinėse ataskaitose nėra tokie ryškūs. Pavieniui fiksuojama rėmėjų įvairiems projektams paieška (VU, 2005), žiniasklaida kaip bibliotekos ir universiteto įvaizdį gerinantis veikėjas (ŠU, 2008); valstybinės institucijos, tokios kaip Prancūzijos ambasada, finansuojanti tam tikrų žurnalų prenumeratą (MRU, 2005) ir kt.

Apibendrinant bendradarbiaujančius veikėjus galima išskirti keletą ryškiųjų grupių – tai fondų komplektavimo partneriai (leidyklos, tiekėjai, duomenų bazių tiekėjai, mainų partneriai ir kt.), profesiniai tinklai ir kitos bibliotekos, taip pat kiti universiteto padaliniai. Šie veikėjai sustiprina tam tikrus akademinų bibliotekų vaidmenis – visų pirma bibliotekos kaip informacijos tiekėjos, taip pat bibliotekos kaip strateginės universiteto ar profesinių tinklų partnerės. Didelę įtaką daro ir informacinių technologijų plėtra ir būtinybė jas taikyti kasdienėje bibliotekų veikloje, diegti bendras informacines sistemas, suteikti prieigą prie tarptautinių duomenų bazių ir pan. Šiuos procesus padeda įgyvendinti dalyvavimas įvairiose asociacijose, kuris grįstas efektyvumo ir naudos kriterijais.

Autoritetingi veikėjai. Ši veikėjų grupė taip pat fiksuojama gana dažnai ir yra labai įvairi. Veikėjai apima tiek tarptautines Europos institucijas ir valstybinės valdžios įstaigas, tiek įvairias ekspertų, darbo grupes, tarybas, kurios atlieka autoriteto funkciją per patariamąją, rekomendacinę ar vertinimo veiklas.

Iš tarptautinio lygmens veikėjų Europos Sąjunga išsiskiria kaip lėšų šaltinis įvairiems projektams ir struktūrinių fondų paramos galimybė bibliotekoms (VU, 2007; VU, 2005; VU, 2003; VPU, 2009). Didelę įtaką bibliotekoms teikia iš Europos Sąjungos gaunamos lėšos pastatų statybai ar rekonstrukcijai – tai sustiprina bibliotekų vietą universiteto struktūroje ir

sudaro galimybes kurti naujas paslaugas: *Šiaulių universiteto biblioteka 2008 m. išgyveno vieną didžiausių pokyčių savo istorijoje, Spalio 1 d. baigėsi ES struktūrinių fondų projektas „BIBLIOREG: Akademinė biblioteka kuria besimokantį regioną“ <...>* (ŠU, 2008, p. 90).

Tarp autoritetingų veikėjų išsiskiria tarptautinės JTO bei UNESCO organizacijos ir jų dalyvavimas stiprinant bibliotekų vaidmenis per įvairius projektus: *Universiteto biblioteka populiarindama kultūros paveldą jau keleri metai aktyviai dalyvauja UNESCO programoje Pasaulio atmintis. 2007 metais programai biblioteka pristatė tris knygas, kurios buvo pripažintos regioninės reikšmės dokumentinio paveldo objektais ir įtrauktos į UNESCO programos Pasaulio atmintis Lietuvos nacionalinį registrą <...>* (VU, 2007, p. 49). Tarptautinės organizacijos iš dalies atlieka ekspertinę funkciją, kuri užtikrina bibliotekoms jų veiklos pripažinimą platesniu mastu. JTO ir UNESCO taip pat veikia ir kaip projektinę veiklą finansuojančios veikėjos (LŽŪU, 2004) ar projektų partneriai (VU, 2005).

Akademinių bibliotekų svarbą mokslo ir studijų procesui parodo tarptautiniai studijų programų vertintojai, kurie supažindinami ir su bibliotekos paslaugomis bei infrastruktūra: *Bibliografijos ir informacijos sektoriuje buvo surengtos dvi „Informacijos dienos“, skirtos bibliotekos fondų, kompiuterinės įrangos, paslaugų pristatymui tarptautiniams studijų programų vertintojams* (LKKA, 2007, p. 57). Vadinasi, biblioteka kaip universiteto padalinys daro įtaką bendrai mokslo ir studijų infrastruktūrai, jos paslaugos svarbios vertinant studijų kokybę.

Valstybinės valdžios institucijos taip pat išsiskiria kaip finansinės paramos bibliotekoms teikėjos. Įvairios ministerijos finansuoja duomenų bazių prenumeratą ir leidinių įsigijimą (LŽŪU, 2004; VU, 2005); vykdo bendrus projektus (VU, 2005), suteikia lėšų infrastruktūros atnaujinimui ar premijoms (VU, 2003). Pati valstybė kaip veikėjas taip pat fiksuojama per finansinę paramą, investicijų programas, valstybės biudžeto lėšų paskirstymą ir pan. (LŽŪU, 2004; ŠU, 2008; VU, 2005, VPU, 2009). Galima teigti, jog tiek Europos Sąjungos, tiek valstybinės valdžios institucijų įtaka bibliotekoms

reiškiama per finansavimo, lėšų paskirstymo veiklas. Metinėse ataskaitose akcentuojami finansavimo šaltiniai gali turėti teigiamos įtakos – pabrėžiant autoritetinių institucijų paramą bibliotekoms, tačiau, kita vertus, dažnas išteklių priklausomumo fiksavimas gali susilpninti bibliotekos kaip pakankamai savarankiškos ir tvirtos universiteto struktūrinės dalies vaizdą.

Kita autoritetinių veikėjų grupė apima labiau vidinę universiteto struktūrą – Senato, universitetų rektorių ar prodekanų sprendimai daro įtaką bibliotekų veiklai: sudaromos darbo grupės dėl informacinio raštingumo modulio integravimo į studijų programas (VU, 2007), nustatoma bibliotekos fondų komplektavimo tvarka (VU, 2003). Vidinės universiteto ir bibliotekos sukuriama darbo grupė veikia iš dalies kaip bendradarbiaujančių veikėjų grupė, kurių pateikiamas darbo rezultatas pripažįstamas kaip autoritetingas ekspertinės veiklos produktas: *2007 metais bibliotekoje sukurta darbo grupė, kurios tikslas – nubrėžti bibliotekos fondo sudarymo strategiją, kur būtų aiškiai apibrėžti fondo kūrimo prioritetai, kriterijai ir būdai. Grupės darbo rezultatas – strategijos gairės, reflektuojančios principines bibliotekos pozicijas formuojant informacijos išteklius <...>* (VU, 2007, p. 55). Taip pat galima pastebėti, jog šių autoritetinių veikėjų sprendimai padeda įtvirtinti bibliotekos pozicijas universitete ir užtikrinti jos veiklą kokybę: *<...> Senato komisijos nutarimas įpareigojo VU fakultetus skirti studijų reikalų prodekanus atsakingus už fakultetų bibliotekų fondų komplektavimą, tokiu būdu pagerėjo VUB ryšys su fakultetais* (VU, 2005, p. 73).

Galima teigti, kad šios grupės veikėjai turi dvejopą autoritetą – tai finansinė parama bibliotekoms ir jų veiklai ir ekspertinėmis žiniomis grindžiami politiniai sprendimai, kurie iš dalies reglamentuoja bibliotekų veiklos galimybes universitetų viduje. Autoritetingi veikėjai svarbūs bibliotekoms, nes turi didelę legitimuojančią įtaką jų vaidmenų įtvirtinimui ir palaikymui.

Išnagrinėjus visas akademinę bibliotekų veiklas veikiančias veikėjų grupes, galima sudaryti veikėjų ir veiklų ryšių tinklą, kuris vizualizuoja tiek

ryšių gausą, tiek jų intensyvumą. Sudarant veikėjų tinklą išskirta 13 bibliotekos veiklos sričių:

- Informacinis aprūpinimas, kuriam priskirta informacijos išteklių, mokslinės ir mokomosios literatūros pasiūla ir reikalingumas.
- Fondų komplektavimas. Šis aspektas išskirtas atskirai, nes itin dažnai analizuojamuose tekstuose fiksuotos informacijos išteklių pirkimo, gavimo, atrankos ir panašios procedūros, kurios atskiria informacinį aprūpinimą nuo pradinio fondų komplektavimo etapo.
- Elektroniniai ištekliai: jiems priskiriama tiek duomenų bazių prenumerata, tiek kitų elektroninių išteklių pasiūla bibliotekose.
- Informacinių technologijų plėtra, diegimas ir naudojimas bibliotekų veikloje.
- Edukacinė, konsultacinė veikla. Šiam punktui priklauso informacinio raštingumo ugdymas, konsultacijos, mokymai, studentų supažindinimai su biblioteka ir jos veiklomis ir pan.
- Skaitmeninimas.
- Palanki infrastruktūra: apima patalpų rekonstravimą, statybas, patogių ir jaukių mokymosi aplinkų kūrimą bibliotekose.
- Kvalifikuoti specialistai. Šiam punktui priklauso bibliotekų darbuotojų tobulinimasis įvairiuose seminaruose, konferencijose, dalyvavimas projektuose.
- Kultūros paveldo sklaida ir saugojimas.
- Parodos ir kiti renginiai.
- Konsultacijos vartotojams nuotoliniu būdu: ši veikla apima tiek fiksuojamą galimybę gauti informaciją el. paštu, telefonu, patikrinti vartotojo duomenis el. kataloge, susisiekti su bibliotekos darbuotojais įvairiais nuotoliniais būdais ir pan.
- PDB ir ETD pildymas. Ši veiklos sritis, nors ir įeina į elektroninių išteklių sritį, išskirta atskirai, nes analizuojamuose tekstuose fiksuojama nemažai universiteto dėstytojų ir darbuotojų publikacijų registravimo

bei elektroninių tezių ir disertacijų duomenų bazės kūrimo darbų.

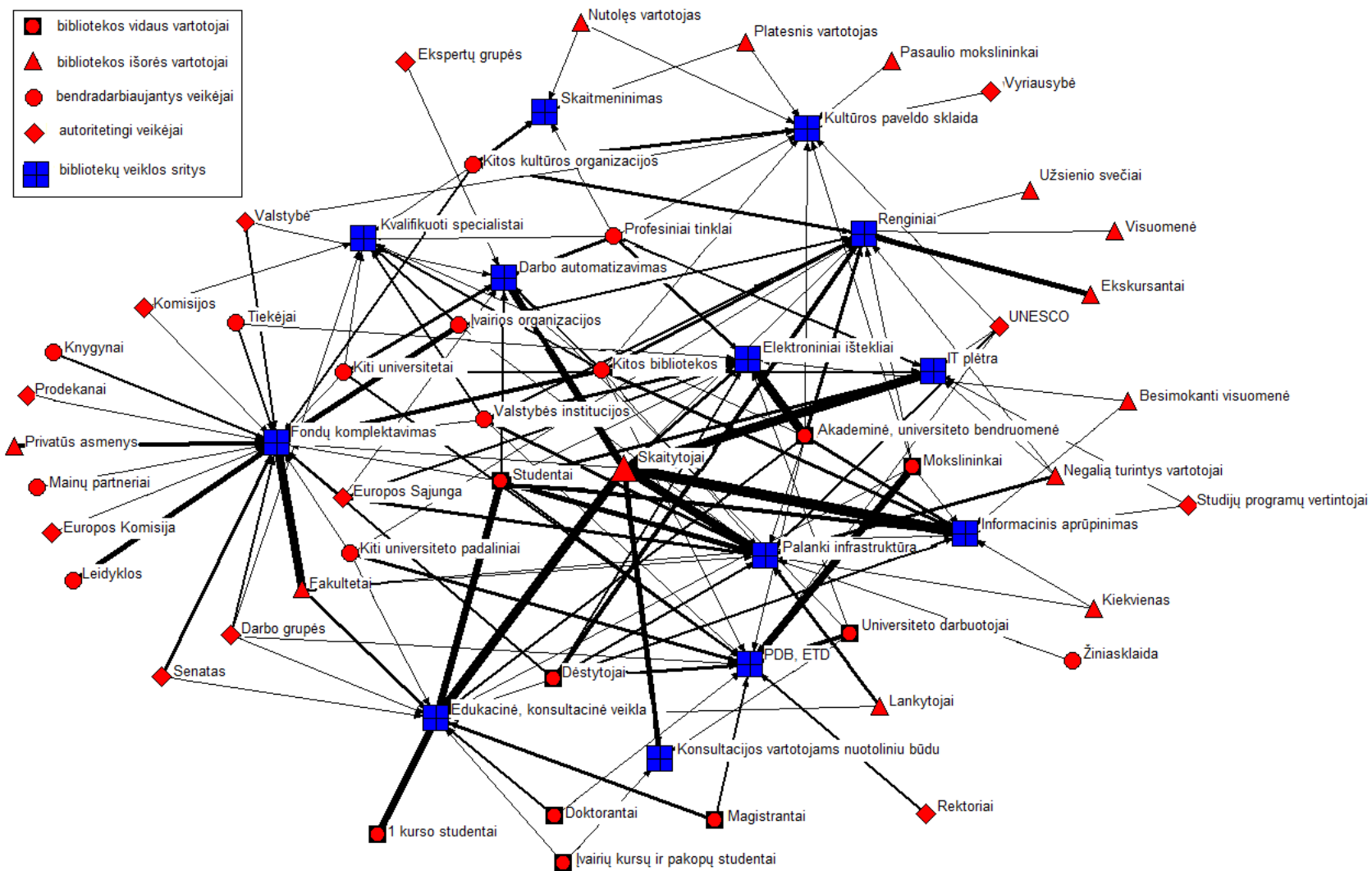
- Darbo automatizavimas: tai vartotojų aptarnavimo procesų kompiuterizavimas, Aleph informacinės sistemos diegimas, automatizuotos cirkuliacijos ir kiti aspektai. Šis punktas galėtų būti įtrauktas kaip IT plėtros sudėtinė dalis, tačiau išskirta atskirai, nes analizuojamuose tekstuose ryškiai išsiskiria kaip svarbus bibliotekų veiklos pokyčių veiksnys.

Galima pastebėti, jog metinėse ataskaitose veikėjų fiksuojama daug daugiau negu strateginiuose dokumentuose, dėl to bibliotekų veiklų ir veikėjų tinklas yra sudėtingesnis ir intensyvesnis, atspindi kompleksišką akademių bibliotekų išorinę institucinę aplinką. Ypač išsiskiria bendradarbiaujančių veikėjų grupė, kurios veikėjai analizuojamuose tekstuose dažnai įvardijami labai konkrečiai ir smulkiai. Pavyzdžiui, jei strateginiuose dokumentuose leidėjai nelaikomi reikšmingais bibliotekų vaidmenų konstruotojais, tai metinėse ataskaitose įvairių leidyklų ryšys su akademių bibliotekų fondų komplektavimo veiklomis jau yra gana ryškus. Metinėse ataskaitose taip pat ryškiau fiksuojama ir kultūrinė akademių bibliotekų veikla: renginiai, kultūros paveldo sklaida, ryšiai su kitomis kultūros organizacijomis.

Kaip vieną iš intensyviausiai minimų veikėjų galima įvardyti skaitytoją, kuriam galima priskirti labai daug bibliotekos vartotojo pozicijų. Pagal ekvivalencijos principą į skaitytojo sąvoką galima įterpti beveik visus bibliotekos išorės ir vidaus vartotojus, dėl to skaitytojo intensyvūs ryšiai su daugeliu bibliotekos veiklų yra logiški ir gali būti traktuojami kaip apskritai apibendrinantys bibliotekos ir vartotojo santykį.

Sudarytas tinklas parodo, jog dominuoja kelios akademių bibliotekų veiklos sritys: informacinis aprūpinimas, IT plėtra, palanki infrastruktūra bei edukacinė, konsultacinė bibliotekos veikla. Šios veiklos tinkle vaizduojamos kaip turinčios daug ir intensyvių ryšių su tam tikrais išorinės aplinkos veikėjais, daugiausia su skaitytojais, studentais, mokslininkais, akademių bendruomene. Taigi metinių ataskaitų tekstų analizė patvirtina strateginiuose dokumentuose įžvelgtą bibliotekos vidaus vartotojų kaip pagrindinių veikėjų

dominavimą. Kita vertus, metinėse ataskaitose apskritai fiksuota daugiau ir įvairesnių veikėjų, o tai rodo akademinės bibliotekos poziciją įvairiapusiškoje ir diferencijuotoje institucinėje visuomenės struktūroje.

5 pav. Lietuvos akademiinių bibliotekų veikloms įtaką darančių veikėjų tinklas (metinės ataskaitos)

3.4. Tyrimo rezultatų apibendrinimas

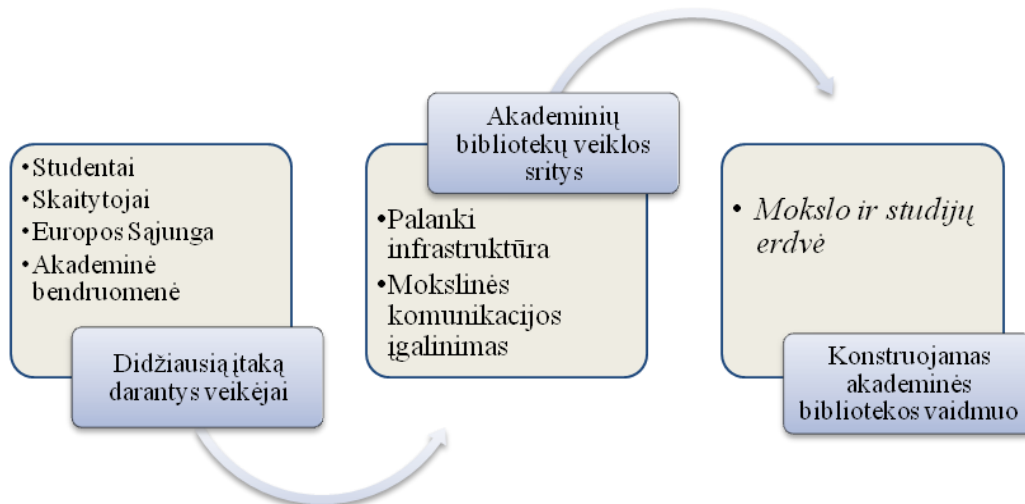
Šiame skyriuje siekiama apibendrinti atlikto tyrimo duomenis ir išryškinti pagrindinius rezultatus. Skyrius struktūruojamas pagal trijų institucinių atramų schemą (Scott, 2001), analizuotą pirmajame disertacijos skyriuje, ir analizės metu nustatytus akademinų bibliotekų vaidmenų konstravimo diskursus – modernumo, kokybės, rinkos ir kultūros. Taip pat, remiantis ekvivalencijos grandinių principu, išskirti septyni akademinų bibliotekų vaidmenys, nurodant ryšius tarp ryškiausių šių vaidmenų veikiančių veikėjų bei vaidmeniui priskiriamų bibliotekų veiklos punktų. Toliau tekste bus aptariami šie vaidmenys: informacijos tiekėjos, elektroninės informacijos vartų, mokslo ir studijų erdvės, informacijos ir žinių valdymo ekspertės, kultūros skleidėjos, atminties saugotojos ir technologinių inovacijų skleidėjos.

Kiekvienas diskursas toliau nagrinėjamas atskirai, siekiant paaiškinti pagrindinius jo bruožus, šiam diskursui priklausančius vaidmenis. Vaidmenų konstravimo ypatumai interpretuojami pagal tai, kokios institucinės atramos įtaka labiausiai pastebima, koku pagrindu gyvuoja vienas ar kitas vaidmuo, kokio pobūdžio izomorfiškumo mechanizmai veikia vaidmenis, kaip siekiama legitimuoti ir įtvirtinti tuos vaidmenis, kokia institucine logika vadovaujamasi ir pan. Kita vertus, vaidmenų priskyrimas tam tikriems diskursams ir institucinių atramų išryškėjimas yra teorinis: ribos tarp diskursų, vaidmenų ir institucinių atramų nėra griežtai nustatytos, diskursai persipina, keli vaidmenys priklauso vienam diskursui, o institucinių atramų požymiai gali pasireikšti konstruojant visus nustatytus vaidmenis.

Modernumo diskursas. Šis diskursas ryškėja strateginių dokumentų tekstuose, o metinėse ataskaitose jo rasta gerokai mažiau. Modernumo diskursas siejamas su naujumu, šiuolaikiškumo kategorijomis ir dominuoja konstruojant akademinės bibliotekos kaip mokslo ir studijų erdvės vaidmenį. Šiuolaikiškos ir patogios bibliotekų erdvės būtinumas, renovacijos, atnaujinimo, naujo pastato statybos ar skaityklų remonto darbai – palankios infrastruktūros, sudarančios sąlygas mokslinei komunikacijai ir savarankiškam

darbui, modernizavimo aspektai. Aktualūs infrastruktūros modernizacijos projektai parodo, kad akademinės bibliotekos kaip tradicinės institucijos (turinčios fizinės ribas ir kuriančios mokymosi erdves vartotojams) vaizdinys yra stipriai palaikomas ir remiamas universiteto strateginis uždavinys.

Ši akademinės bibliotekos vaidmenį stipriausiai konstruoja reguliuojamosios institucinės atramos įtaka: politiniai ir ekonominiai išorinės aplinkos veiksniai bei autoritetingi veikėjai, ypač Europos Sąjunga. 6 schemeje matyti, kokie pagrindiniai veikėjai užfiksuoti kaip darantys didžiausią įtaką bibliotekos palankios infrastruktūros kūrimui ir mokslinei komunikacijai. Įtakingiausių veikėjų ir nurodytų bibliotekos veiklos sričių sąsaja palaiko akademinės bibliotekos kaip mokslo ir studijų erdvės vaidmens konstrukta.

6 pav. Akademinės bibliotekos kaip mokslo ir studijų erdvės vaidmens konstravimas

Europos Sąjunga šiuo atveju išskiriama kaip vienintelis autoritetingas veikėjas, kuris patenka tarp didžiausią įtaką šiam vaidmeniui darančių veikėjų. Nors analizuotuose tekstuose minima ir valstybės įtaka bibliotekų veiklos finansavimui, tačiau valstybės biudžeto asignavimai dažniau konotuoja su lėšų trūkumu ir kitais neigiamais veiksniais, o ES įtaka – teigiama, sustiprinanti akademinė bibliotekų pozicijas ir suteikianti galimybę atnaujinti mokslui ir studijoms skirtą infrastruktūrą. ES kaip veikėjas legitimuoja šį akademinės bibliotekos vaidmenį – autoritetingo veikėjo skiriamos lėšos yra legaliai

įtvirtintas vaidmens pripažinimo pagrindas. Nors ir netiesiogiai, tačiau išreiškiamas bibliotekos vaidmens reikalingumas. Savo ruožtu akademinė biblioteka priversta paklusti šiam autoritetingam veikėjui dėl naudingumo logikos – t. y. ekonominė nauda, kurią suteikia ES bibliotekai, yra pagrįsta išteklių priklausomybe. Tokiu būdu modernumo diskurse ES įsitvirtina kaip reguliuojamąją galią turintis institucinis veikėjas, pranokstantis nacionalinio lygmens valdžios institucijas. Galima daryti prielaidą, kad kuo daugiau bibliotekų naudosis ES parama, tuo labiau tikėtinas jų izomorfiškumas, paremtas panašiais politiniais ir ekonominiais instituciniais reguliavimais.

Nors priverstinis izomorfiškumas pirmiausia turėtų kilti iš valstybės institucijų, bendros nacionalinės teisinės sistemos, lėšų skirstymo universitetams praktikos ir kitų rodiklių, tačiau analizuotuose tekstuose šis aspektas nėra išryškintas.

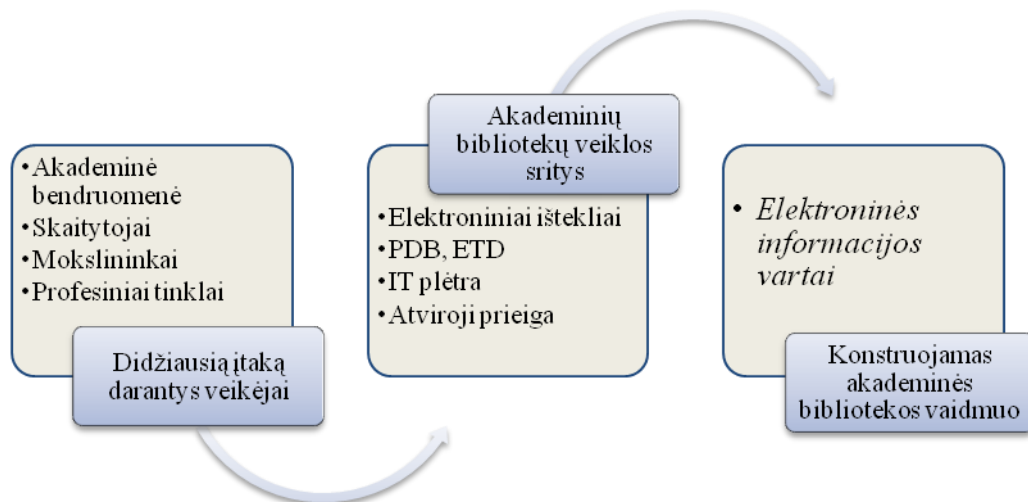
Kiti akademinės bibliotekos kaip mokslo ir studijų erdvės vaidmenį konstruojantys veikėjai yra studentai, skaitytojai ir akademinė bendruomenė. Kadangi ypač metinių ataskaitų tekstuose skaitytojai buvo fiksuojami labai dažnai, jie gali būti laikomi tiek vidinės, tiek išorinės bibliotekos aplinkos vartotojais. Nors šiam vaidmeniui buvo priskirta daug įvairių išorės vartotojų (žr. 5 priedą), tačiau matyti, kad mokslo ir studijų erdvę konstruoja dominuojantys vidaus vartotojai. Tiek skaitytojas, tiek akademinė bendruomenė yra gana neapibrėžti veikėjai, kurių poreikiai analizuotuose tekstuose sietini su įvairiomis bibliotekų veiklomis. Studentų lūkesčiai išreiškiami per siekį turėti savarankiškam darbui pritaikytas modernias erdves. Šiuolaikiška bibliotekų infrastruktūra traktuojama kaip vertybė, kurios išpildymas grindžiamas normatyviniu paklusnumo pagrindu – būtinybė tenkinti vartotojų poreikius ir taip įrodyti savo tinkamumą yra socialinė pareiga, kuri moraliai valdoma legitimumą siejant su bibliotekos vertės akademinėi bendruomenei ir kitiems veikėjams nustatymu.

Taigi apibendrinant galima teigti, kad bibliotekos kaip mokslo ir studijų erdvės vaidmuo konstruojamas pasitelkiant modernumo diskursą, akcentuojantį šiuolaikiškos ir atnaujintos savarankiškam darbui bei mokslinei

komunikacijai reikalingos vietos įtvirtinimą. Vaidmuo daugiausia veikiamas reguliuojamosios institucinės atramos, nes jam legitimumą suteikia galingiausio autoritetingo veikėjo – Europos Sąjungos – skiriamas finansavimas infrastruktūros modernizavimo projektams. Tai veda bibliotekas į institucinį izomorfiškumą, kuris pagrįstas bendru finansavimo šaltiniu ir jo primetamomis taisyklėmis. Bibliotekos kaip mokslo ir studijų erdvės vaidmens gyvavimas iš dalies priešiškas kitam vaidmeniui – elektroninės informacijos vartams, kuris konstruojamas modernumo bei kokybės diskursų sandūroje.

Bibliotekos kaip fizinės erdvės konstruktas iš dalies prieštarauja kitam modernizacijos poliui – informacinių technologijų diegimui ir plėtrai. Prieštaravimas kyla dėl to, kad biblioteka kaip fizinė erdvė šiuo atveju deinstitutionalizuojama, nes siekiama įtvirtinti biblioteką „be sienų“, prieinamą bet koku laiku ir iš bet kurios pasaulio vietos. Akademinės bibliotekos kaip elektroninės informacijos vartų vaidmuo konstruojamas susiejant elektroninius išteklius, IT plėtrą, atvirosios prieigos idėjas ir mokslinių publikacijų bei elektroninių tezių ir disertacijų duomenų bazių kūrimą (7 pav.). Šiam vaidmeniui didžiausią įtaką darantys veikėjai – mokslininkai, akademinė bendruomenė, skaitytojai – sudaro labiau vidinę bibliotekos vartotojų grupę, o profesiniai tinklai priklauso bendradarbiaujančių veikėjų grupei.

Modernumo diskursas daugiau veikia šio vaidmens technologinę pusę – informacinių ir komunikacinių technologijų plėtra kaip svarbus technologinis veiksnys analizuotuose tekstuose siejamas su naujumo, šiuolaikiškumo akcentavimu. Būtina sąlyga moderniai bibliotekai – nepasenusi, nauja ir pažangi technika, kompiuterizuotos darbo vietos, interneto ryšys. Visa tai suteikia bibliotekai galimybę teikti elektronines paslaugas svarbiausiems vartotojams.

7 pav. Akademinės bibliotekos kaip elektroninės informacijos vartų vaidmens konstravimas

Jau buvo minėta, kad IT plėtra strateginiuose dokumentuose ir metinėse ataskaitose veikia kaip stiprus išorinės aplinkos veiksnys, kuris vaizduojamas kaip keliantis savo reikalavimus ir darantis įtaką įvairioms akademinėms bibliotekų veiklos sritims. IT plėtra keičia ir bibliotekos vartotojų poreikius bei lūkesčius, dėl to informacinės technologijos galima traktuoti kaip svarbų institucinės aplinkos veikėją, kuris diktuoja savo taisykles. Šį teiginį galima pagrįsti normatyvinio spaudimo jungtis į profesinius tinklus pavyzdžiu.

Teorinėje dalyje profesiniai tinklai buvo pažymėti kaip vieni iš normatyvinį izomorfiškumą skatinančių veikėjų: per juos organizacijos dalijasi praktika, pritaiko įvairius standartus, vadovaujasi bendrais profesiniais nurodymais ir taisyklėmis, taip supanašėdamos ir suvaržomos bendros institucinės aplinkos. Profesinių tinklų (įvairių asociacijų, konsorciūmų ir kt.) kaip veikėjo įtakos srautas padidina akademinėms bibliotekoms priklausomybę bendrai bibliotekų sistemai, gali tiek primesti daugiau suvaržymų, tiek duoti ir naudos. Informacinės technologijos yra šios institucinės aplinkos dalis, daranti didelę įtaką bibliotekoms ir aukštojo mokslo sistemai, nes įvairių technologinių sprendimų pagrindu sudaromi tarporganizaciniai dariniai, kuriais siekiama bendrų tikslų: sumažinti duomenų bazių prenumeratos kainas, kurti integralias informacines sistemas, tinklus, virtualias sistemas ir pan.

Nors profesiniai tinklai žymi normatyvinės institucinės atramos įtaką, tačiau akademių bibliotekų jungimąsi į juos galima traktuoti kaip vedamą naudingumo logikos, paremtos siekiu racionaliai panaudoti turimus išteklius. Vadinasi, šalia normatyvinio pobūdžio įtakos veikia ir reguliuojamosios institucinės atramos taisyklės, kurios nurodo akademių bibliotekų dalyvavimo profesiniuose tinkluose interesus, sąlygas ir naudą.

Kokybės diskursas konstruoja kitą šio akademinės bibliotekos vaidmens pusę – elektroninius išteklius ir atvirosios prieigos idėjas, taip pat didžiausią įtaką darančius veikėjus – akademinę bendruomenę, mokslininkus ir skaitytojus. Šio diskurso ribas nustatyti keblu, nes kokybės sąvoka yra plati ir apibrėžiama įvairiai. Pavyzdžiui, viena iš kokybės reikšmių laikoma *ypatybė, vertė, tikimo laipsnis* (Dabartinės lietuvių kalbos..., 2000, p. 319), Kaziliūno teigimu, *reikalavimai dažniausiai nustatomi atsižvelgiant į vartotojų poreikius, norus ir lūkesčius, todėl kokybę galima būtų apibrėžti kitu trumpu terminu: kokybė – tai vartotojo patenkinimo lygis* (Kaziliūnas, 2007, p. 18). Taigi kokybė, kaip valdoma, išmatuojama ir vertinama institucinės veiklos savybė, tiesiogiai susijusi su normatyvine institucine atrama, nes akcentuojami vartotojų poreikiai, lūkesčiai, atitiktis įvairiems standartams ir akreditacijos institucijų bei sertifikavimo įtaka.

Kokybės diskursas, identifikuotas universitetų strateginiuose dokumentuose ir metinėse ataskaitose, taip pat pasižymi tokiomis savybėmis kaip siekis gerinti akademių bibliotekų paslaugas, tenkinti vartotojų poreikius, kelti darbuotojų kvalifikaciją, laikytis bendrų standartų ir pan. Nors kokybės vertinimo institucijų ar veiksmų analizuotuose tekstuose užfiksuota nedaug (studijų programų akreditavimas, įvairių komisijų veikla), tačiau tokių institucijų buvimas daro įtaką akademių bibliotekų veiklos vertinimui: bibliotekoms daromas normatyvinis spaudimas atitikti keliamus reikalavimus ir standartus, kad būtų patvirtintas jų tinkamumas. Kokybės diskurso ištakas taip pat galima sieti ir su tarptautinės aukštojo mokslo erdvės siekiu vykdyti kokybiškas studijas, kartu į šį procesą įtraukiant ir visus universitetų struktūrinius padalinius.

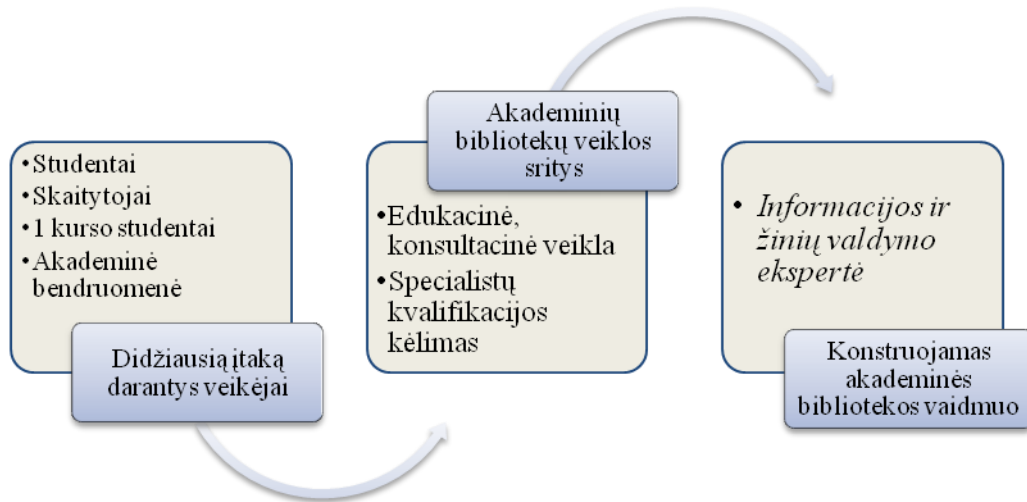
Sugrįžtant prie bibliotekos kaip elektroninės informacijos vartų vaidmens konstravimo, svarbu pažymėti vartotojų branduolio – akademinės bendruomenės, mokslininkų ir skaitytojų – įtaką šiam vaidmeniui. Akademinėi bendruomenei, ypač mokslininkams, prieiga prie duomenų bazių yra pabrėžiama kaip būtinybė gerinti mokslo plėtros galimybes, bibliotekai keliamas reikalavimas sudaryti kuo geresnes sąlygas naudotis mokslo duomenų bazėmis ir kitais elektroniniais ištekliais. Pagal Scotto (2001) išskirtą normatyvinės institucinės atramos paklusnumo pagrindą – socialinę pareigą, šis akademinės bibliotekos vaidmuo konstruojamas kaip bibliotekos pareiga patenkinti akademinės bendruomenės ir kitų vartotojų poreikius. Šie poreikiai ir lūkesčiai gali būti traktuojami kaip vertybė, įpareigojanti akademinę biblioteką imtis tam tikrų vaidmenų, kad patvirtintų savo tinkamumą lūkesčių turintiems veikėjams. Šiuo atveju galima akcentuoti tinkamumo logiką kaip institucinį veiklos pagrindą, nes svarbiau tampa veikti atitinkamai pagal užimamą poziciją ir keliamus reikalavimus, negu siekti kuo didesnio efektyvumo.

Apibendrinant galima teigti, kad modernumo diskursas ryškesnis kalbant apie materialius akademinų bibliotekų vaidmenų aspektus: patalpas, techniką; o kokybės diskursas apima sunkiau pamatuojamą, normatyvinių spaudimų veikiamą vartotojų lūkesčių tenkinimo procesą ir su juo susijusius vaidmenis: elektroninių informacijos vartų, informacijos ir žinių valdymo ekspertės, informacijos tiekėjos ir pan.

Kaip išskirtinai kokybės diskurso valdomą vaidmenį galima įvardyti biblioteką kaip informacijos ir žinių valdymo ekspertę. Šis vaidmuo nuo jau aptartų skiriasi tuo, kad tarp didžiausių įtaką darančių veikėjų nėra nei bendradarbiaujančių, nei autoritetingų veikėjų, o tik vidaus vartotojų grupei priskirtini veikėjai – studentai, akademinė bendruomenė bei skaitytojai.

Skaitytojų kaip veikėjų priskyrimas vidinei ar išorinei vartotojų grupei yra gana keblus. Skaitytojo kategorija yra pakankamai neapibrėžta ir neužfiksuota, dėl to ištirti skaitytojo sąvokai priskiriamas reikšmes ir kategorijas būtų atskiro tyrimo uždavinys. Šiame tyrime daroma prielaida, kad

skaitytojas, ypač dažnai minimas metinių ataskaitų tekstuose, labiau priskirtinas vidaus vartotojų grupei, nes išorės vartotojai nėra dažnai fiksuojami, be to, yra pakankamai aiškiai identifikuojami ir atskiriami nuo kitų veikėjų.

8 pav. Akademinės bibliotekos kaip informacijos ir žinių valdymo ekspertės vaidmens konstravimas

Galima daryti prielaidą, kad šis vaidmuo konstruojamas vienpusiškai, jo legitimumą palaiko tik vidaus vartotojai, kuriems bibliotekos edukacinė ir konsultacinė veikla fiksuojama kaip reikalinga. Taip pat pastebėta, kad sociokultūriniai ir technologiniai veiksniai prisideda konstruojant šį vaidmenį: analizuotuose tekstuose aiškiai siekiama legitimacijos nurodant įvairių išorinės aplinkos veiksnių įtaką akademinėi bendruomenei. Akcentuojama padidėjusių informacijos srautų problema, poreikis suvaldyti, ieškoti ir pasirinkti tinkamą informaciją, išaugę reikalavimai studijų kokybei, mokymosi visą gyvenimą koncepcijos įgyvendinimas ir kiti veiksniai sustiprina šį akademinės bibliotekos kaip ekspertės vaidmenį, nes suteikia pagrįstą priežastį imtis akademinės bendruomenės narių ugdymo.

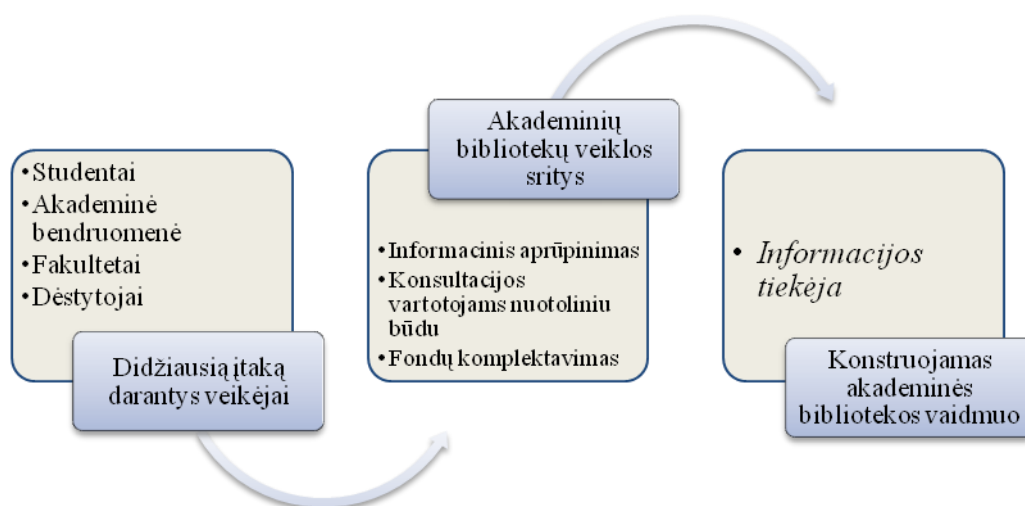
Legitimacijos poreikis parodo, jog vaidmuo nėra pakankamai įsitvirtinęs ir stiprus. Jei kitos bibliotekų veiklos analizuotuose tekstuose apibūdinamos savaime suprantamais teiginiais ir priimant juos kaip neginčijamą aksiomą (pvz., informacinio aprūpinimo), tai bibliotekos kaip informacijos ir žinių

valdymo ekspertės vaidmens reikalingumą būtina pagrįsti. Kadangi šis vaidmuo nėra įsitvirtinęs visuomenės sąmonėje kaip tipizuota ir lengvai atpažįstama akademinės bibliotekos veikla, kultūrinės-kognityvinės institucinės atramos įtaka beveik nepastebima. Taip pat matyti, kad praktiškai nesiremiama jokiais autoritetingais veikėjais (žr. 5 priedą), kurie galėtų sustiprinti šią bibliotekos vaidmenį iš reguliuojamosios atramos pusės. Dėl to galima teigti, kad informacijos ir žinių valdymo ekspertės vaidmuo konstruojamas remiantis normatyvine institucine atrama: tvarkos pagrindu tampa akademinės bendruomenės lūkesčiai, o normatyvinį izomorfiškumą didina įvairūs bibliotekos darbuotojų kvalifikacijos kėlimo projektai.

Kokybės ir rinkos diskursai sutampa konstruodami kitą akademinės bibliotekos – informacijos tiekėjos – vaidmenį. **Rinkos diskurso** pagrindiniais rodikliais galima laikyti siekį efektyviai panaudoti turimus išteklius, optimizuoti bibliotekų darbo procesus ir patenkinti vartotojų poreikius. Efektyvumo logikos, procesų optimizavimo, rinkodaros dėsnių įvedimas į universitetų strateginius planus bei metines ataskaitas rodo pirmiausia paties universiteto kaip institucijos kaitą, kurią lemia išorinės aplinkos veiksniai, tokie kaip aštrėjanti konkurencija aukštojo mokslo sistemoje, varžymasis dėl studentų pritraukimo, bendros Europos aukštojo mokslo erdvės kūrimas ir kt. Akademinėi bibliotekai šis rinkos dėsnių taikymas strateginiame planavime reiškia papildomą institucinį spaudimą: ne tik iš universiteto, bet ir per universitetą jaučiamo rinkos principų ir filosofijos perėmimo būtinumo. Analizuotuose tekstuose dažnai minimas spartesnis katalogavimas ar vartotojų aptarnavimo automatizavimas, įdiegus naują programinę įrangą. Tokie darbai dažnai pagrindžiami statistiniais duomenimis: kiek išaugo į elektroninį katalogą įtrauktų įrašų skaičius, kiek lėšų buvo sutaupyta prenumeruojant duomenų bazes per LMBA ar kitaip susiderėjus su duomenų bazių tiekėjais, kokios finansavimo schemos geriausiai tinka fakultetų informaciniam aprūpinimui ir pan. Tokie efektyvaus bibliotekų darbo pagrindimai rodo, jog iš bibliotekų tikimasi optimalaus lėšų ir resursų panaudojimo.

Efektyvumo logika kaip institucinis veiklos pagrindas itin ryškiai atsiskleidžia pažvelgus į vartojamą rinkos žodyną, pavyzdžiui: *Vartotojų įtraukimas į elektroninių išteklių atrankos ir vertinimo procesą gali iš esmės pagerinti galutinį rezultatą. Tai vienas iš lemiamų veiksnių, užtikrinantis potencialią produkto panaudą, suteikiantis informacijos apie pačių vartotojų požiūrį į produktą, atskleidžiantis turinio vertę, atsižvelgiant į vartotojo perspektyvą* (VU, 2007, p. 58).

Bibliotekos kaip informacijos tiekėjos vaidmuo yra dominuojantis ir daugiausia fiksuojamas tiek strateginių dokumentų, tiek metinių ataskaitų tekstuose. Šiam vaidmeniui priskiriamos informacinio aprūpinimo, fondų komplektavimo ir vartotojų konsultavimo veiklos atspindi ne tik informacijos išteklių prieinamumą pagrindiniams vartotojams, bet ir išteklių atrankos, komplektavimo ir viešinimo aspektus. Iš didžiausią įtaką darančių veikėjų matyti, kad tai išskirtinai vidaus vartotojams priklausantys veikėjai. Nors vidaus vartotojai sudarė ir bibliotekos ekspertės vaidmens branduolį, tačiau informacijos tiekėjos vaidmuo yra tvirtesnis, nes jį remia daug įvairių grupių veikėjų (žr. 5 priedą), kurie, nors ir ne taip gausiai minimi analizuotuose tekstuose, tačiau pagrindžia informacijos tiekėjos vaidmens reikalingumą.

9 pav. Akademinės bibliotekos kaip informacijos tiekėjos vaidmens konstravimas

Taip pat reikia pabrėžti, kad prie šio vaidmens konstravimo prisideda visos trys institucinės atramos – tai gali paaiškinti jo dominavimą, stabilumą ir inerciją. Kultūrinė-kognityvinė institucinė atrama čia ryškėja iš esminės sampratos apie tipizuotą ir rutinišką bibliotekos kaip veikėjos elgesį. Esminė schema, arba taisyklė (angl. constitutive rule), nurodo savaime suprantamą faktą, kad bibliotekos uždavinys – teikti informaciją ir prieigą prie jos. Toks vaidmuo kognityviškai įsitvirtinęs visuomenės narių sąmonėje ir juo neabejojama. Dėl to analizuotuose tekstuose galima aptikti neargumentuotų, panašių į aksiomas teiginių, kurie konstatuoja akademinės bibliotekos kaip informacijos tiekėjos vaidmenį. Legitimacija šiuo atveju vyksta akcentuojant tradiciškumą, susijusį su kultūriškai palaikomu ir atpažįstamu bibliotekos vaizdiniu. Taigi vaidmens inertiškumą ir stabilumą lemia objektyvuota tam tikrų nuolat kartojamų veiksmų prasmė, kuri priskiriama bibliotekai kaip informacijos tiekėjai. Vadinasi, iš dalies informacijos tiekėjos vaidmuo konstruojamas kaip kultūriškai įtvirtintas ir kognityviškai atpažįstamas institucijos veiklos pamatas.

Iš kitos pusės, pastebima ir kitų dviejų institucinių atramų įtaka šiam vaidmeniui. Ekonominiai veiksniai, susiję su dažniausiai per menkomis lėšomis informaciniam aprūpinimui užtikrinti, atspindi reguliuojamąją atramą. Nors autoritetingi veikėjai šiuo atveju į pagrindinių veikėjų ketvertą nepatenka, tačiau analizuotuose tekstuose išteklių priklausomybė nuo valstybės biudžeto ar universiteto administracijos yra fiksuojama. Skiriamas finansavimas (arba daugiau akcentuojamas per mažas finansavimas) legaliai įtvirtina informacijos tiekėjos vaidmenį kaip pripažįstamą viršesnių institucijų. Iš to kyla ir veikla, paremta naudingumo, efektyvumo logika, kurią atspindi rinkos diskursas.

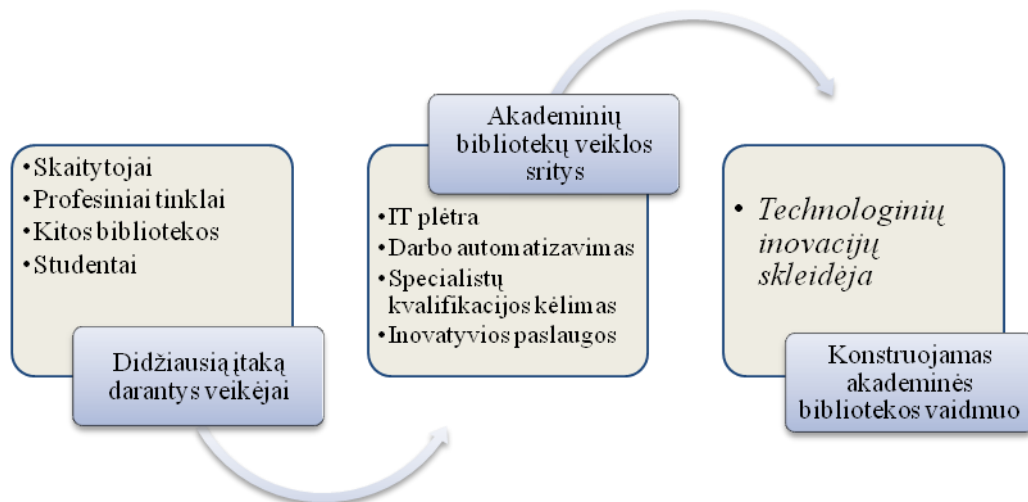
Normatyvinė institucinė atrama sustiprina kokybės diskursą, nes dažnai fiksuojant vieną iš pagrindinių bibliotekos uždavinių ar strateginių tikslų – aprūpinti akademinę bendruomenę naujausia mokslinė literatūra, pakankamais informacijos ištekliais mokslo ir studijų procesui ir pan. – nustatomos ir normos, kaip biblioteka turi elgtis ir kokios jos pagrindinės pareigos atliekant šį vaidmenį. Įpareigojantys lūkesčiai, kad biblioteka taps informacijos tiekėja ir

patenkins pagrindinių vartotojų poreikius, leidžia šį vaidmenį legitimuoti remiantis vertybiniais, moraliniais matmenimis.

Vadinasi, visų trijų institucinių atramų konstruojamas informacijos tiekėjas vaidmuo yra dominuojantis, nes šios atramos ne konfliktuoja tarpusavyje, o papildo viena kitą. Toks vaidmens kaip institucinės galios reprezentavimas gali užtikrinti ilgalaikį bibliotekos informacinių veiklų stabilumą, nes vaidmuo yra objektyvuotas ir laikomas savaime suprantamu, taip pat sutvirtinamas normatyviniais universiteto sprendimais (nurodomi bibliotekų uždaviniai), reguliuojamosios atramos įtaka (finansavimo aspektai). Kita vertus, dominuojanti vieno vaidmens pozicija gali kliudyti įsitvirtinti kitiems naujesniems vaidmenims, kuriems, pavyzdžiui, ekspertės vaidmeniui, reikalinga išorinių aplinkos veikėjų legitimacija.

Visų trijų iki šiol aptartų diskursų – modernumo, rinkos ir kokybės – konstruojamas bibliotekos kaip technologinių inovacijų skleidėjas vaidmuo išskirtas kaip sujungiantis keletą akademinėms bibliotekoms veiklų – informacinių technologijų plėtrą, kuri susijusi su bibliotekos darbo automatizavimu, inovatyviomis paslaugomis. Drauge šiam vaidmeniui įgyvendinti reikalingi kvalifikuoti specialistai, kuriems dėl IT plėtros reikalingos naujos kompetencijos. Bibliotekose kuriamos programuotojų, kompiuterinės technikos priežiūros specialistų pareigybės atspindi neatsiejamą šiuolaikinės bibliotekos ir modernių informacinių technologijų ryšį.

Sąvoka „inovacija“ šiame vaidmenyje atspindi įvairių technologinių procesų nuolatinio gerinimo, atnaujinimo ir tobulinimo aspektus. Technologinėmis inovacijomis galima laikyti naujos programinės įrangos diegimą, vartotojų aptarnavimo sistemų automatizavimą ir kt. Būtent technologiniai veiksniai daro daugiausia įtakos šio vaidmens gyvavimui. IT plėtra analizuotuose tekstuose vaizduojama kaip pažangos ir modernumo variklis, užtikrinantis teikiamų paslaugų kokybę.

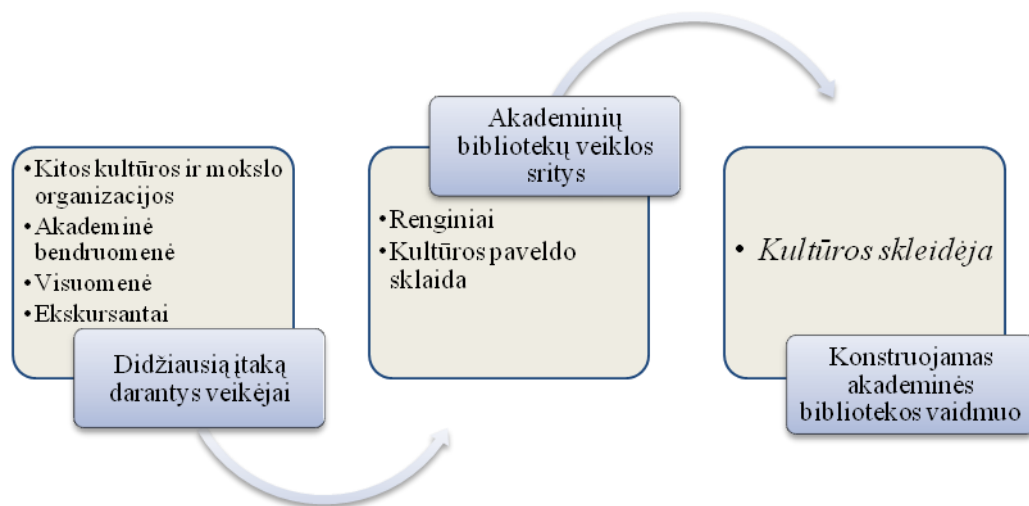

10 pav. Akademinės bibliotekos kaip technologinių inovacijų skleidėjos vaidmens konstravimas

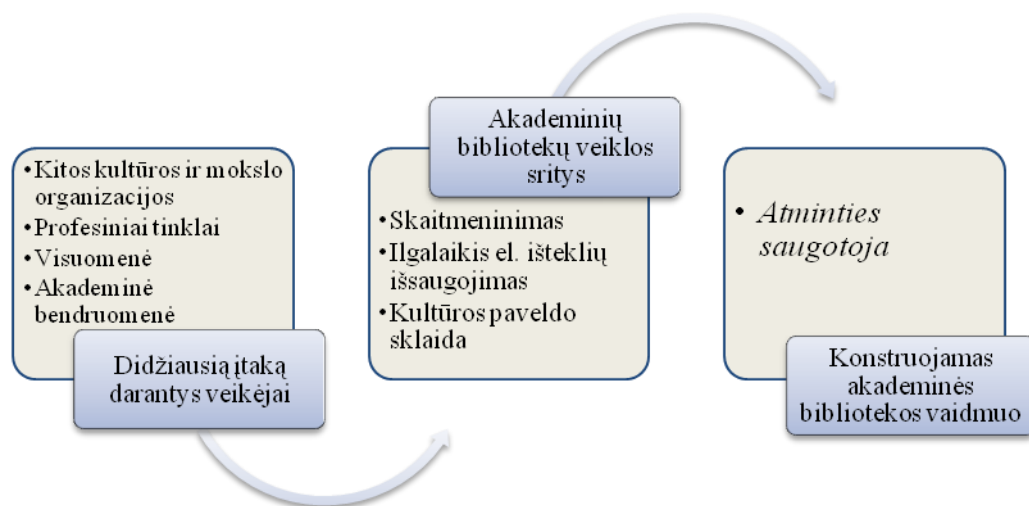
Šį vaidmenį iš dalies konstruoja du bendradarbiaujantys veikėjai: profesiniai tinklai ir kitos bibliotekos. Profesinių tinklų įtaka parodo, kad Lietuvos akademinės bibliotekos yra susietos į bendrą institucinę sistemą, kuri paremta pažangių technologijų plėtros bibliotekose pagrindu. Dėl to galima teigti, kad egzistuoja stiprus normatyvinis spaudimas pritaikyti panašias praktikas, naudotis ta pačia programine įranga, atitikti vienodus standartus ir bendradarbiauti su kitomis tos institucinės sistemos narėmis. Kitos bibliotekos kaip veikėjos, bendradarbiaujančios kvalifikacijos kėlimo, bendrų seminarų organizavimo veiklose, analizuotuose tekstuose minimos ir kaip palyginimo, varžymosi objektas. Iš dalies galima daryti prielaidą, kad konstruojant šį vaidmenį įtaką daro ir mimezinis izomorfiškumas, nes bendra institucinė sistema sudaro sąlygas modeliuoti vienų bibliotekų veiklą pagal kitų, sėkmingesnių bibliotekų pavyzdžius. Taigi neapibrėžtumą, kylantį dėl spartaus informacinių technologijų proveržio ir nuolatinio kismo, bandoma kontroliuoti tiek kopijuojant kitas bibliotekas, tiek bendradarbiaujant profesiniuose tinkluose.

Kaip atsvara rinkos dėsniams ir racionalaus išteklių panaudojimo spaudimui metinių ataskaitų tekstuose ryškėja **kultūros diskursas**, konstruojantis keletą akademinė bibliotekų vaidmenų – kultūros skleidėjos ir

atminties saugotojos. Šis diskursas akcentuoja įvairius kultūros paveldo sklaidos ir atvirumo visuomenei projektus, parodas, retų ir senų spaudinių skaitmeninimo darbus, naujausių dėstytojų knygų pristatymus ir pan. Reikia pažymėti, kad šis diskursas nėra toks ryškus kaip kiti, nes bibliotekos kaip kultūros institucijos vaizdinys konstruojamas beveik išskirtinai tik Vilniaus universiteto metinėse ataskaitose, kiek mažiau – strateginiuose planuose.

11 pav. Akademinės bibliotekos kaip kultūros skleidėjos vaidmens konstravimas

12 pav. Akademinės bibliotekos kaip atminties saugotojos vaidmens konstravimas

Jeigu dauguma prieš tai aptartų vaidmenų daugiausia konstruojami aplink bibliotekos vidaus vartotojus kaip pagrindinius veikėjus, tai kultūros diskurse

išryškėję vaidmenys labiau remiasi bendradarbiaujančiais veikėjais ir išorės vartotojais: kitomis kultūros ir mokslo organizacijomis, visuomene, profesiniais tinklais ir kt. Galima teigti, kad šie vaidmenys iš esmės atspindi kitokią institucinę logiką, nes kultūra, kultūros paveldas savaime yra vertybė, pripažįstama visuomenėje, dėl to šio vaidmens legitimavimas remiasi kultūrinės-kognityvinės institucinės atramos aspektais: vaidmuo suvokiamas ir atpažįstamas visuomenėje, palaikomas kultūriškai, nes tradiciškai šios valstybinės reikšmės bibliotekos funkcija buvo saugoti kultūros paveldo rinkinius. Kitos kultūros ir mokslo organizacijos bendradarbiauja organizuodamos įvairius renginius ir viešindamos bibliotekos kultūrinės veiklas.

Kultūros skleidėjos vaidmuo iš dalies sutampa su atminties saugotojos vaidmeniu, nes abu apima kultūros paveldo sklaidos veiklas, taip pat kitos kultūros ir mokslo organizacijos bei visuomenė yra tarp įtakingiausių šio vaidmens konstravimo veikėjų. Atminties saugotojos vaidmuo skiriasi nuo kultūros skleidėjos tuo, kad ją legitimuoja įvairūs politiniai veiksniai, pavyzdžiui, Vyriausybės nutarimai dėl skaitmeninimo veiklų, Europos Komisijos politika ilgalaikio elektroninių išteklių išsaugojimo klausimais ir pan. Vadinasi, reguliuojamosios institucinės atramos parama konstruojant šį vaidmenį atsiremia į legaliai įtvirtintą, politiniais sprendimais paremtą skaitmeninimo, kultūros paveldo rinkinių saugojimo ir sklaidos veiklą.

Reikia pabrėžti, kad vis dėlto šie du vaidmenys, kuriuos atspindi kultūros diskursas, nėra lygiaverčiai kitiems aptartiems vaidmenims, nes fiksuojami beveik išskirtinai tik vieno universiteto analizuotuose tekstuose. Kita vertus, tai parodo ir tam tikrų akademinų bibliotekų vaidmenų unikalumą, kuris atspindi kitokią institucinę akademinės bibliotekos prigimtį ir misiją.

3.5. Tyrimo rezultatų aptarimas

Šiame skyriuje siekiama aptarti apibendrintus tyrimo rezultatus ir išryškinti jų įnašą į bendrą akademinų bibliotekų tyrimų lauką. Atliktas

tyrimas jungia tris mokslines stovyklas: akademinų bibliotekų vaidmenų (veiklų, paslaugų) tyrimus, diskurso analize bei naujojo institucionalizmo teorija paremtus bibliotekininkystės mokslų tyrimus. Dėl to šis skyrius struktūruojamas pagal tai, kiek naudingas atliktas disertacinis tyrimas kiekvienai iš šių mokslinių sričių ir kokiomis naujomis išvalgomis papildo mokslinių tyrimų lauką.

Įnašas į diskurso analizės tyrimus bibliotekininkystės moksluose.

Laclau ir Mouffe (2001) diskurso analizės pagrindu sukonstruotas tyrimas papildo negausią tokių tyrimų nišą. Hedemark, Hedman ir Sundinas (2005) išsiaiškino, kad vyraujančių diskursų išryškėjimas padeda sužinoti, kaip yra kategorizuojami viešųjų bibliotekų vartotojai ir kaip idealistinės artikuliacinės struktūros skiriasi nuo realios, patirtimi grįstos retorikos. Jų išskirtas pedagoginis diskursas dažniausiai eina kartu su informacinių technologijų diskursu ir nurodo bibliotekos vartotoją kaip turintį konsultacijų, priežiūros ir mokymo poreikį. Šis disertacinis tyrimas papildo Hedemark, Hedman ir Sundino išvalgas ir patvirtina informacinių technologijų plėtros įtaką konstruojant bibliotekos kaip edukatorės, pedagogės vaidmenį: IT naudojamos kaip vaidmens legitimumą patvirtinantis veiksnys. Nors tyrimo autoriai analizavo viešąsias bibliotekas, tačiau panašus edukacinis vaidmuo parodo, kad įvairių tipų bibliotekų vaidmenys gali sutapti, nes jos laikomos informacijos ir žinių ekspertinėmis institucijomis, skiriasi tik vartotojai, į kuriuos nukreipta ši edukacinė galia.

Informacinio raštingumo tema aktuali ir O'Connor (2009), kuri teigia, kad bibliotekos kaip edukatorės, mokytojos vaidmuo istoriškai kilo iš būtinybės ginti savo profesinę teritoriją, kai tradicinėms funkcijoms, orientuotoms į prieigą prie informacijos, dėl informacinių technologijų plėtros iškilo pavojus išnykti. Šiame disertaciniame darbe nustatyta, kad prie gajaus technologinio determinizmo požiūrio prisideda ir sociokultūriniai aukštojo mokslo kaitos veiksniai, tokie kaip mokymosi visą gyvenimą koncepcija, mokymo(si) paradigmos kaita, kuri taip pat yra priežastis ugdyti akademinų bibliotekų vartotojų informacinius gebėjimus.

Atliktas tyrimas prisideda prie diskurso analizės metodologinių aspektų: įvairiems bibliotekų vaidmenų tyrimams tinkama analizės schema (p. 64) gali susieti dažnai publikacijose aptariamus išorinės aplinkos veiksnius su galimomis bibliotekų subjekto pozicijomis, sudaro galimybes tyrinėti bibliotekų ir aplinkos ryšį per naują, diskursyviai konstruojamą požiūrio tašką.

Įnašas į naujojo institucionalizmo tyrimus bibliotekininkystės moksluose. Atliktas tyrimas praplečia naujojo institucionalizmo teorijos naudojimo būdus bibliotekų tyrimuose. Dauguma mokslininkų naudojo tik vieną ar kelis šios teorijos aspektus: dažniausiai remtasi normatyviniu institucionalizmu kaip pagrindu tyrinėti bibliotekų profesinių normų, vertybių ir standartų įtaką pokyčių valdymui ir naujų vadybos praktikų pritaikymui (Audunson, 1999), taip pat pasitelkus normatyvinį izomorfiškumą siekta atskleisti būdus, kaip susidorojama su konfliktuojančiu išorinės aplinkos spaudimu ir išlaikomas institucinis legitimumas (Hoffman, 2010). Šie tyrimai parodė, kad institucinės jėgos, paremtos normomis ir vertybėmis, yra labai stiprios: susidūrusios su išorinės aplinkos pokyčiais, jos silpnėja, tačiau veikia kaip filtras, perdirbantis pokyčius pagal reikiamą formą ir būdą, kad būtų suderinami su galiojančiomis normomis (Audunson, 1999). Tokiu būdu išlaikomas institucijos stabilumas.

Šiame darbe atliktas tyrimas visų pirma praplečia naujojo institucionalizmo teorines galimybes, nes analizuota ne tik normatyvinė, bet ir reguliuojamoji ir kultūrinė-kognityvinė institucijų pusė, dėl to vaidmenų konstravimas tirtas įvairiapusiškiau, neapsiribojant normomis ir vertybėmis. Scotto (2001) trijų institucinių atramų schema padėjo atskleisti tam tikrų vaidmenų tvirtumą užtikrinančias institucines jėgas, kurios priklauso ne normatyvinei atramai: didelę reikšmę akademinių bibliotekų vaidmenų konstravimui turi įvairūs autoritetingi veikėjai, finansuojantys vienas ar kitas bibliotekų veiklas, taip pat negalima ignoruoti ir tradicinių, įsitvirtinusių visuomenės sąmonėje kaip savaime suprantamų vaidmenų vaizdinių, nes juos palaiko itin stiprios institucinės jėgos.

Hanssonas (2006; 2010), tyrinėjęs jungtinių bibliotekų tapatumą ir institucinę logiką, taip pat akcentavo normų ir vertybių įtaką: sukūrus visiškai naują bibliotekos koncepciją (jungtinė biblioteka su nauju tapatumu), kyla daug konfliktų, nes sujungtų vienetų normos ir vertybės yra priverstos keistis, reikia išlaikyti darną tarp elgesio ir savo tapatumo socialiniame vaidmenyje, taip pat išpildyti tikėtino vaidmens lūkesčius ir pan. Hanssonas netiesiogiai brėžia sąsają tarp institucinio tapatumo ir vaidmens, vaidmenį traktuodamas iš normatyvinės atramos pozicijos kaip išorinės aplinkos veikėjų lūkesčių atitikimą tam tikru elgesiu. Šiame darbe teorizuojama vaidmens sąvoka ir jos išskaidymas į sudėtines dalis, nurodant tarpusavio ryšius, papildoma konstruojama vaidmens sąvoka. Vaidmenys kaip institucijų atspindžiai šiame darbe analizuojami diskursyviai – tai parodo naujojo institucionalizmo teorijos suderinamumą su diskurso analizės technikomis.

Įnašas į akademinų bibliotekų vaidmenų tyrimus. Visų pirma reikia pabrėžti, kad dažniausiai akademinų bibliotekų vaidmenų tyrimai nėra tiesiogiai susiję su pačiais vaidmenimis, nes daugiau nagrinėjamos akademinų bibliotekų paslaugos, veiklos, vieta ir funkcijos motininėje institucijoje. Dėl to svarbiausiu įnašu į tokių tyrimų lauką laikomas vaidmens sąvokos išgryninimas ir paaiškinimas, nurodant ryšius tarp akademinų bibliotekų veiklų ir joms įtaką darančių išorinės aplinkos veikėjų bei veiksmų. Siūloma tokį vaidmens konstrukta išbandyti ir ateities tyrimuose, analizuojančiuose ne tik akademines, bet ir kitų tipų bibliotekas.

Antrosios šio darbo dalies apibendrinamajame skyriuje buvo išskirtos prielaidos dėl akademinų bibliotekų vaidmenų konstravimo, paremtos tendencijomis, išryškėjusiomis naujausiuose užsienio moksliniuose tyrimuose. Analizuotose publikacijose biblioteka pozicionuota kaip mokslinės komunikacijos proceso lyderė, leidėja bei mokslinių duomenų saugotoja ir skleidėja, taip pat akcentuota bibliotekos strateginės partnerystės su motinine institucija bei bendrų akademinų projektų svarba. Šiame darbe atliktame tyrime išryškėjęs bibliotekos kaip technologinių inovacijų skleidėjos vaidmuo fiksuojamas ir Gu (2010), Wilson ir McCarthy (2010) tyrimuose. Kita vertus,

Lietuvos akademinės bibliotekos nėra matomos kaip leidėjos ar mokslinių duomenų saugotojos. Tai parodo skirtingos išorinės aplinkos įtaką vaidmenų konstravimui.

Apribojimų patvirtinti ar paneigti iškeltas prielaidas gali sudaryti ir analizuotų tekstų specifika: universitetų strateginiuose dokumentuose bei metinėse ataskaitose nėra tiek galimybių įvertinti užfiksuotą bibliotekos iniciatyvumą konstruojant vaidmenis ar aprašyti visas bibliotekose atliekamas veiklas.

- *Prielaida: akademinės bibliotekos vaidmenys yra daugialypiai, nes biblioteką veikia stiprūs išorinės institucinės aplinkos veikėjai, kurie turi įvairius ir dažnai skirtingus lūkesčius.* Ši prielaida iš dalies patvirtinta, nes tyrimo metu išskirti septyni pagrindiniai akademinė bibliotekų vaidmenys, kurie parodo plačią išorinę aplinką ir jos veikėjus. Kita vertus, atliktas tyrimas parodė, kad vaidmenys nėra konstruojami skirtingų veikėjų, nes daugelyje vaidmenų dominuoja vos kelios tos pačios veikėjų grupės – studentai, skaitytojai, akademinė bendruomenė bei profesiniai tinklai. Tai parodo akademinė bibliotekų vaidmenų uždaramą ir atspindi pakankamai aiškias institucijos ribas.
- *Prielaida: akademinė biblioteka siekia legitimumo, kaip teisėto pagrindo savo veiklai ir naujiems vaidmenims, pati aktyviai konstruodama savo vaidmenį ir dažnai neatsižvelgdama į legitimuojančių veikėjų lūkesčius.* Tokia prielaida nepatvirtino, nes analizuotuose tekstuose įvairių veikėjų, ypač bibliotekos vartotojų, lūkesčiai bei poreikiai yra vienas dažniausiai naudojamų būdų legitimuoti vieną ar kitą vaidmenį. Normatyvinis spaudimas tenkinti vartotojų poreikius padeda konstruoti ne tokius tvirtus vaidmenis, kuriems trūksta autoritetinių ar bendradarbiaujančių veikėjų patvirtinimo.
- *Prielaida: akademinė biblioteka vis labiau krypsta nuo tradicinių link naujų vaidmenų ar jų formų, tačiau atsisakyti tradicinių vaidmenų sudėtinga, nes jie laikomi savaimė suprantamais ir yra įsitvirtinę išorinių veikėjų sąmonėje. Dėl to akademinė biblioteka pati bando formuoti*

išorinių veikėjų lūkesčius ir taip institucionalizuoti naujus vaidmenis. Prielaidai iš dalies galima pritarti, nes tradicinių vaidmenų išstūmimas iš pagrindinių pozicijų yra sudėtingas procesas dėl stiprios kultūrinės-kognityvinės institucinės atramos įtakos. Informacijos tiekėjos vaidmens dominavimas, užfiksuotas analizuotuose tekstuose, susijęs su laikomu savime suprantamu bibliotekos vaizdiniu ir gali trukdyti įsitvirtinti naujiems vaidmenims. Atsižvelgiant į atliktą tyrimą siūloma naujų vaidmenų tinkamumą analizuoti pagal tai, kiek ir kokių veikėjų palaiko šiuos vaidmenis. Naujiems vaidmenims ypač reikalingas autoritetingų veikėjų palaikymas, kuris užtikrina politinį ar finansinį stabilumą.

- *Prielaida: vienas iš būdų, kaip akademinė biblioteka konstruoja savo vaidmenis – tai naujų pareigybių kūrimas, leidžiantis įteisinti ekspertines žinias ir plėsti profesijos ribas. Kai prisiimamos naujos pareigos ir atsakomybė, vaidmeniui suteikiamas tvirtas institucionalizuotas pagrindas, kuris ilgainiui gali tapti savime suprantamas ir nekvestionuojamas.* Šią prielaidą iš dalies galima patvirtinti, nes ekspertinių žinių akcentavimas konstruojant akademinės bibliotekos vaidmenis yra svarbus tuo, kad išryškinamas bibliotekos turimas potencialas imtis naujų veiklų, bendradarbiauti su kitais akademiniais padaliniais ir prisidėti prie kokybiško motininės institucijos teikiamo išsilavinimo. Kita vertus, pastebėta, jog Lietuvos akademinė bibliotekų labiau įtvirtinti vaidmenys yra susiję su bibliotekos kaip „turėtojos“ pozicija: suteikiama prieiga prie informacijos išteklių, naudojama bibliotekos fizine erdve, kompiuterizuotomis darbo vietomis ir pan. O tokia pozicija kaip konsultantės, informacijos ir žinių ekspertės, kai naudojama ne turimais ištekliais, o kompetencijomis, nėra tokia stipri. Viena iš galimybių sėkmingiau įtvirtinti ekspertinėmis žiniomis paremtą vaidmenį gali būti sąsaja su informacinėmis technologijomis: toks pavyzdys būtų technologinių inovacijų skleidėjos vaidmuo.

Tyrimo rezultatų aptarimas padėjo išskirti svarbiausius atlikto disertacinio tyrimo akcentus ir įnašą į kitų tyrimų laukus. Pabrėžiama teorinė ir praktinė šio darbo reikšmė naujojo institucionalizmo teorijai bei diskurso analizės technikai: siūlomas tyrimo instrumentas gali būti naudojamas kaip Laclau ir Mouffe (2001) diskurso analizės praktinio įgyvendinimo pavyzdys, o Scotto (2001) trijų institucinių atramų schema gali praversti kaip teorinė įvairių išorinės aplinkos veiksnių ir institucinių jėgų tyrinėjimo struktūra.

Į akademinį bibliotekų tyrimų lauką šis tyrimas įneša daugiau apibrėžtumo ir aiškumo dėl vaidmens sąvokos ribų ir sudėtinių dalių, taip pat papildo jau akcentuotas įžvalgas dėl stiprios išorinės aplinkos įtakos akademinį bibliotekų veikloms, iškelia ir diskutuotinus klausimus dėl kai kurių vaidmenų stabilumo ir įtvirtinimo galimybių.

IŠVADOS

1. Šiame disertaciniame darbe keliamas tikslas atspindi aktualią ir sudėtingą dabartinių akademinų bibliotekų būseną. Ją lemia bibliotekų aplinkoje vykstantys dinamiški procesai, susiję su politiniais, ekonominiais, socialiniais ir technologiniais visuomenės pokyčiais. Ši aplinka daro įtaką akademinų bibliotekų kasdieniui veiklai ir gilesniems instituciniams pamatams, t. y. institucinės logikos tvirtumui. Akademinė biblioteka, šiame darbe analizuojama naujojo institucionalizmo teoriniu požiūriu, atsiskleidžia kaip sudėtinga institucinė struktūra, kuri remiasi tam tikrais socialiai konstruojamais reguliuojamosios, normatyvinės bei kultūrinės-kognityvinės institucinės atramos principais. Kartu įvairios institucinės jėgos veikia bibliotekos išorės aplinkoje ir daro įtaką bibliotekos vaidmenų stabilumui ir tvirtumui.

2. Vaidmenys šiame darbe yra pamatinė sąvoka, kuri aiškinama remiantis naujojo institucionalizmo pozicijomis. Vaidmuo pagal normatyvinę institucinę atramą suprantamas kaip tam tikrų išorinės aplinkos veikėjų lūkesčių rinkinys konkrečiam veikėjui; pagal kultūrinę-kognityvinę atramą vaidmenys susiformuoja per laiką kaip savaime suprantami elgesio scenarijai. Vaidmens konstruktas kaip normatyvinio spaudimo rezultatas ar kultūriškai suformuotas tam tikros veiklos vaizdinys palaiko institucines struktūras ir jas reprezentuoja. Dėl to akademinų bibliotekų vaidmenų konstravimo tyrimas atskleidžia ne tik diskursyviai fiksuojamų vaidmenų ypatumus, bet ir už jų slypinčių institucinių jėgų įtakos sritis. Atlikto tyrimo metu nustatyti septyni akademinų bibliotekų vaidmenys: informacijos tiekėja, elektroninės informacijos vartai, mokslo ir studijų erdvė, informacijos ir žinių valdymo ekspertė, technologinių inovacijų skleidėja, kultūros skleidėja ir atminties saugotoja.

3. Disertaciniame darbe taikoma Scotto (2001) trijų institucinių atramų schema yra tinkama nagrinėti įvairių tipų bibliotekų vaidmenų konstravimą, nes vaidmenys gali būti analizuojami remiantis skirtingomis išorinės aplinkos institucinių jėgų prigimtį nusakančiomis koncepcijomis. Šiuo

metodologiniu instrumentu gilinamas supratimas apie akademinę biblioteką kaip instituciją ir jos veikimą pagal tam tikrą institucinę logiką, kurią simbolizuoja tiek bibliotekos kasdienės praktikos, tiek išorinės aplinkos spaudimas vadovautis tam tikrais kriterijais. Institucinės atramos leidžia paaiškinti skirtingų veikėjų ir veiksmų įtakos pobūdį konstruojamiems akademinių bibliotekų vaidmenims: jei normatyvinė profesinių tinklų įtaka skatina vaidmenų vienodumą, grįstą bendrais standartais ir profesionalizacija, tai reguliuojamoji autoritetingų veikėjų įtaka pasireiškia per išteklių priklausomybę arba politinės-teisinės sistemos suvaržymus. Siekiant plačiau išsiaiškinti institucinių atramų schemas taikymo galimybes, reikalingi tolimesni tyrimai tiek akademinėse, tiek kitų tipų bibliotekose ar atminties institucijose.

4. Tyrimo metu išsiaiškinta, kad konstruojamų vaidmenų stabilumas ir stiprumas priklauso nuo to, kiek jį remia ir palaiko įvairios institucinės jėgos. Didžiausią įtaką darančios institucinės jėgos – profesiniai tinklai, autoritetingi finansinę ar politinę paramą teikiantys veikėjai, taip pat kultūriškai suformuotas tipizuotos tam tikros bibliotekos veiklos vaizdinys. Šių institucinių jėgų įtakos pobūdis skiriasi:

a. Profesiniai tinklai kaip akademinės bibliotekas jungiantys instituciniai dariniai (įvairios asociacijos, konsorciumai, draugijos ir pan.) patenka tarp didžiausią įtaką darančių veikėjų trijų vaidmenų konstravimui: elektroninės informacijos vartų, technologinių inovacijų skleidėjos ir atminties saugotojos. Šie tinklai palaiko bibliotekų vaidmenų stabilumą visomis trimis institucinėmis atramomis: normatyvinis izomorfiškumas pasireiškia per bendrų standartų ir įsipareigojimų laikymąsi priklausant profesiniam tinklui; jungtis į tinklus skatina būtinybė racionaliai naudoti lėšas ir vadovautis instrumentine logika; modernios technologijos taip pat veikia kaip neapibrėžtumą didinantis aplinkos veiksnys, dėl to inicijuojami profesiniai tinklai daro įtaką vaidmenų panašumui.

b. Autoritetingi finansinę ar politinę paramą teikiantys veikėjai bei įvairūs politiniai ir ekonominiai veiksniai atspindi reguliuojamosios

institucinės atramos įtaką akademinų bibliotekų vaidmenų konstravimui: skiriamas finansavimas ar vaidmenų patvirtinimas įvairiais teisės aktais, nutarimais ir kitomis institucionalizuotomis praktikomis užtikrina politinį konstruojamų vaidmenų stabilumą.

c. Kultūrinė-kognityvinė institucinė atrama akademinų bibliotekų vaidmenų konstruktams suteikia ilgalaikį stabilumą: laikomų savaime suprantamais vaidmenų reikalingumas nėra taip dažnai kvestionuojamas kaip kitų, nes visuomenėje yra kultūriškai suformuotas tipiškas bibliotekos veiklos vaizdinys.

5. Konstruojamų vaidmenų socialinis tinkamumas priklauso nuo išorinės aplinkos suteikiamo pripažinimo. Stiprus legitimacijos poreikis tam tikram vaidmeniui rodo jo tvirtumo stoką. Akademinų bibliotekų vaidmenų legitimavimas vyksta keliais pagrindiniais būdais: akcentuojant tradiciškumą, vartotojų lūkesčių ir poreikių tenkinimą bei remiantis legaliai įtvirtintu veiklos pagrindu. Išorinės aplinkos institucinės jėgos homogenizuoja akademinų bibliotekų vaidmenis, nes jie palaikomi aplinkoje galiojančių reguliuojamųjų taisyklių, normatyvinių standartų ir vertybių, spaudimo pritaikyti naujas technologijas ir programinę įrangą, atitikti motininių institucijų strateginius tikslus ir misiją, dalyvauti bendrų profesinių tinklų veikloje, paklusti platesniam Europos siekiui kurti kokybišką ir bendrą aukštojo mokslo erdvę ir pan. Tokios institucinės jėgos, iš vienos pusės, suvaržo akademinų bibliotekų galimybes imtis iniciatyvos plėtoti naujus netradicinius vaidmenis, nes jie gali prieštarauti nustatytiems normoms bei taisyklėms. Iš kitos pusės, izomorfiškumas palaiko jau gyvuojančių vaidmenų stabilumą.

6. Informacinių technologijų tobulėjimas ir plėtra akademinėse bibliotekose prisideda prie daugelio vaidmenų: tiek elektroninės informacijos vartų ir technologinių inovacijų skleidėjos, tiek informacijos ir žinių valdymo ekspertės ar atminties saugotojos. Nuolatinis technologinis kismas – teigiamą įtaką turintis ir bibliotekų pozicijas sustiprinantis veiksnys, nes sudaro galimybes bibliotekoms plėsti ir tobulinti savo paslaugas, įtraukiant informacines technologijas kaip neatsiejamą atliekamų vaidmenų dalį. Kita

vertus, informacinių technologijų keliamas neapibrėžtumas dėl bibliotekų ateities vaidmenų skatina bibliotekų strateginę partnerystę ir bendrus projektus, profesinių tinklų kūrimą ir kitas bendradarbiavimo iniciatyvas. Tokiu būdu mimezinis izomorfiškumas tampa konstruojamų vaidmenų tvirtumo garantija.

7. Konstruojant vaidmenis išryškėja tam tikros artikuliacinių praktikų struktūros (diskursai), kurios apibrėžia akademinų bibliotekų vaidmenų gyvavimo terpę. Ši aplinka atspindi pagrindinius vaidmenų organizavimo principus, t. y. tam tikrą institucinę logiką, kuria vadovaujamosi tiek kasdienėse veiklose, tiek planuojant ateities scenarijus.

a. Modernumo, kokybės, rinkos ir kultūros diskursai prisideda prie Lietuvos akademinų bibliotekų vaidmenų konstravimo. Išskirtinai modernumo diskursas konstruoja bibliotekos mokslo ir studijų erdvės vaidmenį, modernumo ir kokybės diskursų sandūroje pozicionuojamas elektroninės informacijos vartų vaidmuo, išskirtinai kokybės diskursas daro įtaką informacijos ir žinių valdymo ekspertės, o modernumo, kokybės ir rinkos diskursų yra veikiamas informacijos tiekėjos vaidmuo. Rinkos ir kokybės diskursai konstruoja technologinių inovacijų skleidėjos vaidmenį, o kultūros diskursui, nors ir ne tokiam ryškiam kaip kiti, priskirtini kultūros skleidėjos bei atminties saugotojos vaidmenys.

b. Pagrindiniai modernumo, kokybės ir rinkos diskursai susiformuoja iš nuolatinio pažangių technologijų, optimalaus išteklių panaudojimo, vartotojų poreikių tenkinimo akcentavimo, kuris reprezentuoja ne tiek kultūros ir švietimo institucijos bruožus, bet veikiau efektyvios verslo institucijos požymius. Šie požymiai parodo ir institucinę logiką, paremtą efektyvumu, naudos, racionalumo kriterijais, kuriuos suformuoja modernumo ir rinkos artikuliacinės praktikos, o tinkamumo logika, pagal kurią akademinės bibliotekos atlieka joms priskirtus vaidmenis, kad patenkintų veikėjų lūkesčius bei poreikius, ryškėja kokybės diskurso ribose.

8. Atlikto disertacinio tyrimo rezultatai papildo akademinų bibliotekų vaidmenų tyrimų lauką naujomis įžvalgomis ir leidžia sugretinti mokslinėje literatūroje diskutuojamus akademinų bibliotekų vaidmenų

pokyčius bei tendencijas su tyrimo metu užfiksuotomis Lietuvos akademinėjų bibliotekų vaidmenų reikšmėmis. Užsienio mokslininkų tyrimai nagrinėja akademinės bibliotekos kaip leidėjos ir mokslinių duomenų saugotojos bei skleidėjos vaidmenį, o Lietuvos valstybinių universitetų strateginiuose dokumentuose šių vaidmenų užuomazgų nėra. Tai patvirtina išorinės aplinkos svarbą naujų vaidmenų konstravimui: kultūrinės-kognityvinės institucinės atramos įtaka palaiko tradicinių vaidmenų stabilumą, dėl to naujiems vaidmenims reikalingas legitimumas. Atsižvelgus į tyrimo rezultatus siūloma naujų vaidmenų įsitvirtinimą nagrinėti pagal tai, kiek fiksuojama juos remiančių veikėjų ir veiksmų, koks yra jų įtakos pobūdis naujiems ir tradiciniams vaidmenims.

9. Atliktas tyrimas ir jo rezultatai gali būti naudingi toliau plečiant šios srities tyrimų lauką: nagrinėjant viešąjį diskursą, aukštojo mokslo nacionalinius ir tarptautinius strateginius dokumentus, atliekant giluminius interviu su universitetų administracijos atstovais, bibliotekų vadovais, lyginant akademinėjų ir viešųjų bibliotekų institucines struktūras, jas reprezentuojančius vaidmenis, jų įsitvirtinimo bei kaitos procesus. Akademinėjų bibliotekų vaidmenis tyrinėti taip pat galima bandyti ir remiantis kitų diskurso analizės technikų pagrindu: pavyzdžiui, Fairclougho, Foucault, Van Dijko ir kitų mokslininkų siūlomomis diskurso analizės strategijomis.

Bibliografinių nuorodų sąrašas

1. A DICTIONARY OF SOCIOLOGY (1998). Ed. by Gordon Marshall, Oxford: Oxford University Press, 710 p.
2. ALVITE, Luisa; BARRIONUEVO, Leticia (2011). Libraries for users: services in academic libraries. Oxford: Chandos Publishing, 204 p.
3. ANDERSEN, Niels Åkerstrøm (2003). Discursive analytical strategies: understanding Foucault, Koselleck, Laclau, Luhmann. Bristol: The Policy Press, 135 p.
4. ANDERSEN, Jack, SKOUVIG, Laura (2006). Knowledge Organization: A Sociohistorical Analysis and Critique. [interaktyvus]. *The Library Quarterly* Vol. 76, No. 3, p. 300-322. [žiūrėta 2012 m. vasario 13 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.jstor.org/stable/10.1086/511139>
6. AUDUNSON, Ragnar (1999). Between Professional field norms and environmental change impetuses: a comparative study of change processes in public libraries. In *Library & Information Science Research*, volume 21, number 4, 1999, p. 523-552. ISSN 0740-8188.
7. BARCEVIČIUS, Egidijus (2008). Viešasis valdymas ir informacinės technologijos. Naujo institucinio modelio link? [interaktyvus]. *Politologija* 2008/1 (49) [žiūrėta 2011 m. balandžio 28 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.leidykla.vu.lt/fileadmin/Politologija/49/85-120p.pdf>
8. BARNETT, Michael (1993). Institutions, Roles, and Disorder: The Case of the Arab States System. [interaktyvus]. *International Studies Quarterly*, Vol. 37, No. 3, p. 271-296. [žiūrėta 2012 m. balandžio 11 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.jstor.org/stable/2600809>.
9. BERGER, Peter L.; LUCKMANN, Thomas (1999). Socialinis tikrovės konstravimas: žinojimo sociologijos traktatas. Vilnius: Pradai, 263 p.
10. BLACK, Alistair; CRANN, Melvyn (2002). In the public eye: a mass observation of the public library. [interaktyvus]. *Journal of Librarianship & Information Science*, vol. 34, no. 3, p. 145-157. [žiūrėta 2012 m. vasario 11 d.]. Prieiga per internetą: <http://lis.sagepub.com/content/34/3/145>
11. BORGMAN, Christine L. (2007). Scholarship in the Digital age: information, infrastructure, and the internet. Cambridge: the MIT Press, 338 p.
12. BOXENBAUM, Eva; JONSSON, Stefan (2010). Isomorphism, Diffusion and Decoupling. In *The SAGE Handbook of Organizational Institutionalism*. Los Angeles: SAGE, p. 78-98.
13. BROPHY, Peter (2005). The academic library. London, 2nd ed., 233 p.
14. BROWN, Mark L. (2013). The role of the research library. In *The Future of Scholarly Communication*, ed. by Shorley, Deborah; Jubb, Michael. London: Facet Publishing, p. 157-168.
15. BUDD, John M. (2001). Instances of Ideology in Discursive Practice: Implications for Library and Information Science. [interaktyvus]. *The Library Quarterly*, Vol. 71, No. 4, p. 498-517. [žiūrėta 2012 m. sausio 30 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.jstor.org/stable/4309562>
16. BUDD, John M. (2006). Discourse Analysis and the Study of Communication in LIS. [interaktyvus]. *Library Trends*, vol. 55, no. 1, p. 65-82. [žiūrėta 2012 m. sausio 30

- d.]. Prieiga per internetą: <http://muse.jhu.edu/journals/lib/summary/v055/55.1budd.html>
17. BUDD, John M. (2005). The changing academic library: operations, culture, environments. Chicago: Association of College and Research Libraries, 323 p.
 18. BUDD, John M.; RABER, Douglas (1996). Discourse analysis: Method and application in the study of information. [interaktyvus]. *Information Processing & Management*, Vol. 32, no. 2, p. 217–226. [žiūrėta 2012 m. sausio 30 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0306457396850072>
 19. BULAJEVA, Tatjana (2005). Aukštojo mokslo internacionalizavimas globalizacijos sąlygomis. Iš *Acta Paedagogica Vilnensia*, 2005, t. 14, p. 179-186. ISSN 1392-5016.
 20. BUSCHMAN, John (2007). Transgression or stasis? Challenging Foucault in LIS Theory. [interaktyvus]. *Library Quarterly*, vol. 77, no. 1, p. 21-44. [žiūrėta 2012 m. sausio 31 d.]. Prieiga per internetą: <http://slaisctrp.pbworks.com/f/Buschman.pdf>
 21. CAMPBELL, Nancy F.; WESLEY, Terasa L. (2006). Collaborative Dialogue: Repositioning the Academic Library. *Portal: Libraries and the Academy*, vol. 6, no. 1, p. 93-98.
 22. CARPENTER, Maria et al. (2011). Envisioning the Library's Role in Scholarly Communication in the Year 2025. *portal: Libraries and the Academy*, vol. 11, no. 2, p. 659–681.
 23. CARR, Reg (2007). The academic research library in a decade of change. Oxford: Chandos Publishing, 238 p.
 24. CHIWARE, Elisha R.T. (2010). Positioning the Technological University Library in Higher Education and Human Resources Development in Africa. *Library Management*, vol. 31, no. 6, p. 391-403.
 25. DABARTINĖS LIETUVIŲ KALBOS ŽODYNAS (2000). Red. Stasys Keinys ir kt., 4-asis leid. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 967 p.
 26. DAY, Mark Tyler (1998). Transformational Discourse: Ideologies of Organizational Change in the Academic Library and Information Science Literature. [interaktyvus]. *Library Trends*, vol. 46, no. 4, p. 635-667. [žiūrėta 2012 m. vasario 5 d.]. Prieiga per internetą: http://www.ideals.illinois.edu/bitstream/handle/2142/8187/librarytrendsv46i4e_opt.pdf
 27. DEEPHOUSE, David L.; SUCHMAN, Mark (2010). Legitimacy in Organizational Institutionalism. In *The SAGE Handbook of Organizational Institutionalism*. Los Angeles: SAGE, p. 49-77.
 28. DEODATO, Joseph (2010). Deconstructing the Library with Jacques Derrida: Creating Space for the „Other“ in Bibliographic Description and Classification. In *Critical Theory for Library and Information Science: Exploring the Social from across the Disciplines*, ed. by. Leckie, Gloria J. et al. Santa Barbara: Libraries Unlimited, p. 75-88.
 29. DETMERING, Robert (2010). Exploring the Political Dimensions of Information Literacy through Popular Film. [interaktyvus]. *Portal: Libraries and the Academy*, vol. 10, no. 3, p. 265-282. [žiūrėta 2012 m. vasario 10 d.]. Prieiga per internetą: http://muse.jhu.edu/journals/portal_libraries_and_the_academy/v010/10.3.detmering.html
 30. DIMAGGIO, Paul J.; POWELL, Walter (1983). The Iron Cage Revisited: Institutional Isomorphism and Collective Rationality in Organizational Fields

- [interaktyvus]. American Sociological Review, Vol. 48, no. 2, p. 147-160. [žiūrėta 2012 m. kovo 13 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.ics.uci.edu/~corps/phaseii/DiMaggioPowell-IronCageRevisited-ASR.pdf>>
31. DIMAGGIO, Paul J.; POWELL, Walter (1998). Introduction. In The new institutionalism in organizational analysis. Chicago: The University of Chicago Press, p. 1-40.
 32. DUOBINIENĖ, Genė; TAUTKEVIČIENĖ, Gintarė (2002). Akademinė biblioteka besimokančioje visuomenėje: mokymosi aplinkos raiška KTU bibliotekoje. Iš Informacijos mokslai, 2002, t. 20, p. 193-200. ISSN 1392-0561.
 33. ESTABROOK, Leigh S. (2007). What Chief Academic Officers Want from Their Libraries: Findings from Interviews with Provosts and Chief Academic Officers. [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. gruodžio 20 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.ala.org/ala/mgrps/divs/acrl/publications/whitepapers/Finalreport-ACRLCAOs.pdf>
 34. FAIRCLOUGH, Norman (2005). Analyzing discourse :textual analysis social research. London, New York: Routledge, 270 p.
 35. FISTER, Barbara (2010). Critical Assets: Academic Libraries, a View from the Administration Building. Library Journal, May 1, p. 24-27.
 36. FORRESTER, Michael A.; RAMSDEN, Christopher; REASON, David (1997). Conversation and discourse analysis in library and information services. [interaktyvus]. Education for Information, Vol. 15, no. 4, p. 283. [žiūrėta 2012 m. sausio 31 d.]. Prieiga per internetą: http://kar.kent.ac.uk/18432/1/forrester_conversation_discourse.htm
 37. FROHMANN, Bernd (1992). The Power of Images: a Discourse Analysis of the Cognitive Point. [interaktyvus]. Journal of Documentation, vol. 48, no. 4, p. 365-386. [žiūrėta 2012 m. sausio 30 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.emeraldinsight.com/journals.htm?issn=0022-0418&volume=48&issue=4&articleid=1650146&show=html>
 38. FROHMANN, Bernd (1994). Discourse Analysis as a Research Method in Library and Information Science. [interaktyvus]. Library and Information Science Research, vol. 16, no. 2, p. 119-138. [žiūrėta 2012 m. sausio 30 d.]. Prieiga per internetą:
 39. FROHMANN, Bernd (2001). Discourse and Documentation: Some Implications for Pedagogy and Research. [interaktyvus]. *Journal of Education for Library and Information Science*, Vol. 42, No. 1, p. 12-26. [žiūrėta 2012 m. sausio 30 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.jstor.org/stable/40324034>
 40. GAZO, Dominique (2011). City councillors and the mission of public libraries. [interaktyvus]. New Library World, vol. 112, no. ½, p. 52-66. [žiūrėta 2012 m. vasario 11 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.emeraldinsight.com/journals.htm?issn=0307-4803&volume=112&issue=1&articleid=1902004&show=html>>
 41. GENONI, Paul; MERRICK, Helen; WILLSON, Michele A. (2006). Scholarly communities, e-research literacy and the academic librarian. The Electronic Library, vol. 24, no. 6, p. 734-746.
 42. GILMAN, Isaac; KUNKEL, Marita (2010). From Passive to Pervasive: Changing Perceptions of the Library's Role through Intra-Campus Partnerships. Collaborative Librarianship 2(1), p. 20-30.

43. GLOSIENĖ, Audronė (2006). Akademinės bendruomenės informacinės kompetencijos ugdymas: po dvidešimties metų. Iš *Knygotyra*, 2006, t. 47, p. 186-203. ISSN 0204-2061.
44. GLOSIENĖ, Audronė; KRIVIENĖ, Irena (2005). Vilniaus universiteto fakultetų bibliotekų atnaujinimo strategija. Iš *Informacijos mokslai*, 2005, t. 33, p. 52-67. ISSN 1392-0561.
45. GLOSIENĖ, Audronė; VILIŪNAS, Giedrius (2006). Institucinės talpyklos ir naujoji mokslinės komunikacijos infrastruktūrų sankloda. Iš *Informacijos mokslai*, 2006, t. 36, p. 53-67. ISSN 1392-0561.
46. GREENSTEIN, Daniel (2010). Strategies for Sustaining the University Library. *Portal: Libraries and the Academy*, vol. 10, no. 2, p. 121-125.
47. GREENWOOD, Royston, et al. (2010). Introduction. In *The SAGE Handbook of Organizational Institutionalism*. Los Angeles: SAGE, p. 1-46.
48. GU, Fang (2010). The Campus-wide Laptop Loan Service and the Library's Role. *Library Management*, vol. 32, no. ½, p. 6-21.
49. HAIDER, Jutta; BAWDEN, David (2007). Conceptions of „information poverty“ in LIS: a discourse analysis. [interaktyvus]. *Journal of Documentation*, vol. 63, no. 4, p. 534-557. [žiūrėta 2012 m. sausio 31 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.emeraldinsight.com/journals.htm?articleid=1616207>
50. HANSSON, Joacim (2006). Just collaboration or really something else? On joint use libraries and normative institutional change with two examples from Sweden. In *Library Trends*, vol. 54, number 4, Spring 2006, p. 549-568.
51. HANSSON, Joacim (2010). *Libraries and identity: the role of institutional self-image and identity in the emergence of new types of library*. Oxford: Chandos Publishing, 111 p.
52. HARBOE-REE, Cathrine (2007). Just Advanced Librarianship: the Role of Academic Libraries as Publishers. *Australian Academic & Research Libraries*, vol. 38, no. 1, p. 15-25.
53. HEDEMARK, Åse; HEDMAN, Jenny; SUNDIN, Olof (2005). Speaking of users: on user discourses in the field of public libraries. [interaktyvus]. *Information Research*, 10(2), paper 218. [žiūrėta 2012 m. vasario 13 d.]. Prieiga per internetą: <http://InformationR.net/ir/10-2/paper218.html>
54. HEMMINGER, Bradley M. et al. (2007). Information Seeking Behavior of Academic Scientists. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 58(14), p. 2205-225).
55. HEOK, Adrian Kay Heng; LUYT, Brendan (2010). Imagining the internet: learning and access to information in Singapore's public libraries. [interaktyvus]. *Journal of Documentation*, vol. 66, no. 4, p. 475-490. [žiūrėta 2012 m. vasario 12 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.emeraldinsight.com/journals.htm?issn=0022-0418&volume=66&issue=4&articleid=1871171&show=html>
56. HIRSCH, Paul M. (1997). Sociology without Social Structure: Neoinstitutional Theory Meets Brave New World. [interaktyvus]. *American Journal of Sociology*, vol. 102, no. 6, p. 1702-1723. [žiūrėta 2012 m. kovo 28 d.]. Prieiga per internetą: <
57. HOFFMAN, Gretchen L. (2010). Negotiating normative institutional pressures and maintaining legitimacy in a complex work environment: A multiple case study of three academic cataloging units. In Williams Delmus E., Golden Janine (ed.) 29

- Advances in Library Administration and Organization, Volume 29*, Emerald Group Publishing Limited, pp.243-292.
58. HOUSEWRIGHT, Ross (2009). Themes of Change in Corporate Libraries: Considerations for Academic Libraries. *Portal: Libraries and the Academy*, vol. 9, no. 2, p. 253-271.
 59. HOUSEWRIGHT, Ross; SCHONFELD, Roger C. (2008). Ithaka's 2006 Studies of Key Stakeholders in the Digital Transformation in Higher Education. [interaktyvus]. 33 p. [žiūrėta 2011 m. gegužės 10 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.ithaka.org/ithaka-s-r/research/Ithakas%202006%20Studies%20of%20Key%20Stakeholders%20in%20the%20Digital%20Transformation%20in%20Higher%20Education.pdf>
 60. HOUSEWRIGHT, Ross; SCHONFELD, Roger C. (2010). Faculty Survey 2009: Key Strategijų Insights for Libraries, Publishers, and Societies. [interaktyvus]. 35 p. [žiūrėta 2011 m. gegužės 10 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.ithaka.org/ithaka-s-r/research/faculty-surveys-2000-2009/Faculty%20Study%202009.pdf>
 61. JACOBS, Neil (2001). Information technology and interests in scholarly communication: A discourse analysis. [interaktyvus]. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, vol. 52, no. 13, p. 1122-1133. [žiūrėta 2012 m. vasario 12 d.]. Prieiga per internetą: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/asi.1174/full>
 62. JAKAITIENĖ, Evalda (2009). *Leksikologija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 352 p.
 63. JANAVIČIENĖ, Daiva (1999). Biblioteka informacinėje universiteto infrastruktūroje. Iš *Informacijos mokslai*, 1999, t. 11-12, p. 208-214.
 64. JANAVIČIENĖ, Daiva (2001a). *Universitetų informacinė infrastruktūra: daktaro disertacija*. Vilnius, 130 p.
 65. JANAVIČIENĖ, Daiva (2001b). Universitetų informacinės infrastruktūros samprata. Iš *Informacijos mokslai*, 2001, t. 16, p. 31-38.
 66. JANAVIČIENĖ, Daiva (2003). Lietuvos universitetų virtualios informacinės infrastruktūros. Iš *Informacijos mokslai*, 2003, t. 24, p. 22-34.
 67. JEPPERSON, Ronald L. (1998). Institutions, Institutional Effects, and Institutionalism. In *The new institutionalism in organizational analysis*. Chicago: The University of Chicago Press, p. 143-163.
 68. JORGENSEN, Marianne W.; PHILLIPS, Louise J. (2002). *Discourse analysis as theory and method*. London: Sage Publications, 230 p. ISBN 0-7619-7111-4.
 69. JUCEVIČIENĖ, Palmyra; TAUTKEVIČIENĖ, Gintarė (2004). Universiteto bibliotekos mokymosi aplinkos samprata. *Pedagogika*, 2004, t. 71 p. 101-105.
 70. JUCEVIČIENĖ, Palmyra ir kt. (2010). Universiteto edukacinė galia: atsakas XXI amžiaus iššūkiams. Kaunas: Technologija, 922 p.
 71. KARDELIS, Kęstutis (2005). *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai: vadovėlis*. Kaunas: Judex, 400 p.
 72. KAWALYA, Jane (2009). *The National Library of Uganda: its inception, challenges and prospects 1997-2007*. Daktaro disertacija, Boras, Valfrid, 2009.
 73. KAZILIŪNAS, Adolfas (2007). *Kokybės vadyba: vadovėlis*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 395 p.
 74. KERSLAKE, Evelyn; O'BRIEN, Ann (1999). Storm Center: a discursive approach to constructions of library workers. [interaktyvus]. *Library Management*, vol. 20, no.

- 8, p. 439-446. [žiūrėta 2012 m. vasario 9 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.emeraldinsight.com/journals.htm?articleid=1502678>>
75. Komisijos komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir regionų komitetui. Bendroji mokslinių tyrimų ir inovacijų programa „Horizontas 2020“. [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. liepos 15 d.]. Prieiga per internetą: <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0808:FIN:lt:PDF>>
76. KONIECZNA, Jelena (2011b). Lietuvos akademinė bibliotekų reputacijos formavimas ir valdymas. Daktaro disertacija.
77. KONIECZNA, Jelena (2011a). Akademinės bibliotekos korporatyvinės reputacijos kūrimas: korporatyvinio tapatumo ir įvaizdžio svarba. Iš *Informacijos mokslai*, 2011, t. 55, p. 32-51.
78. LACLAU, Ernesto; MOUFFE, Chantal (2001). *Hegemony and socialist strategy: towards a radical democratic politics*. 2nd. ed. London, New York: Verso. 198 p. ISBN 1-85984-621-1.
79. LAGE, Kathryn; LOSOFF, Barbara; MANESS, Jack (2011). Receptivity to Library Involvement in Scientific Data Curation: A Case Study at the University of Colorado Boulder. *portal: Libraries and the Academy*, vol. 11, no. 4, p. 915–937.
80. LAMANAUSKIENĖ, Gražina (2006). Akademinė biblioteka studijų procese. Šiauliai, 2006, 202 p. ISBN 9986-38-696-9.
81. LEMKE, Jay L. (1999). Discourse and organizational dynamics: website communication and institutional change. [interaktyvus]. *Discourse & Society*, vol. 10, no. 1, p. 21-47. [žiūrėta 2012 m. sausio 31 d.]. Prieiga per internetą: <http://das.sagepub.com/content/10/1/21>
82. LEONAVIČIUS, Juozas (1993). *Sociologijos žodynas: apie 4000 žodžių*. Vilnius: Academia, 283 p.
83. LI, Lili (2009). *Emerging technologies for academic libraries in the Digital age*. Oxford: Chandos Publishing, 284 p.
84. Lietuvos bibliotekininkų etikos kodeksas (1999). [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. kovo 19 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.lbd.lt/?page_id=448>
85. Lietuvos Respublikos Bibliotekų įstatymo pakeitimo įstatymas (2004). [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. kovo 27 d.]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=238641>
86. LIETUVOS RESPUBLIKOS ĮSTATYMO „DĖL VILNIAUS UNIVERSITETO STATUTO PATVIRTINIMO“ PAKEITIMO ĮSTATYMAS(2002). [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. kovo 27 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.vu.lt/site_files/Adm/statutas/VU_statutas.pdf>
87. LONG, Matthew P.; SCHONFELD, Roger C. (2010). *Ithaka S+R Library Survey 2010: Insights from U.S. Academic Library Directors*. [interaktyvus]. 43 p. [žiūrėta 2011 m. gegužės 10 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.ithaka.org/ithaka-s-r/research/ithaka-s-r-library-survey-2010/insights-from-us-academic-library-directors.pdf>
88. LOWNDES, Vivien (1996). Varieties of new institutionalism: a critical appraisal. In *Public Administration*, vol. 74, summer 1996, p. 181-197). Oxford, Cambridge: Blackwell Publishers Ltd.
89. LYBERIS, Antanas (2002). *Sinonimų žodynas*. 2-asis patais. leid., Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 582 p.

90. LYMANTAITĖ, Kristina (2009). Organizacinės elgsenos ir žinių vadybos integracija kuriant žiniomis grindžiamą biblioteką kaip organizaciją. Iš Informacijos mokslai, 2009, t. 48, p. 30-45. ISSN 1392-0561.
91. LYMANTAITĖ, Kristina (2010). Žinioms valdyti palanki aukštųjų universitetinių mokyklų bibliotekų organizacinė elgsena. Iš Informacijos mokslai, 2010, t. 53, p. 20-44. ISSN 1392-0561
92. MACDONALD, Stuart; MARTINEZ-URIBE, Luis (2010). Collaboration to Data Curation: Harnessing Institutional Expertise. *New Review of Academic Librarianship*, 16:S1, p. 4-16.
93. MARCH, James G.; OLSEN, Johan P. (1989). *Rediscovering institutions: the organizational basis of politics*. New York: The Free Press, 227 p. ISBN 0029201152.
94. MARCH, James G.; OLSEN, Johan P. (2008). The Logic of Appropriateness. In *The Oxford Handbook of Public Policy*. Oxford: Oxford University Press, p. 689-708.
95. MCNICOL, Sarah (2005). The Challenges of Strategic Planning in Academic Libraries. *New Library World*, vol. 106, no. 1218/1219, p. 496-509.
96. MEYER, Heinz-Dieter; ROWAN, Brian (2006). Institutional Analysis and the Study of Education. In *The New Institutionalism in Education*, ed. by Heinz-Dieter Meyer, Brian Rowan, New York: State University of New York Press, p. 1-14.
97. MEYER, John W. (1977). The Effects of Education as an Institution. [interaktyvus]. *The American Journal of Sociology*, vol. 83, no. 1, p. 55-77. [žiūrėta 2011 m. balandžio 28 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.jstor.org/stable/2777763>>
98. MEYER, John W.; ROWAN, Brian (1977). Institutionalized Organizations: Formal Structure as Myth and Ceremony. [interaktyvus] *American Journal of Sociology*, Vol. 83, no. 2, p. 340-363. [žiūrėta 2012 m. kovo 8 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.jstor.org/stable/2778293>>
99. NICHOLSON, Shawn W.; BENNETT, Terrence B. (201). *Data Sharing: Academic Libraries and the Scholarly Enterprise*. *Portal: Libraries and the Academy*, vol. 11, no. 1, p. 505-516.
100. NORTH, Douglas (2003). *Institucijos, jų kaita ir ekonomikos veikmė*. Vilnius: Eugrimas. 190 p. ISBN 9955-501-54-5.
101. Nutarimas dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. birželio 6 d. nutarimo Nr. 827 „Dėl strateginio planavimo metodikos patvirtinimo“ pakeitimo (2010). [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. kovo 13 d.]. Prieiga per internetą: http://www.lrv.lt/bylos/VORTprojektas/Dokumentai/2010-08-25_patvirtinta%20SPM%20%282%29.pdf
102. O'CONNOR, Lisa (2009). Information literacy as professional legitimation: the quest for a new jurisdiction. [interaktyvus]. *Library Review*, vol. 58, no. 7, p. 493-508. [žiūrėta 2012 m. vasario 13 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.emeraldinsight.com/journals.htm?articleid=1805407&show=html>
103. OGBURN, Joyce L. (2010). The Imperative for Data Curation. *Portal: Libraries and the Academy*, vol. 10, no. 2, p. 241-246.
104. OLIVER, Christine (1991). Strategic Responses to Institutional Processes. [interaktyvus]. *The Academy of Management Review*, vol. 16, no. 1, p. 145-179. [žiūrėta 2012 m. kovo 22 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.jstor.org/stable/258610>>

105. OLSSON, Michael R. (2010). Michel Foucault: Discourse, Power/Knowledge, and the Battle for Truth. In *Critical Theory for Library and Information Science: Exploring the Social from across the Disciplines*, ed. by. Leckie, Gloria J. et al. Santa Barbara: Libraries Unlimited, p. 63-74.
106. PARK, Ji-Hong; SHIM, Jijoung (2011). Exploring How Library Publishing Services Facilitate Scholarly Communication. *Journal of Scholarly Publishing*, October 2011, p. 76-89.
107. PETRAUSKIENĖ, Žibutė (2008). Elektroninių informacijos išteklių – licencijuojamų duomenų bazių – valdymas Lietuvos akademinėse bibliotekose. Daktaro disertacija.
108. PINTO, Maria (2010). Spanish Faculty Preferences and Usage of Library Services in the Field of Science and Technology. *Portal: Libraries and the Academy*, vol. 10, no. 2, p. 215-239.
109. POCIŪTĖ, Birutė (2005). Pagrindinė akademinės bendruomenės vertybė – kokybės kultūra. Iš *Acta Paedagogica Vilnensia*, 2005, t. 15, p. 188-196. ISSN 1392-5016.
110. POWELL, Walter W. (1991). Expanding the scope of institutional analysis. In *The new institutionalism in organizational analysis*. Chicago: The University of Chicago Press, p. 183-203.
111. PUPELIENĖ, Janina (2002). Organizaciniai pokyčiai šių dienų akademinėje bibliotekoje. Iš *Informacijos mokslai*, 2002, t. 20, p. 201-207. ISBN 1392-0561.
112. PUPELIENĖ, Janina (2003). Nauji akademinų bibliotekų vaidmenys žinių visuomenėje. *Transformacijos Rytų ir Centrinėje Europoje: žurnalo „Tiltai“ priedas*, nr. 13, t. 2, p. 369-374. ISSN 1648-3979.
113. PUPELIENĖ, Janina (2007a). Akademinų bibliotekų vystymosi strateginės kryptys žinių visuomenėje: daktaro disertacija.
114. PUPELIENĖ, Janina (2007b). Žinių kultūros ugdymas – strateginė akademinų bibliotekų valdymo kryptis. Iš *Informacijos mokslai*, 2007, t. 40, p. 39-46. ISSN 1392-0561.
115. PUPELIENĖ, Janina (2008). Akademinų bibliotekų vaidmuo siekiant e.mokymosi kokybės: vadybinis aspektas. Iš *Aukštojo mokslo kokybė*, 2008, nr. 5, p. 220-244.
116. RADFORD, Gary P. (1992). Positivism, Foucault, and the Fantasia of the Library: Conceptions of Knowledge and the Modern Library Experience. [interaktyvus]. *The Library Quarterly*, Vol. 62, No. 4, p. 408-424. [žiūrėta 2012 m. sausio 31 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.jstor.org/stable/4308741>
117. RADFORD, Gary P. (2003). Trapped in Our Own Discursive Formations: Toward an Archaeology of Library and Information Science. [interaktyvus]. *The Library Quarterly*, Vol. 73, No. 1, p. 1-18. [žiūrėta 2012 m. sausio 31 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.jstor.org/stable/4309617>
118. RADFORD, Gary P.; RADFORD, Marie L. (2001). Libraries, Librarians, and the Discourse of Fear. [interaktyvus]. *The Library Quarterly*, Vol. 71, No. 3, p. 299-329. [žiūrėta 2012 m. vasario 15 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.jstor.org/stable/4309528>
119. RADFORD, Gary P.; RADFORD, Marie L. (2005). Structuralism, post-structuralism, and the library: de Saussure and Foucault. [interaktyvus]. *Journal of Documentation*, vol. 61, no. 1, p. 60-78. . [žiūrėta 2012 m. sausio 31 d.]. Prieiga per

interneta:

<http://www.emeraldinsight.com/journals.htm?articleid=1465008&show=html>

120. RODWELL, John; FAIRBAIRN, Linden (2008). Dangerous Liaisons? Defining the Faculty Liaison Librarian Service Model, its Effectiveness and Sustainability. *Library Management*, vol. 29, no. ½, p. 116-124.
121. SAALFELD, Thomas; MÜLLER, Wolfgang C. (1997). Roles in Legislative Studies: A Theoretical Introduction. [interaktyvus]. *The Journal of Legislative Studies*, vol. 3, no. 1, p. 1-16. [žiūrėta 2012 m. balandžio 19 d.]. Prieiga per internetą: <<http://dx.doi.org/10.1080/13572339708420496>> .
122. SCHWARTZ, Charles A. (2007). The University Library and the Problem of Knowledge. *College & Research Libraries* , May 2007, p. 238-244.
123. SCOTT, Richard W. (2001). *Institutions and organizations*. Thousand Oaks: Sage Pub, 2nd ed. 255 p. ISBN 0761920013.
124. SCOTT, Richard W. (2008). Lords of the Dance: Professionals as Institutional Agents. [interaktyvus]. *Organization Studies*, vol. 29, no. 2, p. 219–238. [žiūrėta 2012 m. balandžio 12 d.]. Prieiga per internetą: <http://oss.sagepub.com/content/29/2/219>.
125. SCOTT, Richard W. (2009). Institutional Theory: Contributing to a Theoretical Research Program. In *GreatMindsinManagement: the Process of Theory Development*, ed. by Ken G. Smith and Michael A. Hitt, Oxford: Oxford University Press, p. 460-484.
126. SEARING, Donald D. (1991). Roles, Rules, and Rationality in the New Institutionalism [interaktyvus]. *The American Political Science Review*, Vol. 85, No. 4, p. 1239-1260. [žiūrėta 2012 m. balandžio 4 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.jstor.org/stable/1963944>> .
127. SELZNICK, Philip (1996). Institutionalism „Old“ and „New“ [interaktyvus]. *Administrative Science Quarterly*, vol. 41, p. 270-277. [žiūrėta 2011 m. gegužės 13 d.]. Prieiga per internetą: < <http://www.jstor.org/stable/2393719>>
128. SHERRA, Jesse (1970). *Sociological Foundations of Librarianship*. India: Asia Publishing House, 165 p. ISBN 0-210-22283-2.
129. SOLOMON, Paul (2010). Ferdinand de Saussure: Duality. In *Critical Theory for Library and Information Science: Exploring the Social from across the Disciplines*, ed. by Leckie, Gloria J. et al. Santa Barbara: Libraries Unlimited, p. 273-282.
130. STETS, Jan E. (2010). Role Identity. In *Encyclopedia of Identity*, ed. by Jackson, Ronald L. Vol 2, p. 648-650.
131. SUDDABY, Roy; GREENWOOD, Royston (2010). Rhetorical Strategies of Legitimacy. [interaktyvus]. *Administrative Science Quarterly*, Vol. 50, no. 1, p. 35-67. [žiūrėta 2012 m. kovo 27 d.]. Prieiga per internetą: < <http://www.jstor.org/stable/30037175>>
132. Svarbiausi Bolonijos proceso dokumentai: Bolonijos – Londono laikotarpis 1999-2007 m. (2008). [interaktyvus]. Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministerija. [žiūrėta 2013 m. vasario 15 d.]. Prieiga per internetą: http://www.smm.lt/t_bendradarbiavimas/docs/bp/Bolonijos%20proceso%20dokumentai_Bolonijos-Londono%20laikotarpis_1999-2007.pdf
133. TALJA, Sanna (1999). Analyzing Qualitative Interview Data: The Discourse Analytic Method. [interaktyvus]. *Library & Information Science Research*, vol. 21,

- no. 4, p. 459-477. [žiūrėta 2012 m. sausio 30 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0740818899000249>
134. TALJA, Sanna (2000). *Music, Culture, and the Library: an Analysis of Discourses*. Lanham, London: Scarecrow Press, 239 p.
135. TALJA, Sanna; TUOMINEN, Kimmo; SAVOLAINEN, Reijo (2005). "Isms" in information science: constructivism, collectivism and constructionism. [interaktyvus]. *Journal of Documentation*, vol. 64, no. 1, p. 79-101. [žiūrėta 2012 m. sausio 31 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.emeraldinsight.com/journals.htm?articleid=1465009&show=html>
136. TANCHEVA, Kornelia (2005). *Recasting the Debate: The Sign of the Library in Popular Culture*. [interaktyvus]. *Libraries & Culture*, Vol. 40, No. 4, p. 530-546. [žiūrėta 2012 m. vasario 11 d.]. Prieiga per internetą: <http://muse.jhu.edu/journals/lac/summary/v040/40.4tancheva.html>
137. *The Future of Research and the Research Library. A Report to DEFF Denmark's Electronic Research Library* (2009). [interaktyvus]. ISBN 978-87-92057-82-2. [žiūrėta 2012 m. gruodžio 20 d.]. Prieiga per internetą: http://www.deff.dk/fileadmin/user_upload/dokumenter/DEFF/Publikationer/Andre_reporter/The_Future_of_Research_and_the_Research_Library.pdf
138. *THE FUTURE OF SCHOLARLY COMMUNICATION* (2013). Ed. by Shorley, Deborah; Jubb, Michael. London: Facet Publishing, 188 p.
139. *THE PENGUIN DICTIONARY OF SOCIOLOGY* (1994). Nicholas Abercrombie, Stephen Hill and Bryan S. Turner, 3rd ed., London: Penguin Books, 511 p.
140. THOMAS, Nancy P. (2001). *Unpacking Library Posters: A Theoretical Approach*. [interaktyvus]. *Journal of Education for Library and Information Science* Vol. 42, No. 1, p. 42-56. [žiūrėta 2012 m. sausio 31 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.jstor.org/stable/40324036>
141. THOMAS, Sarah E. (2006). *Publishing solutions for contemporary scholars: the library as innovator and partner*. *Library Hi Tech*, vol. 24 no. 4, p. 563-573.
142. THORNTON, Patricia H.; OCASIO, William (2010). *Institutional Logics*. In *The SAGE Handbook of Organizational Institutionalism*. Los Angeles: SAGE, p. 99-129.
143. TOLBERT, Pamela S. (1985). *Institutional Environments and Resource Dependence: Sources of Administrative Structure in Institutions of Higher Education*. [interaktyvus]. *Administrative Science Quarterly*, vol. 30, p. 1-13. [žiūrėta 2012 m. kovo 9 d.]. Prieiga per internetą: < <http://www.jstor.org/stable/2392808> >
144. TOLBERT, Pamela S.; ZUCKER, Lynne G. (1983). *Institutional Sources of Change in the Formal Structure of Organizations: The Diffusion of Civil Service Reform, 1880-1935*. [interaktyvus]. *Administrative Science Quarterly*, vol. 28, p. 22-39. [žiūrėta 2012 m. kovo 9 d.]. Prieiga per internetą: < <http://www.jstor.org/stable/2392383> >
145. TORFING, Jakob (1999). *New theories of discourse: Laclau, Mouffe, and Žižek*. Oxford, Malden: Blackwell publishers, 342 p. ISBN 0-631-19577-2.
146. TUOMINEN, Kimmo (1997). *User-Centered Discourse: An Analysis of the Subject Positions of the User and the Librarian*. [interaktyvus]. *The Library Quarterly*, Vol. 67, No. 4, p. 350-371. [žiūrėta 2012 m. sausio 31 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.jstor.org/stable/40039589>

147. VAITKEVIČIŪTĖ, Valerija. Tarptautinių žodžių žodynas. Vilnius: Žodynas. 1039 p. ISBN 9986465508.
148. WEBER, Michael A.; FLATLEY, Robert (2006). What Do Faculty Want?: a Focus Group Study of Faculty at a Mid-sized Public University. *Library Philosophy and Practice*, vol. 9, no. 1, p. 1-8.
149. WESTBROOK, Lynn (2007). Chat reference communication patterns and implications: applying politeness theory. [interaktyvus]. *Journal of Documentation*, vol. 63, no. 5, p. 638-658. [žiūrėta 2012 m. sausio 25 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.emeraldinsight.com/journals.htm?issn=0022-0418&volume=63&issue=5&articleid=1628261&show=html>
150. WILSON, Sally; MCCARTHY, Graham (2010). The Mobile University: from the Library to the Campus. *Reference Services Review*, vol. 38, no. 2, p. 214-232.
151. XIA, Jingfeng (2009). Library Publishing as a New Model of Scholarly Communication. *Journal of Scholarly Publishing*, vol. 40, No. 4, p. 370-383.

Priedai

1 priedas. Lietuvos valstybinių universitetų santrumpos

ASU – Aleksandro Stulginskio universitetas (buvęs LŽŪU – Lietuvos žemės ūkio universitetas)

KMU – Kauno medicinos universitetas (dabar – kartu su Lietuvos veterinarijos akademija sujungtas į Lietuvos sveikatos mokslų universitetą)

KTU – Kauno technologijos universitetas

KU – Klaipėdos universitetas

LEU – Lietuvos edukologijos universitetas (buvęs Vilniaus pedagoginis universitetas)

LKKA – Lietuvos kūno kultūros akademija (dabar – Lietuvos sporto universitetas)

LMTA – Lietuvos muzikos ir teatro akademija

LSMU – Lietuvos sveikatos mokslų universitetas

LSU – Lietuvos sporto universitetas (buvusi Lietuvos kūno kultūros akademija)

LŽŪU – Lietuvos žemės ūkio universitetas

MRU – Mykolo Romerio universitetas

ŠU – Šiaulių universitetas

VDA – Vilniaus dailės akademija

VDU – Vytauto Didžiojo universitetas

VGTV – Vilniaus Gedimino technikos universitetas

VPU – Vilniaus pedagoginis universitetas (dabar – Lietuvos edukologijos universitetas)

VU – Vilniaus universitetas

2 priedas. Analizuojamų dokumentų sąrašas

Ilgalaikiai strateginiai dokumentai:

1. ASU strategija 2020.
2. KTU strategija
3. KU integruotos plėtros strategija. (2011 m. Parengta).
4. KU plėtros strateginis planas 2012-2020 m.
5. Lietuvos Edukologijos universiteto 2012-2020 m. strateginis planas.
6. LKKA raidos strategija
7. LKKA strateginė plėtra 2010-2015 m.
8. LSMU strateginės plėtros gairės 2011-2016 m.
9. LSU Integruotos plėtros veiklos strategija 2012-2017 m.
10. MRU 2010-2020 m. metų strateginis veiklos planas.
11. ŠU 2009-2020 m. strateginis plėtros planas.
12. ŠU 2012-2016 m. integruota plėtros strategija.
13. VDA 2012-2020 m. integruota plėtros strategija
14. VDU 2012-2020 m. strategija.
15. VDU strateginis planas 2007-2011 m.
16. VGTU plėtros planas 2007-2013 m.
17. VGTU plėtros planas. Programos trukmė 2002-2006 m.
18. VPU plėtros strategija 2006-2010 metams.

19. VU 2007-2013 m. strateginis veiklos planas.

Trumpalaikiai strateginiai dokumentai:

20. ASU 2012-2014 m. strateginis veiklos planas.
21. KTU 2011-2013 m. strateginis veiklos planas
22. KTU 2012-2014 m. strateginis veiklos planas
23. LMTA 2010-2012 m. strateginis veiklos planas
24. LMTA 2011-2013 m. strateginis veiklos planas (pakeistas – be Kauno fakulteto)
25. LMTA 2012-2014 m. strateginis veiklos planas
26. LSMU 2011-2013 m. strateginis veiklos planas
27. LŽŪU 2009-2011 m. strateginis veiklos planas
28. LŽŪU 2010-2012 m. strateginis veiklos planas
29. LŽŪU 2011-2013 m. strateginis veiklos planas
30. ŠU 2007-2009 m. strateginis veiklos planas
31. ŠU 2008-2010 m. strateginis veiklos planas
32. ŠU 2009-2011 m. strateginis veiklos plana
33. ŠU 2010-2012 m. strateginis veiklos planas
34. ŠU 2011-2013 m. strateginis veiklos planas
35. ŠU 2012-2014 m. strateginis veiklos planas
36. ŠU 2013-2015 m. strateginio veiklos plano projektas
37. VDA 2011-2013 m. strateginis veiklos planas
38. VDU 2010-2012 m. strateginis veiklos planas
39. VDU 2011-2013 m. strateginis veiklos planas
40. VDU 2012-2014-ųjų metų strateginis veiklos planas
41. VDU 2013-2015 m. strateginis veiklos planas
42. VGTU 2007-2009 m. strateginis veiklos planas
43. VGTU 2008-2010 m. strateginis veiklos planas
44. VGTU 2009-2011 m. strateginis veiklos planas
45. VGTU 2010-2012 m. strateginis veiklos planas
46. VGTU 2011-2013 m. strateginis veiklos planas
47. VGTU 2012-2014 m. strateginis veiklos planas
48. VU 2010-2012 m. strateginis veiklos planas
49. VU 2011-2013 m. strateginis veiklos planas
50. VU 2012-2014 m. strateginis veiklos planas

Metinės ataskaitos:

51. LKKA 2007 m. veiklos ataskaita
52. LŽŪU 2004 m. veiklos ataskaita
53. MRU 2005 m. veiklos ataskaita
54. ŠU 2008 m. veiklos ataskaita
55. VGTU 2001 m. veiklos ataskaita
56. VPU 2009 m. veiklos ataskaita
57. VU 2003 m. veiklos ataskaita
58. VU 2005 m. veiklos ataskaita
59. VU 2007 m. veiklos ataskaita
60. VDU 2002 m. veiklos ataskaita

3 priedas. Akademių bibliotekų veiklos sričių ir aplinkos veikėjų ryšių matrica (strateginiai dokumentai)

Veikėjai/ bibliotekos veiklos sritis	IT plėtra	Informacinis aprūpinimas	Elektroniniai ištekliai	Edukacinė, konsultacinė veikla	Ilgalaikis el. Išteklių išsaugojimas	Skaitmenimas	Mokslinės komunikacijos įgalinimas	Palanki infrastruktūra	Inovatyvios paslaugos	Kvalifikuoti specialistai	Atvira prieiga	Kultūros paveldo sklaida	Renginiai
Abiturientai	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0
Akademinė visuomenė	0	1	0	3	0	0	0	1	0	0	0	1	0
Akademinė, universiteto bendruomenė	1	7	6	3	0	0	1	4	1	0	0	2	0
Dėstytojai	2	6	4	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0
Doktorantai	0	3	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0
Europos Komisija	0	1	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0
Europos Sąjunga	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0
Fakultetai, fakultetų darbuotojai	0	2	0	1	0	0	0	2	0	0	0	0	0
Informacinė visuomenė	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0
Jauni mokslininkai	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Kiti universiteto padaliniai	1	0	0	0	0	1	0	3	0	0	0	0	0
Kitos akademinės bibliotekos	1	0	0	1	0	0	0	1	1	1	0	0	0

Kitos Europos šalys	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Kitos kultūros ir mokslo organizacijos	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1
Kitų universitetų absolventai	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0
Komisija	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0
Leidėjai	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Magistrantai	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Mokslininkai, tyrėjai	0	5	4	1	0	0	0	2	0	0	0	0	1	0
Negalią turintys skaitytojai	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0
Partneriai	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1
Pasaulio mokslininkai	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0
Profesiniai tinklai	6	0	3	1	1	0	0	0	1	0	1	1	0	0
Skaitytojai	2	3	4	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0
Studentai	2	8	4	2	0	0	0	1	6	0	0	1	0	0
Studijų programų akreditacija	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Universiteto darbuotojai	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Užsienio jaunimas	0	1	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0
Užsienio universitetai	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Valstybė	1	2	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Visi mokslo ir verslo subjektai	0	1	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0
Visuomenė	0	1	1	0	0	1	0	1	0	0	0	2	1
Vyriausybė	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0
Žinių visuomenė	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

4 priedas. Akademių bibliotekų veiklos sričių ir aplinkos veikėjų ryšių matrica (metinės ataskaitos)

	Informacinis aprūpinimas	PD B, ET D	Elektroniniai ištekliai	Konsultacijos vartotojams nuotoliniu būdu	IT plėtra	Palanki infrastruktūra	Reinginiai	Edukacinė, konsultacinė veikla	Darbo automatizavimas	Fondo kompleksavimas	Kvalifikuoti specialistai	Kultūros paveldo sklaida	Skaitmeninimas
1 kurso studentai	0	0	0	0	0	0	0	6	0	0	0	0	0
Akademinė, universiteto bendruomenė	3	1	7	0	0	1	3	2	0	0	1	1	0
Besimokanti visuomenė	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Darbo grupės	0	1	0	0	0	0	0	1	0	2	1	0	0
Dėstytojai	2	3	2	0	0	2	4	1	0	2	0	0	0
Doktorantai	0	1	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0
Ekskursantai	0	0	0	0	0	0	5	0	0	0	0	0	0
Ekspertų grupės	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0
Europos Komisija	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0
Europos	0	0	2	0	0	3	0	0	1	2	0	0	0

Sąjunga													
Fakultetai	1	0	0	0	0	1	0	3	0	7	0	0	0
Įvairios organizacijos	0	0	0	0	0	1	2	0	0	5	2	0	0
Kiekvienas	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0
Kiti universitetai	0	2	0	0	2	0	0	0	3	1	1	0	0
Kiti universiteto padaliniai	0	3	0	0	0	0	1	1	0	1	0	0	0
Kitos bibliotekos	3	1	2	0	1	1	3	0	2	4	2	1	0
Kitos kultūros institucijos	0	0	0	0	0	0	3	0	0	2	1	3	3
Kitų kursų ir pakopų studentai	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0
Knygynai	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0
Komisijos	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0
Lankytojai	0	0	0	0	0	3	0	1	0	0	0	0	0
Leidyklos	0	0	0	0	0	0	0	0	0	5	0	0	0
Magistrantai	0	2	0	0	0	0	0	3	0	0	0	0	0
Mainų partneriai	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0
Mokslininkai	1	6	0	0	0	0	1	1	0	0	0	1	0
Negalią turintys vartotojai	0	0	0	0	1	3	1	0	0	0	0	0	0
Nutoleş vartotojas	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1
Pasaulio mokslininkai	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0
Platesnis	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1

virtotojas													
Privatūs asmenys	0	0	0	0	0	0	0	0	0	4	0	0	0
Prodekanai	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0
Profesiniai tinklai	0	0	3	0	2	0	0	0	3	0	1	1	1
Rektoriai	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Senatas	0	0	0	0	0	0	0	1	0	3	0	0	0
Skaitytojai	9	0	3	5	8	7	1	7	6	1	0	0	0
Studentai	4	2	1	0	3	5	0	6	2	1	0	0	0
Studijų programų vertintojai	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0
Tiekėjai	0	0	1	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0
UNESCO	0	1	0	0	1	2	0	0	0	0	0	1	0
Universiteto darbuotojai	0	4	1	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0
Užsienio svečiai	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
Valstybė	0	0	0	0	0	0	0	0	1	2	0	1	0
Valstybės institucijos	0	1	3	0	0	3	2	0	0	1	2	0	0
Visuomenė	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
Vyriausybė	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0
Žiniasklaida	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0

5 priedas. Akademinės bibliotekos vaidmenims priskiriamos veiklos ir joms įtaką darantys veikėjai

Vaidmuo: Informacijos tiekėja			
Veiklos: Informacinis aprūpinimas Konsultacijos vartotojams nuotoliniu būdu Fondų komplektavimas			
Vidaus vartotojai	Išorės vartotojai	Bendradarbiaujantys veikėjai	Autoritetingi veikėjai
Akademinė bendruomenė Dėstytojai Doktorantai Fakultetai Jauni mokslininkai Magistrantai Mokslininkai Studentai Universiteto darbuotojai Įvairių kursų ir pakopų studentai	Akademinė visuomenė Skaitytojai Užsienio jaunimas Visi mokslo ir verslo subjektai Visuomenė Žinių visuomenė Besimokanti visuomenė Kiekvienas	Leidėjai Kitos bibliotekos Įvairios organizacijos Kiti universitetai Kiti universiteto padaliniai Kitos kultūros institucijos Knygynai Mainų partneriai Privatūs asmenys Tiekėjai Valstybės institucijos	Europos Komisija Kitos Europos šalys Studijų programų vertintojai Valstybė Darbo grupės Europos Sąjunga Komisijos Prodekanai Senatas Valstybė
Vaidmuo: Elektroninės informacijos vartai			
Veiklos: Elektroniniai ištekliai PDB, ETD IT plėtra Atviroji prieiga			
Vidaus vartotojai	Išorės vartotojai	Bendradarbiaujantys veikėjai	Autoritetingi veikėjai
Akademinė bendruomenė Dėstytojai Studentai Mokslininkai Universiteto darbuotojai Magistrantai	Pasaulio mokslininkai Skaitytojai Negalią turintys vartotojai Visuomenė Besimokanti visuomenė Visi mokslo ir verslo subjektai	Kiti universiteto padaliniai Kitos bibliotekos Profesiniai tinklai Kiti universitetai Leidėjai Tiekėjai Valstybės institucijos	Valstybė Vyriausybė Studijų programų vertintojai UNESCO Europos Sąjunga Darbo grupės Rektoriai
Vaidmuo: Mokslo ir studijų erdvė			
Veiklos: Palanki infrastruktūra Mokslinės komunikacijos įgalinimas			
Vidaus vartotojai	Išorės vartotojai	Bendradarbiaujantys veikėjai	Autoritetingi veikėjai
Akademinė bendruomenė	Abiturientai Akademinė	Kiti universiteto padaliniai	Europos Sąjunga UNESCO

Doktorantai Fakultetai Studentai Dėstytojai Mokslininkai	visuomenė Informacinė visuomenė Kitų universitetų absolventai Negalią turintys vartotojai Užsienio jaunimas Visuomenė Kiekvienas Lankytojai Skaitytojai Visi mokslo ir verslo subjektai	Kitos bibliotekos Profesiniai tinklai Įvairios organizacijos Valstybės institucijos Žiniasklaida	
Vaidmuo: Informacijos ir žinių valdymo ekspertė			
Veiklos: Edukacinė, konsultacinė veikla Kvalifikuoti specialistai			
Vidaus vartotojai	Išorės vartotojai	Bendradarbiaujantys veikėjai	Autoritetingi veikėjai
Akademinė bendruomenė Fakultetai Mokslininkai Studentai 1 kurso studentai Dėstytojai Doktorantai Įvairių kursų ir pakopų studentai Magistrantai	Akademinė visuomenė Skaitytojai Lankytojai	Kitos bibliotekos Profesiniai tinklai Kiti universiteto padaliniai Įvairios organizacijos Kiti universitetai Kitos kultūros institucijos Valstybės institucijos	Darbo grupės Senatas Komisijos
Vaidmuo: Kultūros skleidėja			
Veikla: Renginiai Kultūros paveldo sklaida			
Vidaus vartotojai	Išorės vartotojai	Bendradarbiaujantys veikėjai	Autoritetingi veikėjai
Akademinė bendruomenė Dėstytojai Mokslininkai	Akademinė visuomenė Informacinė visuomenė Visuomenė Ekskursantai Negalią turintys vartotojai Skaitytojai Užsienio svečiai Nutolęs vartotojas Pasaulio mokslininkai Platesnis vartotojas	Kitos kultūros ir mokslo organizacijos Partneriai Įvairios organizacijos Kiti universiteto padaliniai Kitos bibliotekos Valstybės institucijos Profesiniai tinklai	Komisijos Vyriausybė UNESCO Valstybė
Vaidmuo: Atminties saugotoja			

Veikla: Skaitmeninimas Ilgalaikis el. išteklių išsaugojimas Kultūros paveldo sklaida			
Vidaus vartotojai	Išorės vartotojai	Bendradarbiaujantys veikėjai	Autoritetingi veikėjai
Akademinė bendruomenė Mokslininkai	Pasaulio mokslininkai Visuomenė Nutoles vartotojas Platesnis vartotojas Akademinė visuomenė Informacinė visuomenė	Kiti universiteto padaliniai Kitos kultūros institucijos Profesiniai tinklai Kitos kultūros ir mokslo organizacijos Partneriai Kitos bibliotekos	Europos Komisija Komisijos Vyriausybė UNESCO Valstybė
Vaidmuo: Technologinių inovacijų skleidėja			
Veikla: IT plėtra Darbo automatizavimas Kvalifikuoti specialistai Inovatyvios paslaugos			
Vidaus vartotojai	Išorės vartotojai	Bendradarbiaujantys veikėjai	Autoritetingi veikėjai
Akademinė bendruomenė Dėstytojai Studentai Universiteto darbuotojai	Pasaulio mokslininkai Skaitytojai Negalią turintys vartotojai	Kiti universiteto padaliniai Kitos bibliotekos Profesiniai tinklai Kiti universitetai Įvairios organizacijos Kitos kultūros organizacijos Valstybės institucijos	Valstybė Vyriausybė Studijų programų vertintojai UNESCO Ekspertų grupės Europos Sąjunga Komisijos